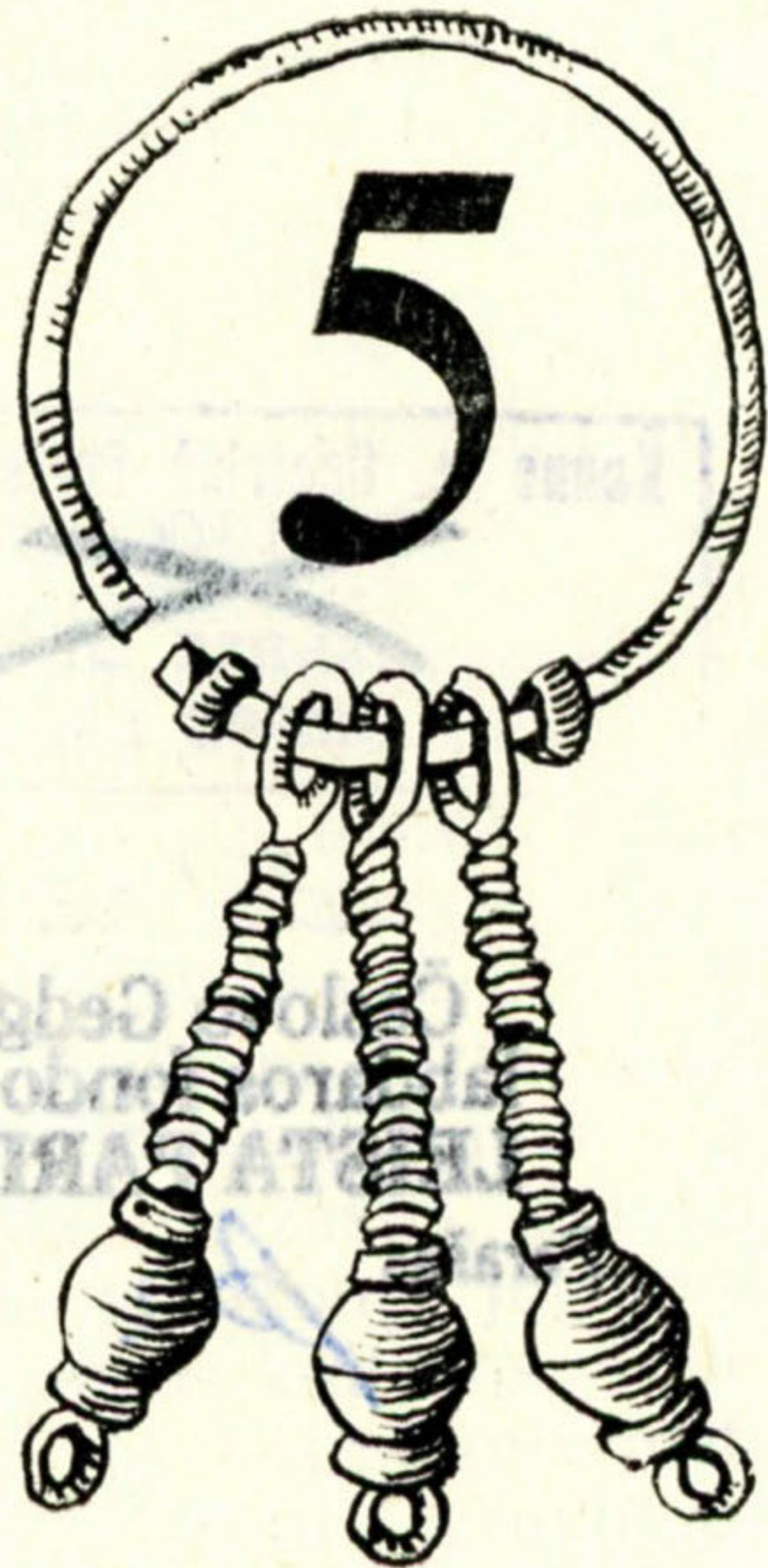

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

ANKSTYVIEJI ŠIAURĖS RYTŲ LIETUVOS PILIAKALNIAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1986

Redakcinė kolegija

istorijos m. daktarė LTSR MA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ (red. kolegijos pirmininkė ir ats. redaktorė)
istorijos m. daktarė RIMUTĖ RIMANTIENĖ
istorijos m. kandidatas ADOLFAS TAUTAVICIUS

Piešiniai — DANUTĖS GREIBUTĖS ir RIMOS MAČIULYTĖS
Rekonstr. piešiniai — GINTARO ČIČIURKOS
Brėžiniai — RIMO NARUIŠIO, JURIJAUS SAZONOVO ir DANUTĖS GREIBUTĖS
Nuotraukos — straipsnių autorių ir KAZIMIERO VAINORO

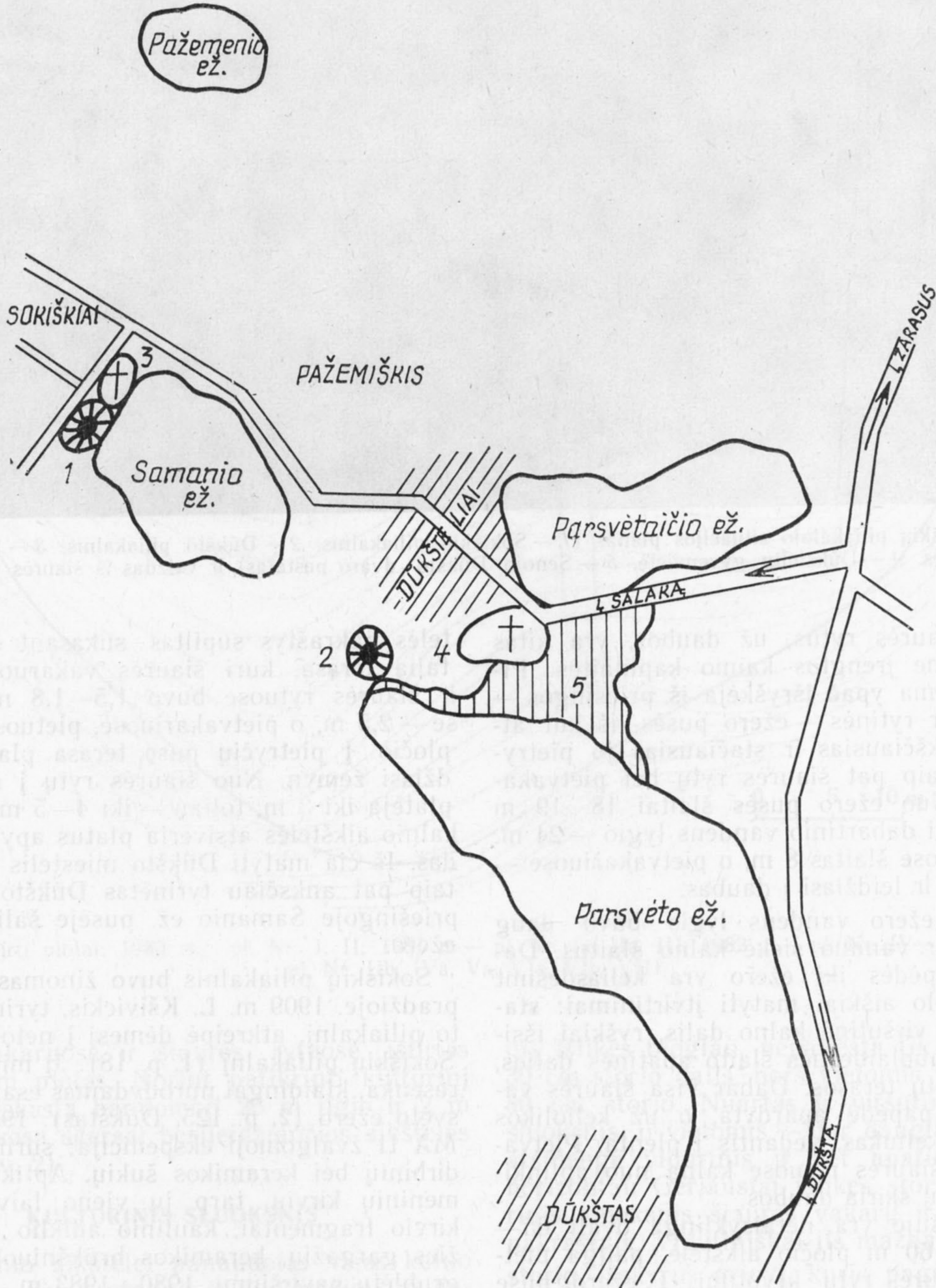
SOKIŠKIŲ PILIAKALNIS

Ignalinos raj., Sokiškių apyl.

ELENA GRIGALAVIČIENĖ

Sokiškių piliakalnis yra šiaurės rytų Lietuvoje, kairėje Dūkšto—Salako kelio pusėje, Samanio ež. šiaurės vakarų krante (pav. 1). Už

1 km į pietryčius nuo jo buvo Senojo Dūkšto, dabar Dūkštelių gyvenvietė. Piliakalnis įrengtas aukštame kalvos kyšulyje, kurio papėdėje —

Pav. 1. Sokiškių piliakalnio situacijos planas (1 — Sokiškių piliakalnis, 2 — Dūkšto piliakalnis, 3 — Sokiškių kapinaitės, 4 — Dūkštelių gyvenvietė, 5 — Senojo Dūkšto dvaro pastatas) ir vaizdas iš šiaurės vakarų

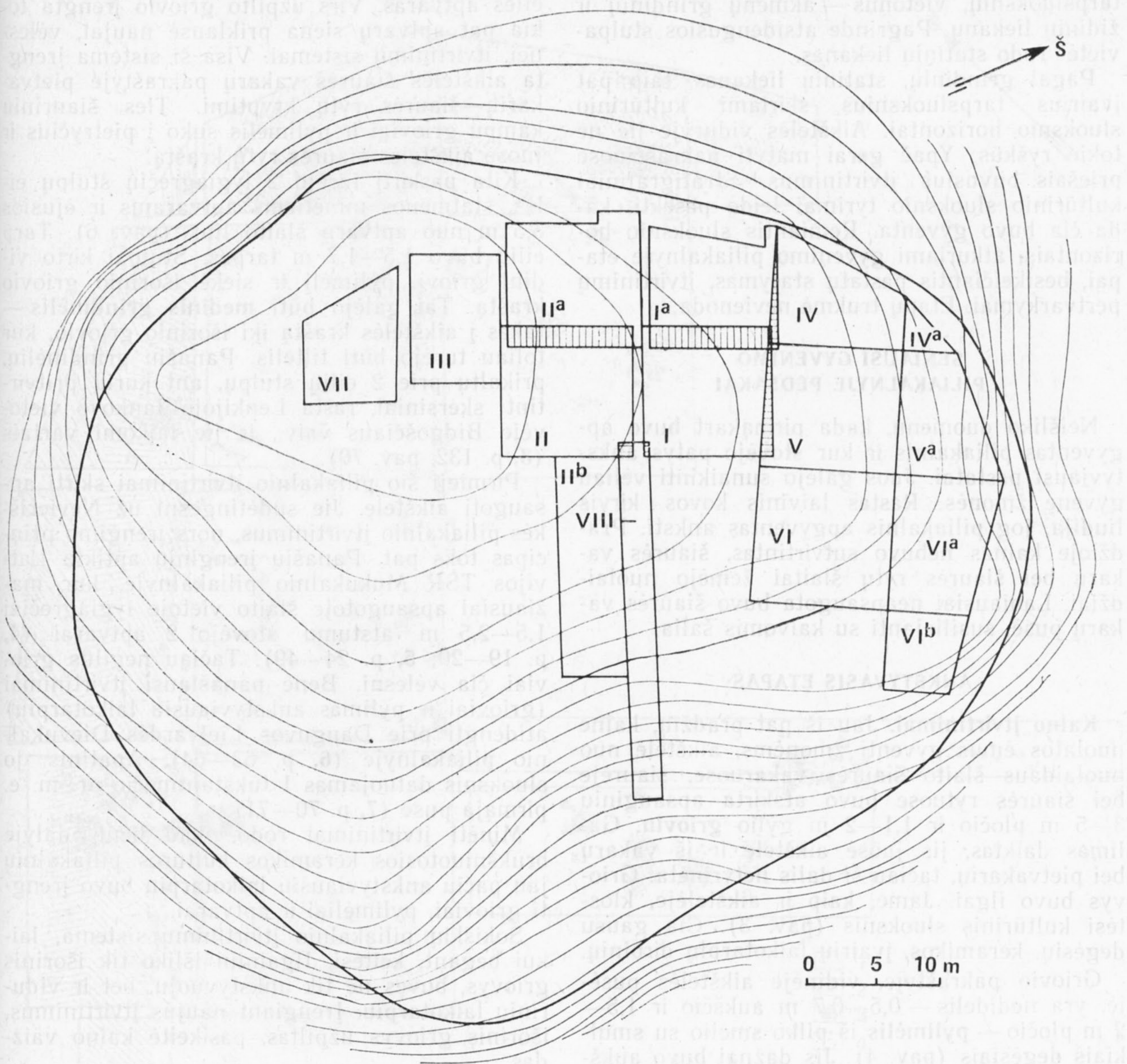
ežeras. Į šiaurės rytus, už daubos, yra kitas kyšulys; jame įrengtos kaimo kapinaitės. Piliakalnio forma ypač išryškėja iš priešingos — pietrytinės ir rytinės — ežero pusės, iš kur atsidengia aukščiausias ir stačiausias jo pietryčių šonas, taip pat šiaurės rytų bei pietvakarių galai. Nuo ežero pusės šlaitai 18—19 m aukščio, o iki dabartinio vandens lygio — 24 m. Šiaurės rytuose šlaitas 8 m, o pietvakariuose — 6 m aukščio ir leidžiasi į daubas.

Anksčiau ežero vandens lygis buvo daug aukštesnis, ir vanduo siekė kalno šlaitus. Dabar nuo papėdės iki ežero yra keliasdešimt metrų. Iš tolo aiškiai matyti įtvirtinimai: staciai nukasta viršutinė kalno dalis, ryškiai išsiskirianti iš nuolaidesnės šlaito apatinės dalies, ir šiaurės rytų terasos. Dabar visa šiaurės vakarų kalno papėdė apardyta, o už keliolikos metrų eina keliukas, vedantis į plentą. Pietvakariuose ir šiaurės rytuose kalną nuo aplinkinių aukštumų skiria daubos.

Kalno viršuje yra netaisyklinga ovali 65—70 m ilgio, 60 m pločio aikštelė, pailga pietvakarių—šiaurės rytų kryptimi. Į ežero pusę ji nuolaidėja ir tik šiaurės vakaruose horizontali. Ryškiai matyti šlaito riba, nes visas aikš-

telės pakraštys supiltas sukasant čia horizontalią terasą, kuri šiaurės vakaruose, šiaurėje ir šiaurės rytuose buvo 1,5—1,8 m, vakaruose — 2,5 m, o pietvakariuose, pietuose 3—3,5 m pločio. Į pietryčių pusę terasa platedama leidžiasi žemyn. Nuo šiaurės rytų į rytus ji paplatėja iki 3 m, toliau — iki 4—5 m. Nuo piliakalnio aikštelės atsiveria platus apylinkių vaizdas. Iš čia matyti Dūkšto miestelis ir 4 ežerai, taip pat anksčiau tyrinėtas Dūkšto piliakalnis priešingoje Samanio ež. pusėje šalia Parsvėto ežero.

Sokiškių piliakalnis buvo žinomas jau XX a. pradžioje. 1909 m. L. Kšivickis, tyrinėjęs Dūkšto piliakalnį, atkreipė dėmesį į netoliese esantį Sokiškių piliakalnį (1, p. 18). Jį mini ir P. Tarasėna, klaidingai nurodydamas esant prie Parsvėto ežero (2, p. 125, Dūkštas). 1958 m. vyko MA II žvalgomoji ekspedicija; surinkta įvairių dirbinių bei keramikos šukių. Aptikta trys akmeninių kirvių, tarp jų vieno laivinio kovos kirvio fragmentai, kaulinio adiklio dalis, geležies gargažiai, keramikos brūkšniuotu, lygiu ir grublėtu paviršiumi. 1980—1983 m. MA II ekspedicija, vadovaujama straipsnio autorės, tyrinėjo piliakalnį. Per ketverius metus aikštelės

Pav. 2. Ištirti plotai: 1980 m.— pl. Nr. I, II; 1981 m.— pl. Nr. Ia, IIa, III; 1982 m.— pl. Nr. IV—VII; 1983 m.— pl. Nr. IIb, IVa, Va, VIa, VIb, VIII

šiaurės vakaruose ir šiaurės rytuose ištirtas 1115 kv. m plotas. Norint patikrinti kultūrinį sluoksnį, iškasta bandomoji 26 m ilgio ir 2 m pločio perkasa skersai besileidžiančios aikštelės dalies (pav. 2).

KULTŪRINIS SLUOKSNIS

Piliakalnio aikštelei panaudotas visas kalno viršus, t. y. horizontalioji ir nuolaidžioji jo dalis, žemėjanti ežero link, iki pat šlaito krašto. Dėl gamtos poveikio ir arimo kultūrinis sluoks-

nis išlikęs blogiau, nepaliesta tik apatinė 10—30 cm storio dalis, nors vietomis jis buvo 60—80 cm storio. Nuartas ir viršutinis kultūrinis sluoksnis, o vietomis — dar daugiau: paviršiuje atsidengė vidurinis ir net apatinis sluoksnio horizontai. Geriausiai išlikęs storiausias kultūrinis sluoksnis šiaurės vakarų ir šiaurės rytų pakraštyje. Vidutiniškai jis maždaug 0,8—1,2 m storio, išskyrus griovį, kurio pagrindas pasiekta tik 1,8—2 m gylyje. Kultūriniam sluoksnyje šalia radinių gausu degėsių, pelenų, smėlio

tarpsluoksnių, vietomis — akmenų grindinių ir židinių liekanų. Pagrindė atsidengusios stulpavietės rodo statinių liekanas.

Pagal grindinių, statinių liekanas, taip pat įvairius tarpsluoksnius skiriami kultūrinio sluoksnio horizontai. Aikštelės viduryje jie ne tokie ryškūs. Ypač gerai matyti pakraščiuose priešais buvusius įtvirtinimus. Stratigrafiniai kultūrinio sluoksnio tyrimai leido pasekti, kada čia buvo gyventa. Remiantis sluoksnio horizontais, atkuriami gyvenimo piliakalnyje etapai, besikeičiantis pastatų statymas, įtvirtinimų pertvarkymai. Etapų trukmė nevienoda.

SENIAUSI GYVENIMO PILIAKALNYJE PĖDSAKAI

Neišliko duomenų, kada pirmą kartą buvo apgyventas piliakalnis ir kur stovėjo patys ankstyviausi pastatai. Juos galėjo sunaikinti vėliau gyvenę žmonės. Rastas laivinis kovos kirvis liudija, jog piliakalnis apgyventas anksti. Pradžioje kalnas nebuvo sutvirtintas, šiaurės vakarų bei šiaurės rytų šlaitai žemėjo nuolaidžiai. Labiausiai neapsaugota buvo šiaurės vakarų pusė, susiliejanti su kalvomis šalia.

ANKSTYVASIS ETAPAS

Kalno įtvirtinimai. Jau iš pat pradžių, kalne nuolatos ėmus gyventi žmonėms, aikštelė nuo nuolaidaus šlaito šiaurės vakaruose, šiaurėje bei šiaurės rytuose buvo atskirta apsauginiu 3—5 m pločio ir 1,1—2 m gylio **grioviu**. Galimas daiktas, jis juosė aikštelę ir iš vakarų bei pietvakarių, tačiau ši dalis netyrinėta. Griovys buvo ilgai. Jame, kaip ir aikštelėje, klostėsi kultūrinis sluoksnis (pav. 3). Čia gausu degėsių, keramikos, įvairių laikotarpių dirbinių.

Griovio pakraštyje, vidinėje aikštelės pusėje, yra nedidelis — 0,5—0,7 m aukščio ir 1,5—2 m pločio — **pylimėlis** iš pilko smėlio su smulkiais degėšiais (pav. 4). Jis dažnai buvo aukštinamas. Šalia pylimėlio lygiagrečiai ėjo negilus **griovys**. Jis 2—3 m pločio viršuje, 1,2—1,5 m — apačioje; 30—40 cm gylyje skyrėsi tamsiai ruda, vietomis pilna degėsių žeme.

Minėti 3 įtvirtinimai (abu grioviai ir pylimėlis), įrengti vienu metu, sudarė apie 70 m. Tokia sistema būdinga ankstyviausiam piliakalnio egzistavimo laikotarpiui. Įtvirtinimus papildė aikštelėje esantys **mediniai aptvarai**, stovėję šalia vidinio griovo. Aptvarų vietą žymėjo nedidelių — 8—10 cm skersmens — apvalių smailiadugnių stulpaviečių eilės. Kuolai turėjo būti perpinti šakomis, sudaryti sieną. Ypač gražiai stulpaviečių eilės išryškėjo aikštelės šiaurės vakaruose (pav. 5); tarp eilių — 2,5—3 m tarpas. Šiaurės rytuose palei griovį ėjo vienos

eilės aptvaras. Virš užpildo griovio įrengta tokia pat aptvarų siena priklausė naujai, vėlesnei, įtvirtinimų sistemai. Visa ši sistema įrengta aikštelės šiaurės vakarų pakraštyje pietvakarių—šiaurės rytų kryptimi. Ties šiauriniu kampu grioviai ir pylimėlis suko į pietryčius ir juosė aikštelės šiaurės rytų kraštą.

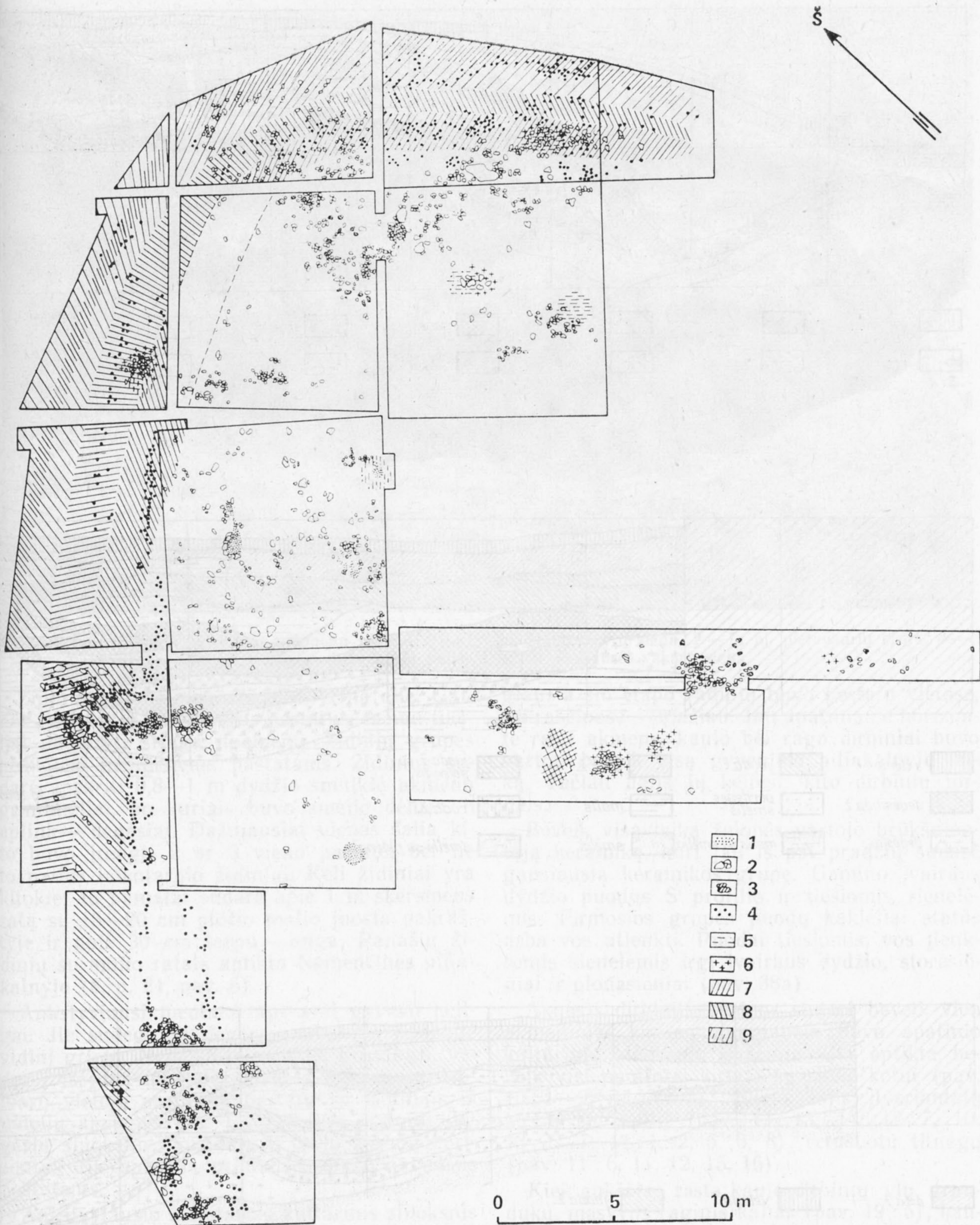
Kitą paskirtį turėjo 2 lygiagrečių stulpų eilės, statmenos minėtiems aptvarams ir ėjusios 5,5 m nuo aptvarų šlaito link (pav. 6). Tarp eilių buvo 1,5—1,7 m tarpas. Stulpai kirto vidinį griovį, pylimėlį ir siekė išorinio griovio kraštą. Tai galėjo būti **medinis grindinėlis** — takas į aikštelės kraštą iki išorinio griovio, kur toliau turėjo būti tiltelis. Panašių grindinėlių prikaltų prie 2 eilių stulpų, ant kurių pritvirtinti skersiniai, rasta Lenkijoje Jankovo vietovėje Bidgoščiaus vaiv., ir jie laikomi vartais (3, p. 132, pav. 70).

Pirmieji šio piliakalnio įtvirtinimai skirti apsaugoti aikštelę. Jie sudėtingesni už Nevieriškės piliakalnio įtvirtinimus, nors įrengimo principas toks pat. Panašių įrenginių aptikta Latvijos TSR Mukukalnio piliakalnyje, kur mažiausiai apsaugotoje šlaito vietoje lygiagrečiai 1,5—2,5 m atstumu stovėjo 2 aptvarai (4, p. 19—20; 5, p. 24—49). Tačiau negilūs grioviai čia vėlesni. Bene panašiausi įtvirtinimai (grioviai ir pylimas ankstyviausiu laikotarpiu) atidengti prie Dauguvos Lielvardės Dievukalnio piliakalnyje (6, p. 63—64). Apatinis jo sluoksnis datuojamas I tūkstantmečio pr. m. e. pirmąja puse (7, p. 70—71).

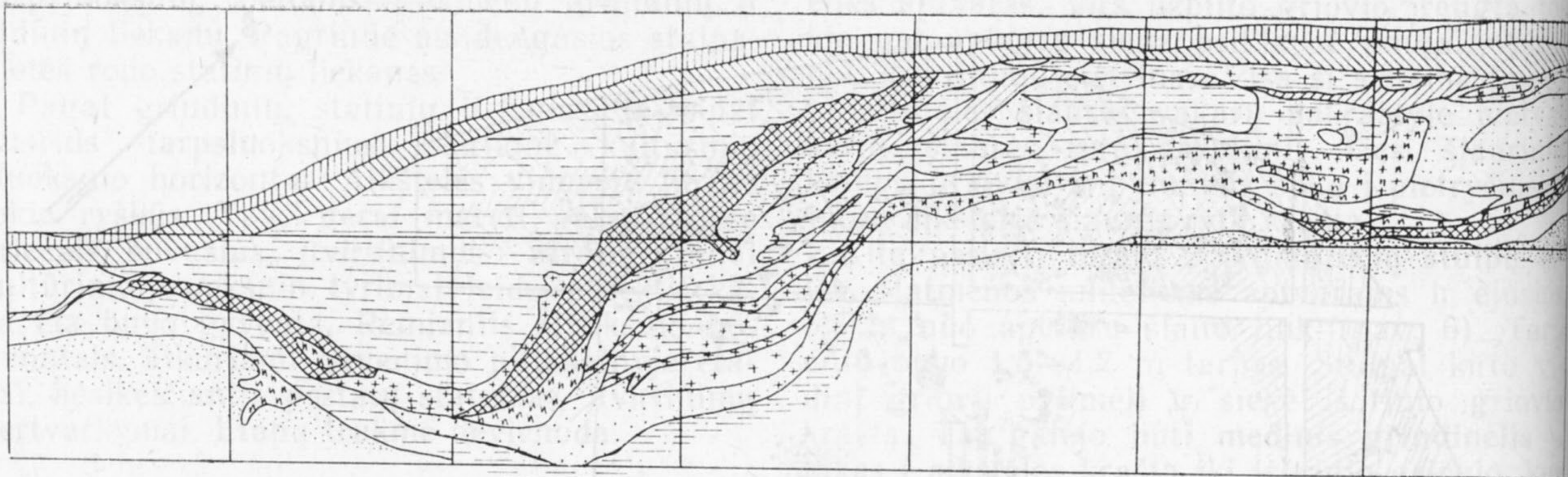
Minėti įtvirtinimai rodo, kad bent dalyje brūkšniuotosios keramikos kultūros piliakalniu jau pačiu ankstyviausiu laikotarpiu buvo įrengti grioviai, pylimėliai ir aptvarai.

Sokiškių piliakalnio įtvirtinimų sistema, laikui bėgant, keitėsi. Ilgainiui išliko tik išorinis griovys, buvęs ne tik ankstyvuojų, bet ir viduriniu laikotarpiu. Įrengiant naujus įtvirtinimus, išorinis griovys užpiltas, pasikeitė kalno vaizdas.

Pastatai. Seniausių pastatų aiškių pėdsakų neišliko. Matyt, juos sunaikino vėliau gyvenę žmonės. Apatiniame kultūrinio sluoksnio horizonte aptiktos apskritos smėlio bei juodos degėsių dėmės, stulpavietės žymi buvusių židinių bei pastatų vietas. Pirmieji pastatai stovėjo toliau nuo pakraščiuose buvusių įtvirtinimų, t. y. aikštelės viršuje ir nuolaidžiojoje jos dalyje. Tai rodo vietomis iki 80 cm storio kultūrinis sluoksnis su akmenimis dirbiniais. Apatiniame jo horizonte išlikę statinių pėdsakai, keramika ir kiti dirbiniai apibūdina šio etapo gyvenimą. Pastatai stulpinės konstrukcijos. Tai liudija įvairaus dydžio stulpavietės. Netvarkingas jų išsidėstymas neleidžia atkurti pastato formos bei dydžio.

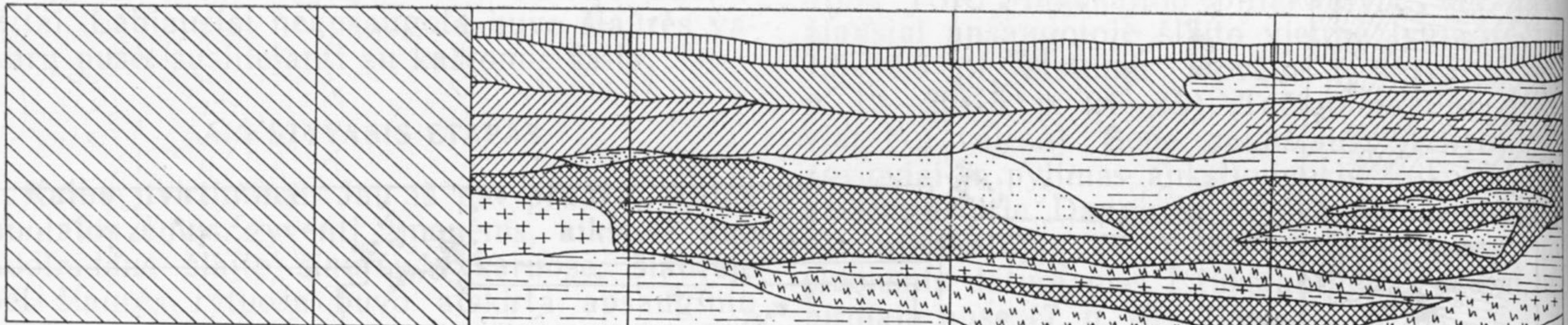

Pav. 3. Piliakalnio aikštelės grindiniai (vidurinio laikotarpio) ir sutvirtinimai (ankstyvojo ir vidurinio laikotarpio): 1 — smėlis, 2 — akmenys, 3 — apatiniai akmenys, 4 — stulpavietės, 5 — molis, 6 — degėsiai, 7 — pylimėlio vieta, 8 — vidinio griovio vieta, 9 — griovio giliausia vieta

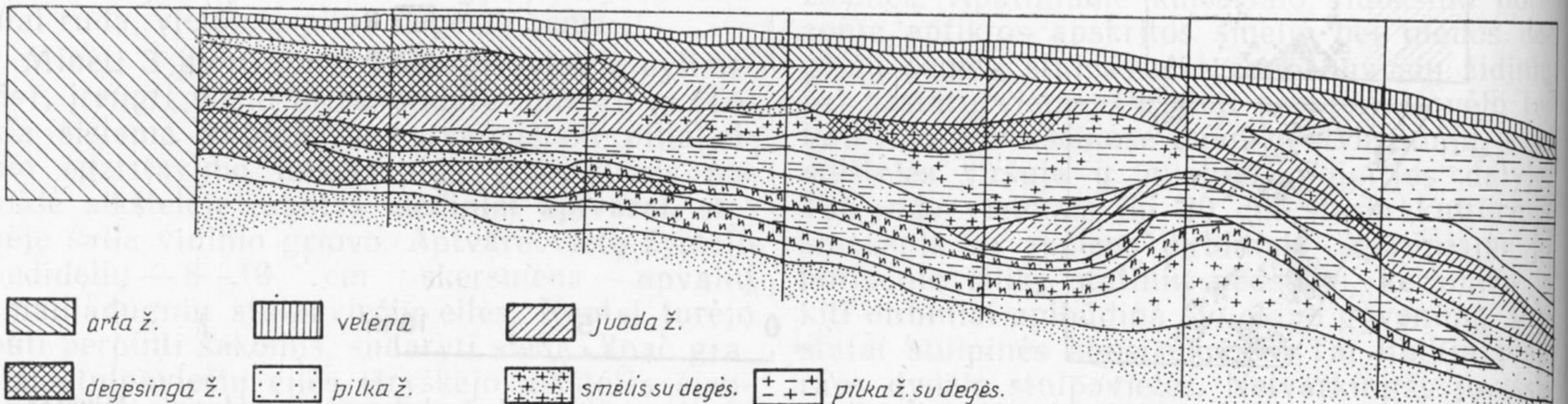
<i>velēna</i>	<i>arta ž.</i>	<i>juoda ž.</i>	<i>degēsinga ž.</i>	<i>smēlis su pelenais</i>	<i>molis</i>
<i>pilka ž.</i>	<i>ruda ž.</i>	<i>degēsiai</i>	<i>perdegēs smēlis</i>	<i>smēlis</i>	<i>pelenai</i>

0 10 20 30 cm

<i>velēna</i>	<i>juoda ž.</i>	<i>arta ž.</i>	<i>juoda ž. su pelenais</i>
<i>degēsinga ž.</i>	<i>perdegēs smēlis</i>	<i>molis</i>	<i>ruda ž.</i>
<i>degēsiai</i>	<i>molis su smēliu</i>	<i>smēlis</i>	<i>smēlis su pelenais</i>

0 10 20 30 cm

<i>arta ž.</i>	<i>velēna</i>	<i>juoda ž.</i>
<i>degēsinga ž.</i>	<i>pilka ž.</i>	<i>smēlis su degēs.</i>
<i>juoda ž. su moliu</i>	<i>molis</i>	<i>degēsiai</i>
<i>perdegēs sm. su pelenais</i>	<i>smēlis</i>	<i>pilka ž. su degēs.</i>
<i>perdegēs sm. su pelenais</i>	<i>ruda ž.</i>	

0 10 20 30 cm

Pav. 4. Įvairių vietų griovių ir pylimėlių pjūviai: 1 — Ia pl. šiaurės rytų siena, 2 — Ia pl. pietvakarių siena, 3 — IIa pl. pietvakarių siena, 4 — VIa pl. šiaurės vakarų siena

Židinių grupės vietomis eina viena eile. Galbūt tai reiškia buvus ilgus pastatus, tačiau tiksliai nustatyti stinga duomenų. Židinių grupės priklausė nedideliems pastatams. Židinius sudarė apskriti 0,8—1 m dydžio smulkių akmenų grindinėliai, po kuriais buvo smėlio dėmės, o aplink — degėsiai. Dažniausiai vienas šalia kito buvo įrengti 2 ar 3 vieno pastato, bet ne to paties laikotarpio židiniai. Keli židiniai yra kitokie. Jų pamatai sudarė apie 1 m skersmens ratą su 15—20 cm pločio molio juosta pakraštyje ir apie 30 cm tarpu — anga. Panašių židinių su molio ratais aptikta Nemenčinės piliakalnyje (8, p. 24, pav. 5).

Ankstyviausi mediniai aptvarai gyvavo neilgai. Jie sudegė, ir degėsių sluoksnis padengė vidinį griovį. Neiškilo ir medinis grindinys, vedęs į išėjimą aikštelės šiaurės vakaruose. Aptvarų vietoje pastatyta pastatų su židiniais iš didelių akmenų ratų. Ratų viduje — storas degėsių sluoksnis. Susidarė 3 tokių židinių horizontai; tik apatinis priklausė ankstyviausiems pastatams.

Ankstyviausio laikotarpio kultūrinis sluoksnis nestoras, aikštelės pakraščiuose tėra apie 30 cm. Jis dengė beveik visą aikštelę, vietomis buvo storesnis ir gulėjo pačiame paviršiuje. Dau-

giausia šio etapo radinių buvo pastatų vietose, pakraščiuose — mažiau. Jau apatiniame horizonte rasti akmenys, kaulo bei rago dirbiniai buvo vartoti beveik visą gyvenimo piliakalnyje laiką. Tačiau dalis jų keitėsi, kito dirbinių formos.

Beveik visą laiką žmonės vartojo brūkšniuotąją keramiką, kuri jau iš pat pradžių sudarė gausiausią keramikos grupę. Gamino įvairaus dydžio puodus S profilio ir tiesiomis sienelėmis. Pirmosios grupės puodų kakleliai statūs arba vos atlenkti. Puodai tiesiomis, vos įlenktomis sienelėmis irgi įvairaus dydžio, storasieniai ir plonasieniai (pav. 38a).

Akmens dirbinių, kuriuos sudarė beveik vien akmeniniai kirviai, daugiausia buvo apatinio kultūrinio sluoksnio apačioje. Čia aptikta beveik visi pentiniai kirviai su skylė kotui (pav. 10 : 1—9; 11 : 1—5), didelė dalis įtveriamųjų kirvių bei kaltų (pav. 11 : 13, 14; 12 : 7, 10; 13 : 1—7; 14 : 1, 2, 5, 6, 8), retušuotų titnagų (pav. 11 : 6, 11, 12, 15, 16).

Kiek aukščiau rasta kaulo dirbinių: ylių, grandukų, masyvus raginis kaltas (pav. 19 : 5), kaulinių strėlių (pav. 20 : 1—5, 10), ietigalis gaubtais kraštais (pav. 20 : 17), ilčių-amuletų (pav. 23 : 6—8), taip pat ankstyviausių smeigtukų:

Pav. 5. Ankstyviausių aptvarų žymės (dvigubo III pl. aptvaro liekanos)

vinies pavidalo galvute (pav. 21 : 7), ašelinis (pav. 21 : 6), plokščia galvute (pav. 21 : 24), natūralia trikampe galvute (pav. 22 : 5), grioveliu išskirta galvute (pav. 21 : 8; 22 : 13). Remiantis jais, nustatyta, kad Sokiškių piliakalnyje anksčiausiai gyventa II tūkstantmečio pr. m. e. paskutiniajame ketvirtyje—I tūkstantmečio pr. m. e. pirmajame ketvirtyje.

VIDURINIS ETAPAS

Šiam etapui priklauso didžioji išlikusio sluoksnio dalis. Aikštelės viduryje jis yra pačiame paviršiuje, o arčiau pakraščių sudaro vidurinį kultūrinio sluoksnio horizontą. Vidurinis etapas truko ilgai, todėl pastebimi keli statinių horizontai.

Kalno įtvirtinimai. Iš ankstesnių įtvirtinimų šiuo laikotarpiu liko **išorinis griovys** ir **pylimėlis**, kurį gyventojai pamažu aukštino smėliu bei moliu. Griovio ir aikštelės kultūrinis sluoksnis susidarė tuo pačiu laiku. Vėliau neaukštinamas pylimėlis susilygino su aikštele.

Pastatai stovėjo visoje viršutinėje aikštelės dalyje. Šiuo laikotarpiu pradėta statyti jos pakraščiuose, buvusio vidinio griovio ir pylimė-

lio vietose. Imta gyventi vakarų, šiaurės vakarų, šiaurės ir šiaurės rytų aikštelės pakraščiuose.

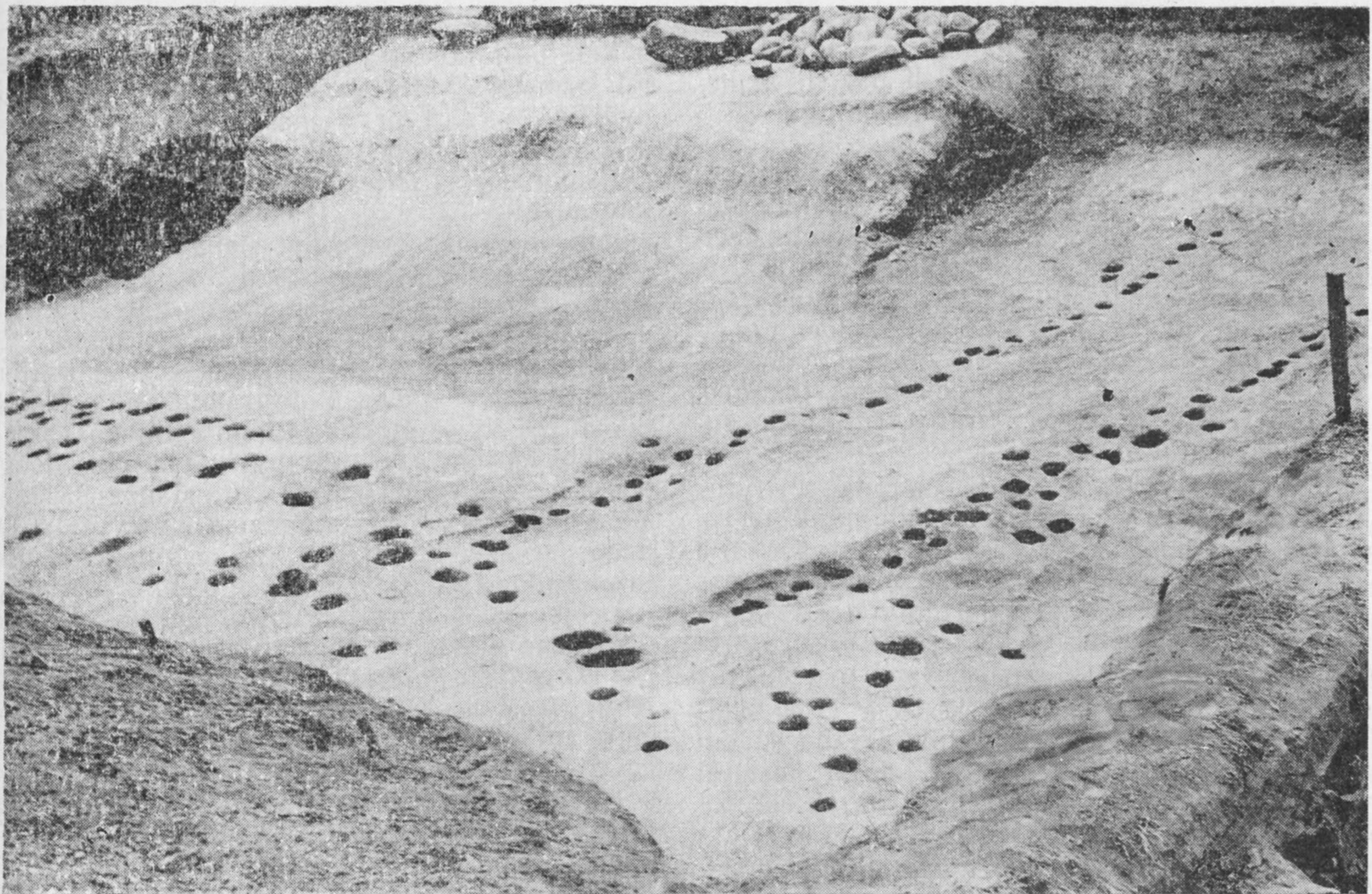
Nematyti, kad aikštelė būtų tikslingai išplenuota. Ypač tankiai gyventa vidurinėje dalyje. Čia pastatai stovėjo nuo šiaurės vakarų pakraščio visoje teritorijoje (plotai Nr. I, Ia, II, IIa, IIb, VIII), nors juose gyventa ne vienu metu. Pastatų dydis, forma, kryptis neaiškūs. Iš nedaugelio išlikusių stulpaviečių sprendžiama, kad jie buvo stulpinės konstrukcijos, antžeminiai, nedideli (apie $3,5 \times 5$ m), stovėjo grupėmis įvairiomis kryptimis.

Viena pastatų grupė buvo netoli griovio, sudegusių aptvarų ir vidinio griovio vietoje, kur anksčiau buvo grindinys, vedęs į aikštelės šlaitą. Čia skyrėsi 3 židinių horizontai. Dalis židinių priklausė atskiriems ne vieno laikotarpio pastatams. Šios grupės žemiausio horizonto židiniai Nr. 11, 12, 13, kurių pagrindas atsidengė 1 m gylyje, įrengti per 1–2 m vienas nuo kito, galėjo priklausyti vienam arba keliems chronologiškai nedaug besiskiriantiems pastatams. Židinį Nr. 13 sudarė apskritas 1 m skersmens ratas, sudėtas iš vidutinio dydžio ($20 \times 23 \times 27$ cm, $27 \times 23 \times 13$ cm, $10 \times 14 \times 7$ cm) akmenų. Jo vidus taip pat išklotas akmenimis ir pilnas degėsių. Židinio Nr. 11 ratas sudėtas iš didelių ($55 \times 48 \times 27$ cm, $32 \times 30 \times 12$ cm, $50 \times 22 \times 23$ cm) akmenų, ir viduje buvo tik nedidelė — $0,5 \times 0,7$ m — pilna degėsių tuštuma. Rato šiaurės vakaruose — židinio anga. Panašus, bet apardytas židinis Nr. 12.

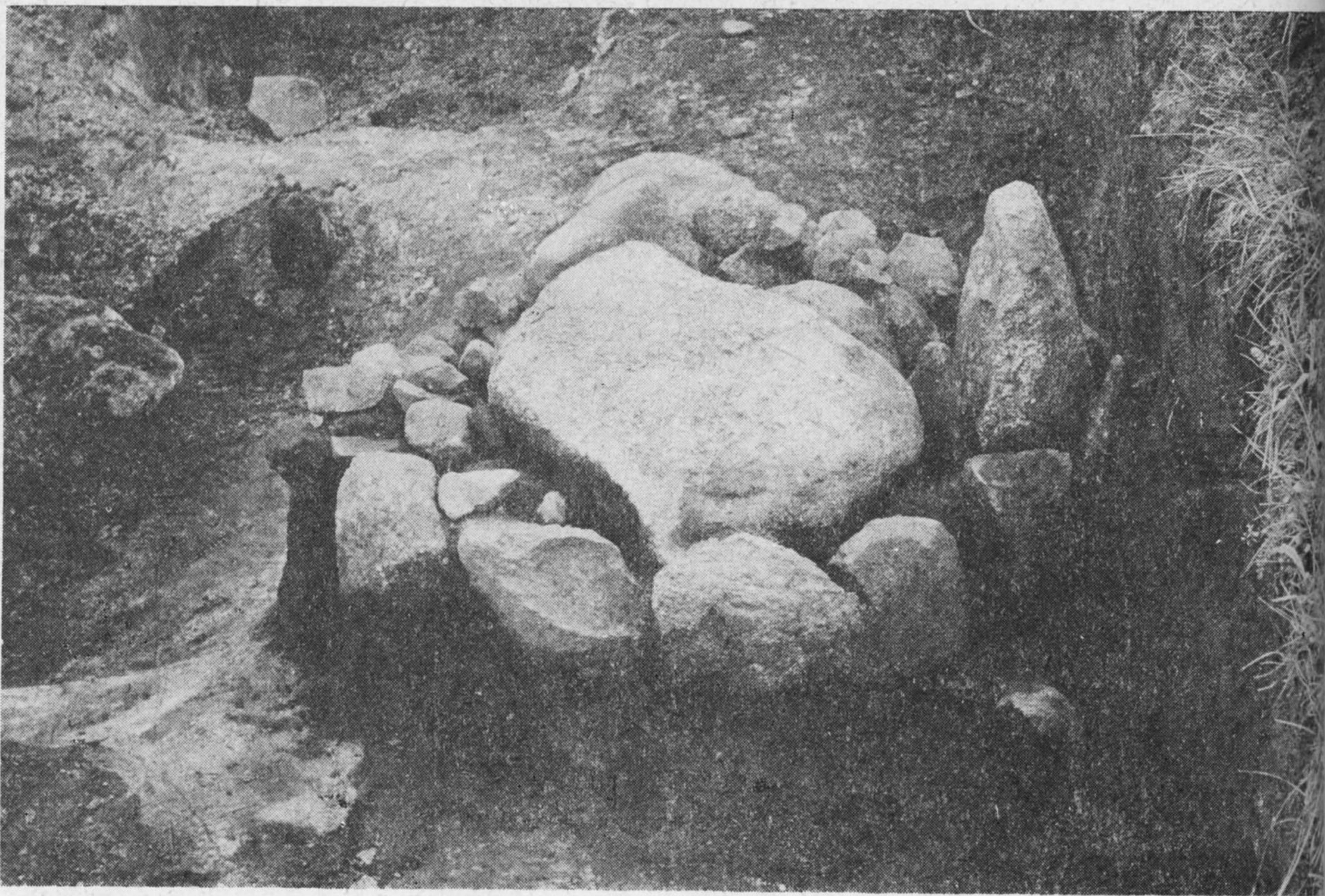
Netoli jų (už 3 m) stovėjo dar vienas vidurinio etapo pradžios pastatas, iš kurio liko židinis — apskritas 1,1–1,2 m skersmens grindinėlis, sudėtas iš kelių sluoksnių nedidelių akmenų. Jo pakraščiuose išdėlioti didesni akmenys. Tarpuose yra perdegusio molio.

Beveik toje pačioje židinių Nr. 11–13 vietoje 70 cm gylyje stovėjo vėlesnis pastatas, kuriam priklauso židiniai Nr. 8–10. Židinį Nr. 8 sudarė iš labai didelių akmenų, sudarė $1 \times 1,1$ m skersmens ratas, kurio šiaurėje buvo 35 cm dydžio anga. Kaip ir kitų židinių, jo pagrindas išklotas akmenimis. Šalia analogiško židinio anga įrengta šiaurės vakaruose. O viduje vos žemiau buvo dar vienas $0,7 \times 0,7$ m dydžio akmenų ratas su 20 cm anga šiaurėje. Matyt, tai pirminis židinėlis.

Geriausiai išlikęs panašiai įrengtas šio etapo viršutinio horizonto pastato židinis Nr. 5. Tai labai taisyklingai iš plokščių vidutinio dydžio ($25 \times 17 \times 35$ cm, $12 \times 7 \times 9$ cm, $22 \times 17 \times 11$ cm, $35 \times 15 \times 20$ cm, $26 \times 51 \times 28$ cm) akmenų sukrautas ratas. Akmenys gražiai sustatyti šonais plokščiaja puse į vidų (pav. 7 : 1). Šiaurės vakarų rato krašte stovėjęs aukštas

Pav. 6. IIa pl. medinio grindinio stulpavietės

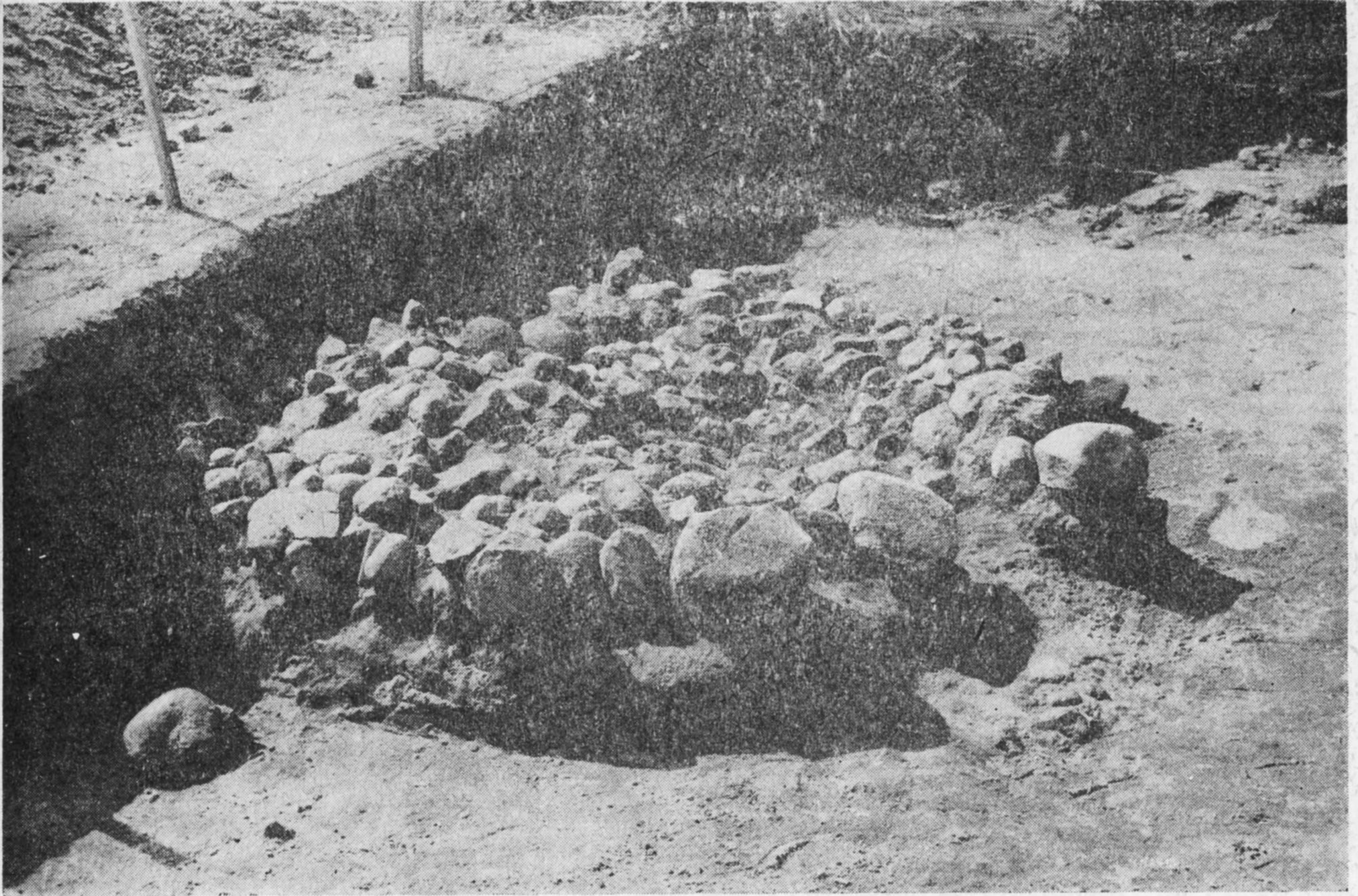

plokščias akmuo skyrėsi dydžiu. Angos nebuvo. Židinio pagrindą dengė nedideli plokšti akmenys. Šis židiny sunaikintas sąmoningai: į jį įverstas didelis — 70 cm ilgio, 40×35 cm pločio ir 20 cm aukščio — akmuo, ir visas židiny užkrautas mažesniais akmenimis. Vienalaikis su šiuo turėjo būti pastatas, stovėjęs už kelių metrų į pietus nuo jo. Jis skyrėsi židiniu Nr. 6, kurį sudarė iš nedidelių akmenų sukrautas 1,7 m skersmens apvalus 4—5 sluoksnių akmenų grindinys. Pakraščiuose išdėlioti didesni akmenys, o viename krašte — 0,6 m skersmens tuštuma, į kurią vedė pakraštyje esanti 0,4 m pločio anga (pav. 7 : 2).

Kita pastatų grupė stovėjo netoliese, į rytus nuo minėtosios. Čia taip pat išlikę židinių, jų dėmių ir stulpaviečių. Pastatai išsidėstę tarsi eile, nors jie ne to paties laikotarpio. Vienas pastatas išskiriamas pagal židinį, kurį sudarė didelių (30×20×15 cm, 30×16×10 cm, 20×10×10 cm, 30×18×10 cm, 45×10×25 cm) akmenų ratas. To paties pastato ir kitas židiny, iš kurio išlikusi 2 m ilgio ir 40—60 cm pločio smėlio dėmė. Dar keli vėlesni pastatai stovėjo į pietus nuo pastarųjų. Židinį čia sudarė apvalių apie 1 m skersmens nedidelių akmenų grindinėliai, kuriuos juosė aplink sukaltų kuolų ratas.

Keli pastatai, stovėję aikštelės šiaurėje, netoli griovio, iš kitų išsiskyrė statyba, įrengimu dydžiu ir paskirtimi. Vienas buvo stačiakampis 5 m ilgio, 2 m pločio pietvakarių ir 1,8 m pločio šiaurės rytų gale, pastatytas iš vienas šalia kito sukaltų 12—17—21 cm skersmens rąstelių smailiais galais. Tokia pat siena dalijo pastatą į 2 lygias patalpas (pav. 8). Į jas įrengti atskiri įėjimai: vienas buvo pietvakarių gale, kitas — pietryčių šone. Šiaurinėje patalpoje matyti židinėlis, kurį sudarė 0,4 m skersmens ratas, sudėtas iš 7 perdegusių pailgų molio luitų. Luitai iki 20 cm ilgio, plokščia viršutine ir pusapvali apatine dalimi. Tokiomis pat „plytomis“ dengtas ir vidus. Aplink židinį rasta daug perdegusių kriauklelių. Pastatas, matyt, buvo naudojamas specialioms darbams, galimas daiktas, metalui apdoroti.

Labiausiai į šiaurę nutolęs pastatas stovėjo visai prie griovio ir taip pat turėjo kelis įvairių laikotarpių židinius. Vėlesnįjį Nr. 14 sudarė ne visai taisyklingas 1×1 m skersmens beveik apskritas akmenų grindinėlis, sudėtas iš kelių sluoksnių nedidelių (7×5×12 cm, 4×8×15 cm, 8×11×13 cm ir pan.) perdegusių akmenų. Aplink jį matyti daug degusių. Šį grindinėlį juosė ratą sudarantys 8—10 cm skersmens kuolai. Pakraštyje buvo 15 cm pločio tar-

Pav. 7. Židiniai: 1 — Nr. 5 (II pl.), 2 — Nr. 6 (IIa pl.)

pas — anga, kur ypač daug degėsių. Netoliese toks pat 1 m skersmens stulpaviečių ratas rodo čia buvus analogišką ankstesnį židinį. Šio pastato vietoje rasta trys brūkšniuotų puodų tiesiomis sienelėmis šukių lizdai, kaulinių ylių ir grandukų liekanų, akmeninių kirvių nuoskalų.

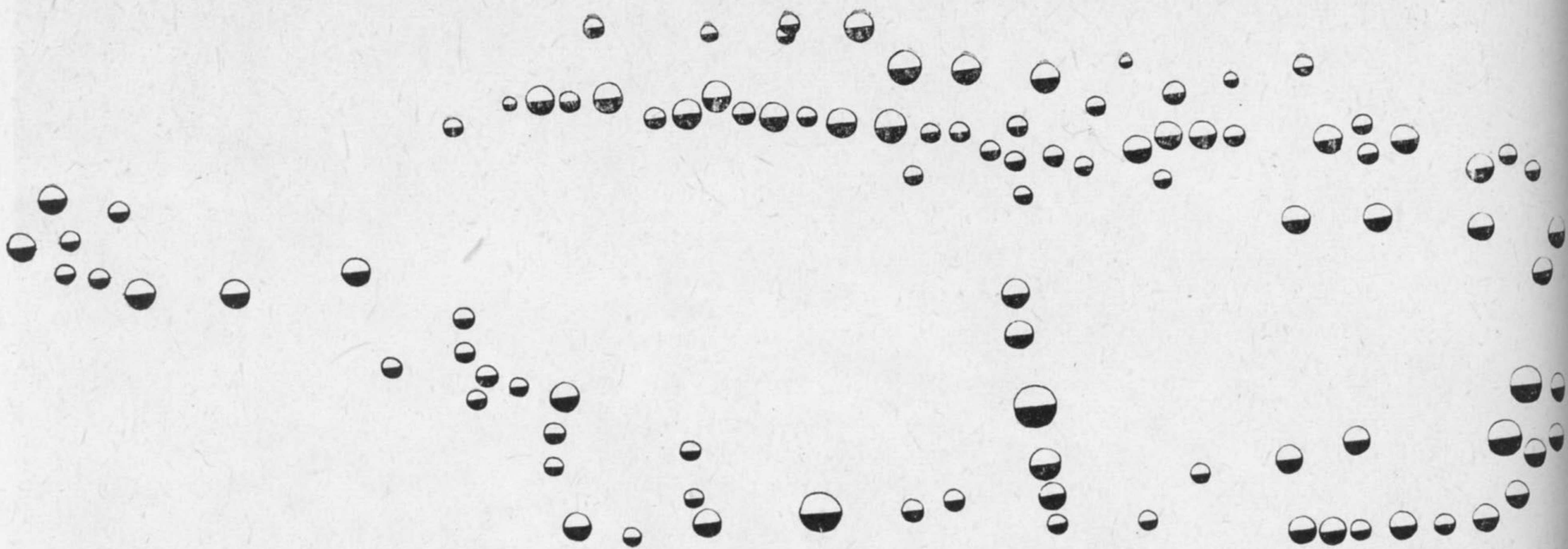
Atskira pastatų grupė aptikta aikštelės šiaurės rytų gale. Pagal židinius ir akmenų grindinėjus čia išskirti keli vienoje eilėje vakarų—rytų kryptimi stovėję pastatai. Vieno židinyo Nr. 16, sudėtas ratu iš nedidelių ($12 \times 7 \times 3$ cm, $15 \times 9 \times 7$ cm, $20 \times 13 \times 9$ cm ir pan.) akmenų, turėjo nedidelę angą rytuose. Kadangi daug netvarkingų stulpaviečių — kuolų žymių, tai negalima išskirti pastato ribų. Kitas židinyo, sukrautas iš smulkių akmenų, sudarė apvalų maždaug 1 m skersmens grindinėlį, kurio pakraščiuose stovėjo didesni akmenys. Židinyo suardytas, vėliau kasant duobę.

Į rytus nuo jų matyti labai suardytų židinių, kuriuos sudarė taip pat iš akmenų sudėti apie 80 cm skersmens ratai. Vieno židinio pagrinde buvo dar vienas apie 35—40 cm dydžio gražiai sudėtas akmenų ratas, aplink kurį matyti labai daug degėsių. Čia galėjo būti apdorojamas spalvotasis metalas, nes aplink rasta

nemaža liejimo formų, tarp jų ir žalvarinio įmo-
vinio kirvio liejimo forma. Čia pat kiek vėlesnis netvarkingas kelių aukštų akmenų grindinys, primenantis židinį, turėjo žymėti pastato vietą. Įdomu tai, kad ant grindinio pastatytas didelis — 1,2 m ilgio, 0,8 m pločio ir 0,8 m storio apačioje — akmuo viena nulyginta plokštuma. Joje ryškūs netvarkingi įbrėžimai, kurie vargu ar ką reikė. Plokščioji dalis atsukta į rytus. Akmens dydis, jo vieta leidžia sieti jį su kultu (pav. 9).

Ilgiausiai trukusiam viduriniam etapui priklausė didžioji piliakalnyje aptiktų radinių dalis. Vienintelė keramika ir toliau liko brūkšniuotoji, kuri dabar pasidarė dar įvairesnių formų ir dydžių (pav. 38a). Toliau tebėra būdingi S profilio a, b ir c pogrupių puodai. Atsiranda naujų S pogrupio puodų su trumpu atlenktu kakleliu. Imama naujai puošti: pereinant iš kaklelio į šonus, — atsikišusiu voleliu. Puodai tiesiomis sienelėmis įprastų, anksčiau vartotų formų, įvairių dydžių.

Iš akmens dirbinių vyrauja įtveriamieji kirviai ir kaltai. Pentinių kirvių nedaug, ir jie būdingesni apatiniams šio sluoksnio horizontams. Ypač gausūs ir įvairūs kaulo dirbiniai. Šalia

Pav. 8. Pastato stulpavietės

palyginti nepasikeitusių ylių, grandukų, rėžtukų formų išskirtini apatiniam šio etapo horizontui būdingi peiliai (pav. 18:14–16), strėlės (pav. 20:6, 7), ietigaliai (pav. 20:13–16), įvairūs ašeliniai smeigtukai (pav. 21:1–5), iltys (pav. 23:9, 12), molinės metalo dirbinių liejimo formos (pav. 24:1–3). Viršutiniame šio sluoksnio horizonte aptikta akmeninių įtvėriamųjų plokščio pjūvio (pav. 12:1, 2, 4–6), lenkto pjūvio (pav. 12:8, 9), artimo rombui (pav. 12:10; 13:8), rombo pjūvio (pav. 13:9, 10) ir kitų kirvių, akmeninių girnų apatinis akmuo.

Iš kaulo dirbinių išsiskiria įmoviniai ietigaliai (pav. 20:18), smeigtukai plokščia (pav. 21:9, 26), lazdelės pavidalo galvute (pav. 21:10–12), natūralios kaulo formos trikampe galvute (pav. 22:11, 12). Čia aptikta naujų, iki šiol Lietuvoje nežinomų smeigtukų formų: stovėjančia galvute su sparneliais apačioje (pav. 22:9), plokščia rantyta galvute su skylute viduryje (pav. 22:8), trikampe galvute (pav. 22:15), ilčių (pav. 23:11). Iš molio dirbinių

Pav. 9. Ritualinis akmuo

šiam horizontui priklausė kiaušinio pavidalo dirbinėliai (pav. 25:1), plokšti pergniaužti svareliai (pav. 25:2–4, 17), pailgos liejimo formos.

Pagrindinis gyvenimo piliakalnyje etapas truko ilgai. Skiriasi netgi viršutinio ir apatinio šio sluoksnio horizonto radinių tipai. Tai gerai matyti iš kaulinių smeigtukų formų. Remiantis jais, vidurinis etapas datuojamas I tūkstantmečio pr. m. e. antruoju trečiuoju ketvirčiu.

Vidurinis etapas baigėsi dideliu gaisru, kurio žymės ypač ryškios aikštelės pakraščiuose stovėjusių pastatų vietose. Čia susidarė 10–30 cm storio balsvas ir rusvas perdegusio smėlio, pelenų, juodų degėsių tarp sluoksnis, kuris vėliau buvo užpildytas smėliu bei moliu. Židiniai užversti akmenimis. Gyventojai, matyt, kuriam laikui pasitraukė iš piliakalnio.

VĒLYVASIS ETAPAS

Šiam laikotarpiui priklauso kultūrinio sluoksnio horizontas virš užpilto griovio ir aikštelės pakraščių. Beveik visas jis nuartas, o jį buvus liudija įvairūs radiniai bei kultūrinio sluoksnio liekanos aikštelės pakraščiuose (plotuose Nr. I, Ia, II, IIa, III, Va, VII).

Čia matyti pavienių netvarkingų akmenų grindinių — buvusių statinių liekanų, degėsių, didelių (30–40 cm skersmens) stulpaviečių. Ariant viskas suardyta, tad buvusių statinių atkurti negalima.

Kalno sutvirtinimai. Vėlyvuojų piliakalnio egzistavimo laikotarpiu gyventojai daugiausia sutvirtino kalną, ir piliakalniui buvo suteikta dabartinė jo forma. Iš kalvos nuolaidžiais šlaitais jis tapo aukštu, stačiais šlaitais, sunkiai prieinamu piliakalniu. Užpylus išorinį griovį, iš molio ir smėlio naujai supilti aikštelės pakraščiai,

kartu ji padidinta, sudaryta 1—4 m pločio terasa. Nuolaidus šiaurės vakarų šlaitas nukastas stačiai iki pat pagrindo ir pasidarė maždaug 4 m aukščio. Šiaurės rytuose, pietvakariuose ir pietryčiuose stačiai nukasta viršutinė šlaito dalis, apatinė palikta nuolaidi. Ypač status šlaitas pietryčiuose, prie ežero, ir pietvakariuose. Nuo ežero pusės viršuje nukasta apie pusę šlaito, o apatinė dalis nuolaidžiai leidžiasi iki ežero, kurio vandens lygis anksčiau turėjo siekti piliakalnio papėdę.

Šiaurės vakarų ir šiaurės rytų kalno šlaitus juosė minėtos **terasos**. Šiaurės rytų kalno gale, šlaite, nukastos 3 terasos, kurių 1,5—3 m pločio viršutinė prasidėjo šiaurinio šlaito apačioje, juosė kalną iš šiaurės rytų ir kilo į aikštelę. Vėlyviausiu laikotarpiu čia galėjo būti įvažiavimas į piliakalnio aikštelę. Maždaug 2 m žemiau buvo dar viena 2,2—3 m pločio terasa, vedusi į rytinę kalno pusę. Paskutinė 2 m pločio terasa juosė šlaitą šiaurės rytuose ir rytuose. Šiaurės vakarų šlaite įrengtos dar 2 terasos — viena 0,8—2,5 m pločio šlaito viduryje, kita — apie 0,6 m pločio — apačioje. Vakaruose abi jos leidžiasi žemyn, o šiaurėje išnyksta šlaite. Šio etapo radinių daugiausia aptikta suartame kultūriniame sluoksnyje. Jie skiriasi nuo ankstesnio — vidurinio — etapo radinių; kaulo ir akmens dirbiniai dabar jau nėra svarbiausi, atsiranda pirmieji geležiniai. Iš anksčiau vartojamų pažymėtini galastuvai (pav. 11 : 7). Iš kaulo dirbinių reikėtų paminėti rankenas (pav. 23 : 13), iš molio dirbinių — dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukus (pav. 25 : 5, 7—10), molinį samtelį, susijusį su metalo liejimu (pav. 24 : 11), liejimo formas (pav. 24 : 12, 13). Iš metalo dirbinių rasta: geležinių ylių (pav. 26 : 2, 4), meškerės kabliukas (pav. 26 : 10), žalvarinis lazdelinis smeigtukas (pav. 26 : 16), žalvarinė apyrankė (pav. 26 : 6). Remiantis šiais radiniais, vėlesnis gyvenimo etapas datuojamas paskutiniais amžiais prieš m. e.—pirmaisiais m. e. amžiais (iki III a.).

Svarbiausia šio laikotarpio keramika ir toliau lieka brūkšniuotu paviršiumi, tačiau smarkiai pakitusi (pav. 38a). Puodų S profilio sienelėmis negausu. Vietoj išnykusių a, b, c pogrupių puodų toliau vartojami d pogrupio ir nauji e pogrupio, forma panašūs į puodus tiesiomis sienelėmis. Toliau vartojami ir puodai tiesiomis sienelėmis. Atsirado naujos — briauninės — formos brūkšniuotų puodų. Be brūkšniuotųjų, gaminami analogiškos masės puodai lygiu paviršiumi. Tai nedideli puodeliai S profilio, tiesiomis sienelėmis ir briauniniai puodai, primenantys dubenėlius. Skiriasi puodeliai gražiai profiliuotu, atlenktu kakleliu. Čia atsispindi ryški kaimyninių sričių įtaka.

VĒLIAUSI GYVENIMO PILIAKALNYJE PĒDSAKAI

Nors paties vėlyviausio sluoksniu piliakalnyje neišliko, jį liudija įvairūs pėdsakai duobėse bei radiniai. Vienintelis išlikęs to laikotarpio statinys yra žeminė, įrengta aikštelės šiaurės rytuose (VI plotas). Ji buvo iškasta nejudintoje žemėje, perkasus ankstyvesnį kultūrinį sluoksnį. Tai stačiakampė apie 5 m ilgio, 3,5 m pločio duobė, iš trijų pusių turinti sienas. Pietinėje buvo įstrižai įkalta dviguba apvalių 8—10 cm skersmens kuolų eilė, iš kurios matyti, kad kuolai tarsi stogas dengė žeminės viršų. Duobė 105 cm gylio. Židinio joje nebuvo, tad ji, matyt, skirta ne gyventi, o kitiems tikslams. Tai liudytų ir vidaus įrenginiai pagrinde. Duobės viduryje pastebimas trikampis 2,5×2,3×2,5 m dydžio pakilimas, iškastas kietame pagrinde. Trikampę aikštelę juosė 10 cm gylio, 0,5—0,7 m pločio rytuose ir 0,5—1 m pločio šiaurėje griovelis. Pietiniame kampe šalia sienos buvo 30 cm aukščio, apie 1,1 m ilgio ir 25 cm pločio nejudintos žemės pakilimas, tarsi suolelis. Kitas toks 40×40 cm dydžio „suolelis“ įrengtas šiaurės vakarų krašte. Išėjimas iš pastato buvo šiaurės rytuose. Patalpoje daug degėsių. Įvairiame aukštyje aptikti radiniai galėjo čia pakliūti vėliau. Chronologiškai jie skyrėsi nuo piliakalnio kultūrinio sluoksniu radinių. Tai geležiniai — ylos (pav. 26 : 1, 3), peiliai (pav. 26 : 11, 15), pjautuvėlis (pav. 26 : 8), pentinas (pav. 26 : 5), ietigalio viršūnė (pav. 26 : 12); žalvariniai — apyrankės ruošinio fragmentas (pav. 26 : 7), grandelė (pav. 26 : 9), akmeninis galastuvas (pav. 11 : 9), taip pat šalia buvo ietigalio plunksna (pav. 26 : 17), meškerės kabliuko dalis (pav. 26 : 14) — radiniai. Tam pačiam laikotarpiui galėjo priklausyti ir žalvarinė įvijėlė (pav. 26 : 13), kai kurie kaulo dirbiniai (pav. 19 : 3).

Skyrėsi ir keramika. Toliau buvo vartojami brūkšniuoti briauniniai puodai, tačiau šalia jų pasitaiko lygiu, grublėtu ir gnaibytu paviršiumi (pav. 37). Puodai lygiu paviršiumi buvo dideli ir maži, tiesiomis sienelėmis, briauniniai, taip pat dubenėliai su briauna ir atlenktu kakleliu. Grublėtų ir gnaibytų puodų sienelės tiesios, vos lenktos į vidų.

Vėlyviausių gyvenimo šiame piliakalnyje pėdsakų yra dar ir iš III—IV m. e. amžiaus.

RADINIAI

Sokiškių piliakalnyje aptikta apie 650 radinių ir daugiau kaip 10 tūkst. keramikos šukių, maždaug 60 šukių lizdų, 11 tūkst. kaulų fragmentų. Didžiausią radinių dalį sudarė akmens (107) ir kaulo (apie 500) dirbiniai; gerokai ma-

žiau rago (9), molio (53) ir metalo (13 geležinių ir 6 žalvariniai) dirbinių. Į akis krinta tai, kad padaugėjo kaulo dirbinių. Akmeninių kirvių daugiausia apatinio kultūrinio sluoksnio horizontuose. Radinių pasiskirstymas greičiausiai susijęs su chronologiniu skirtumu.

AKMENS DIRBINIAI

Vieni ankstyviausių yra **titnago** dirbiniai. Čia jie aptikti vos 5. Tai **pailgas grandukas** retušuotu galu (pav. 11:15), plokščias **apvalus grandukas** retušuotais kraštais (pav. 11:16), ilga lapelio pavidalo **strėliukė** su įtvarele gale (pav. 11:6), kitos strėliukės viršūnė (pav. 11:12) ir keletas **nuoskalų** (pav. 11:11). Iš keturiolikos akmens dirbinių grupių daugiausia akmeninių kirvių; čia jų rasta 21 su skylė kotui, 15 išgražų ir 53 įtvėriamieji. Kitos grupės mažesnės. **Įtvėriamieji kirviai** įvairaus dydžio, 4–11,5 cm ilgio, keturkampio skersinio pjūvio. Pagal formą ir išilginį pjūvį skiriama keletas jų grupių: 1. lenktais šonais, 2. tiesiais šonais, 3. ploni kirveliai.

1. Kirviai lenktais šonais sudarė nedidelę grupę (pav. 12:3, 4, 7, 8). Jie įvairaus (6,5–11 cm) ilgio, keturkampio skersinio pjūvio, išilginiame pjūvyje ryškus šonų lenkimas. Vidurinėje arba apatinėje dalyje buvo pastorinti, o ašmenys nesmarkiai paplatinti ir vos lenkti. Nuo Nevieriškės šios grupės kirvių jie skiriasi tuo, jog prasčiau apdoroti, ne tokios ryškios formos.

2. Daugiausia kirvių tiesiais šonais. Tai nedideli ir vidutinio dydžio, 5,5–10 cm ilgio, kirveliai keturkampe pentimi, tiesiais šonais, apčioje pastorinti, lenktais, paplatintais ašmenimis (pav. 13:1–11; 14:1–3, 5, 6, 9–11). Mažiau pastorintomis nugarėlėmis kirvių šonai beveik lygiagretūs, daugiau pastorintomis — pjūvyje bemaž trapeciniai.

3. Negausią plonų kirvelių grupę sudaro 8,5–12 cm ilgio ištęsti, tiesiais, beveik lygiagrečiais šonais, dažnai nuploninta pentimi, paplatintais tiesiais arba lenktais ašmenimis kirveliai (pav. 12:1, 2, 5, 6).

Kirvių su skylė kotui liekanų rasta apie 20. Daugiausia tai įvairių tipų darbo kirviai. Be to, rastas vienas laivinis kovos kirvis*, kurio tikslesnė forma nenustatyta. Darbo kirviai yra įvairių tipų. Gausiausią grupę sudarė apvalia pentimi. Vieni iš jų masyvūs (pav. 10:3, 4, 9), kiti vidutinio dydžio (pav. 10:1, 2, 7). Masyvūs kirviai 11–12 cm ilgio, o jų pentis 6 cm pločio ir 5 cm storio. Šio tipo kirvių ašmenys nesmarkiai paplatinti, truputį lenkti, šonai taip

* Kirvis rastas per MA II žvalgomąją ekspediciją, o vėliau jis dingio.

pat gaubti. Kirviai keturkampe pentimi (pav. 10:6) vidutinio dydžio. Kadangi išlikusi tik viršutinė dalis, tai tikslesnė forma nenustatyta. Iš kai kurių liekanų matyti, kad jų apatinė dalis palyginti ilga (pav. 10:8), šonai lygiagretūs, ašmenys lenkti. Vienas fragmentas buvo dviašmenių kirvių tipo (pav. 10:5). Kirvis 11,5 cm ilgio, lūžęs per skylę kotui įtvėrti. Jo ašmenys smarkiai susiaurinti. Kirvių su skylė kotui liekanas papildė išgražos, kurių čia aptikta 15 (pav. 11:1–5). Vienas plokščio akmens gabalėlis buvo su pragręžta nedidele skylute (pav. 11:8).

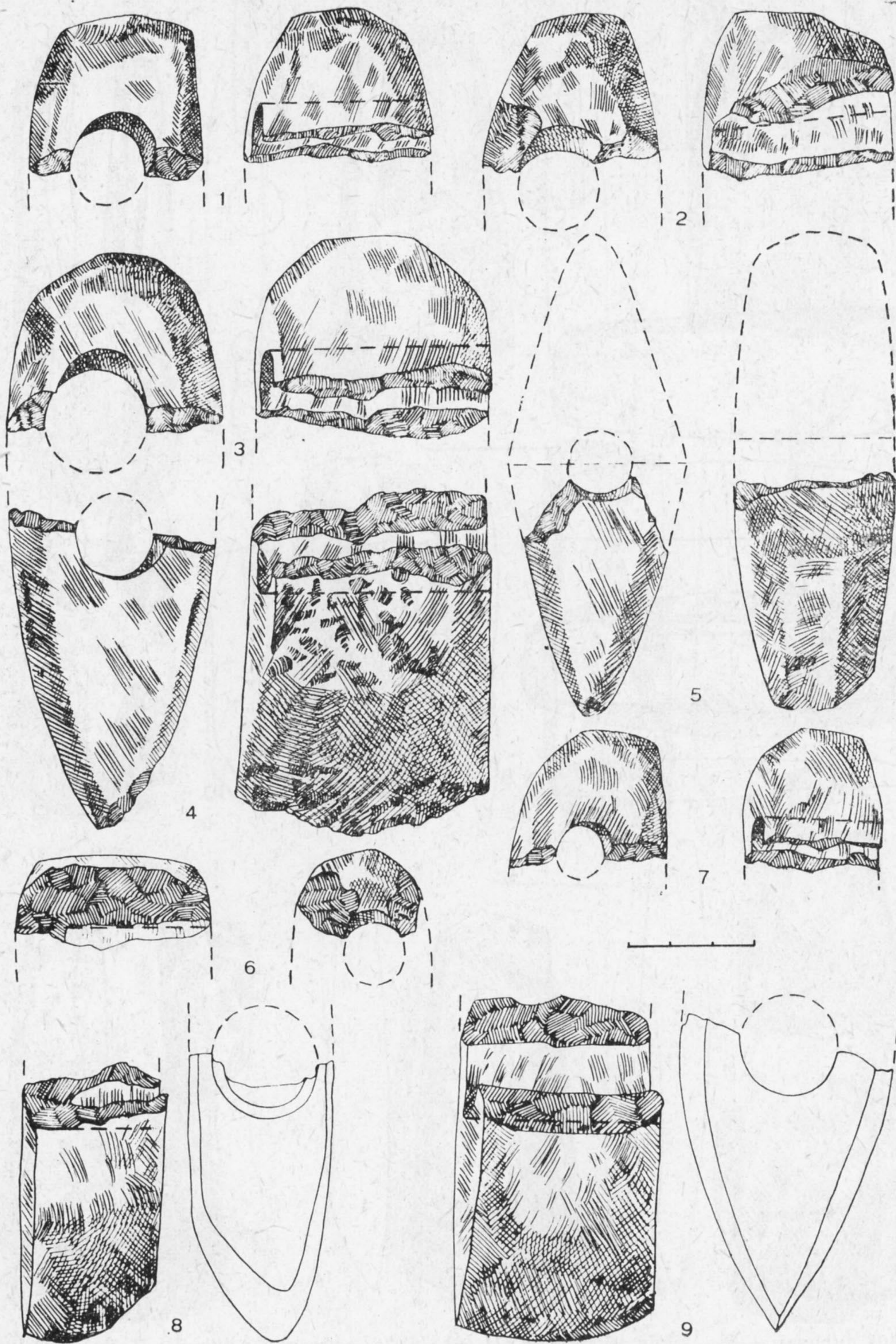
Kalteliais gali būti laikomi 3 kirvelio pavidalo, bet ypač maži dirbiniai (pav. 14:4, 7, 8). Greičiausiai **plaktukas** buvo akmens dirbinys tiesiai nusklembta viršutine ir susiaurinta bei išaštrinta apatine dalimi (pav. 11:10). **Galastuvais** laikytini keli keturkampio pjūvio, nusklembtais galais ir šonais, nulyginta paviršiaus plokštuma akmenys (pav. 11:7, 9).

Viduriniam kultūriniam sluoksniui priklausė keli **trinamųjų girnų** apatiniai akmenys įdubusia ir smarkiai nugludinta viršutine dalimi. Vienas rastas šalia židinio, gulėjo taip, kad siaurasis galas buvo žemiau negu platusis. Tai neatsitiktinė padėtis, šitai buvo pastebėta ir Nevieriškės piliakalnyje.

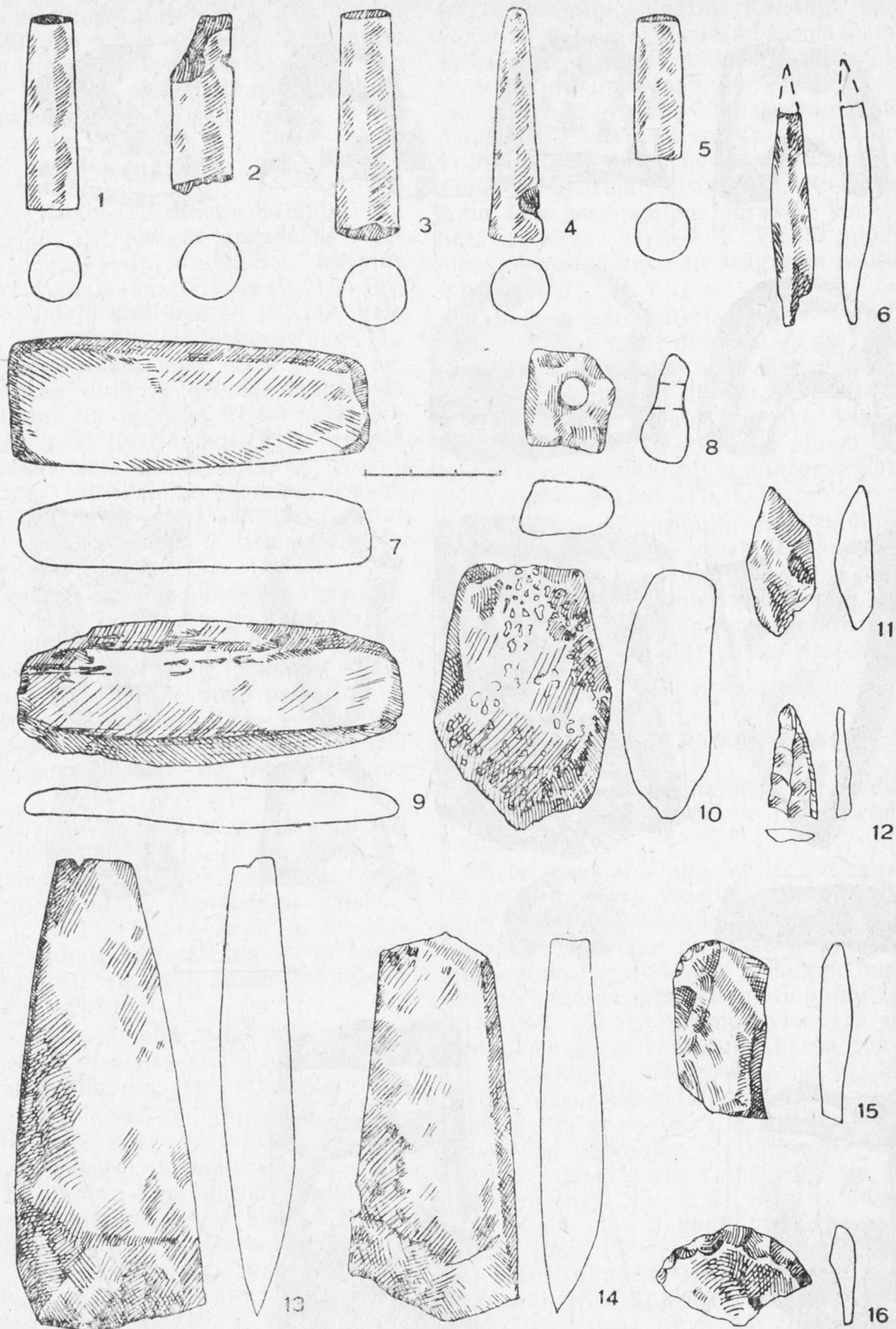
KAULO IR RAGO DIRBINIAI

Iš kaulo buvo gaminami ne tik smulkūs darbo įrankiai, ginklai, bet ir įvairūs reikmenys, papuošalai.

Darbo įrankiai. Daug, ne tik įvairaus dydžio, bet ir formos yra **ylų**, kurioms būdavo parenkami specialūs kaulai, panaudojama natūrali jų forma. Dažnai ylas darydavo iš atskelto vamzdinio kaulo: perskeldavo jį išilgai, nupjaukdavo viršūnę ir nusmailindavo apatinę dalį (pav. 15:2, 3, 10, 15, 16). Vienos ylos yra iš išilgai pusiau perskelto vamzdinio kaulo (pav. 15:5, 6), su sąnariu viršuje arba be jo, kitos — iš įstrižai nuskelto ir tik nusmailinto vamzdinio kaulo dalies (pav. 15:4, 7, 8; 16:1–3, 5–11). Kruopščiai apdorotos yra masyvios ylos, padarytos iš pilnavidurio kaulo. Kartais jos būna didesnės (pav. 15:1, 2). Atskirą pogrupį sudaro tvirtos ylos, pagamintos iš masyvių kaulų skelčių (pav. 15:11). Iš kitų ypač skiriasi gražiai nusmailinta apvali, maždaug 3 cm ilgio dirbamoji dalis. Stiprios ir mažesnės — 6–7 cm ilgio — ylos (pav. 15:3, 14). Jų dirbamoji dalis tik 1–2 cm. Dažnai aptinkama ylą, padarytą iš tam tikrų kaulų dalių, palikus natūralią kaulo formą, nusmailinus tik dirbamąją dalį. Šios ylos skirtingo dydžio, matyt, neturėjo siauresnės paskirties ir vartotos įvairiems darbams

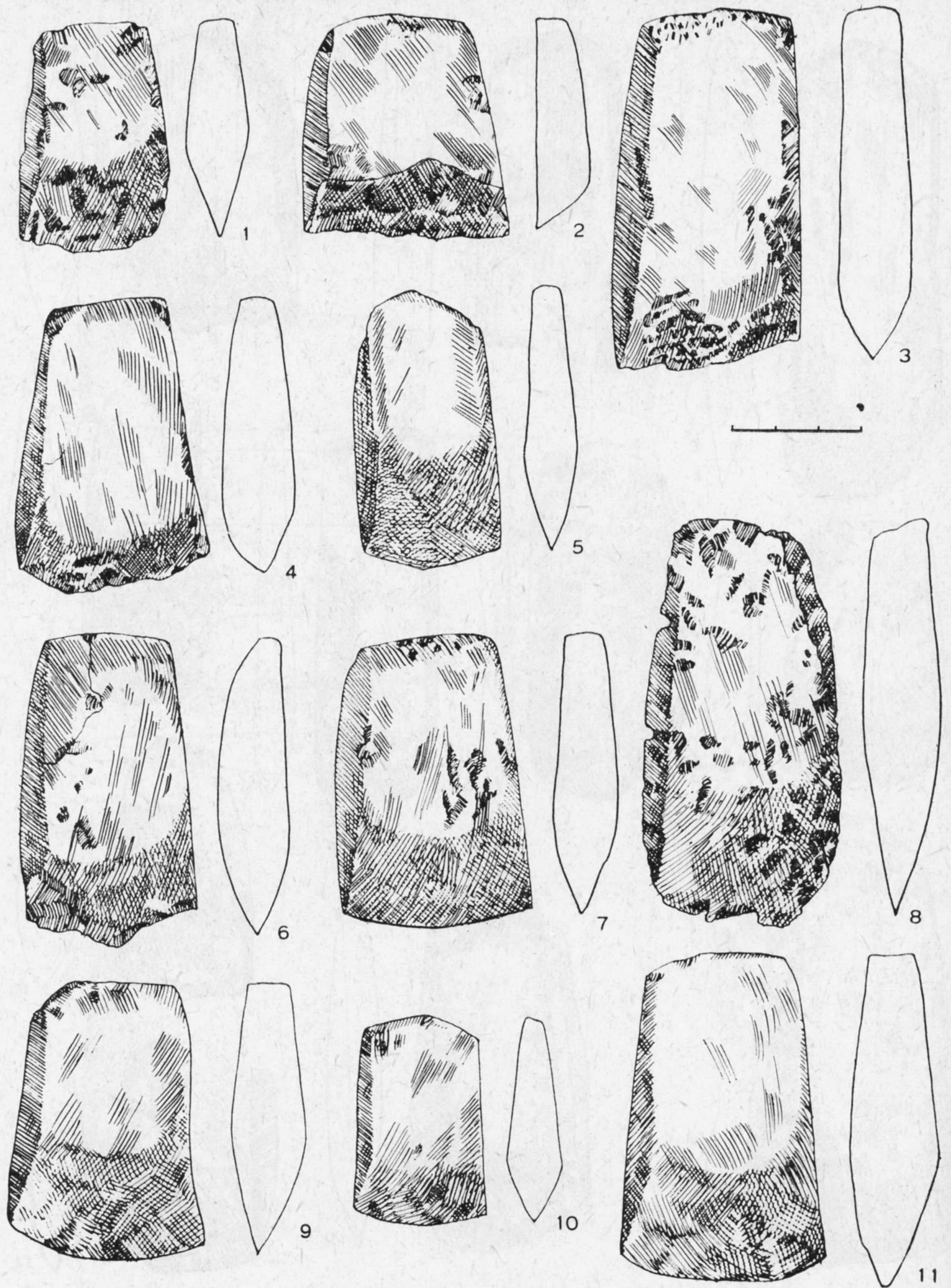
Pav. 10. Akmeniniai kirviai

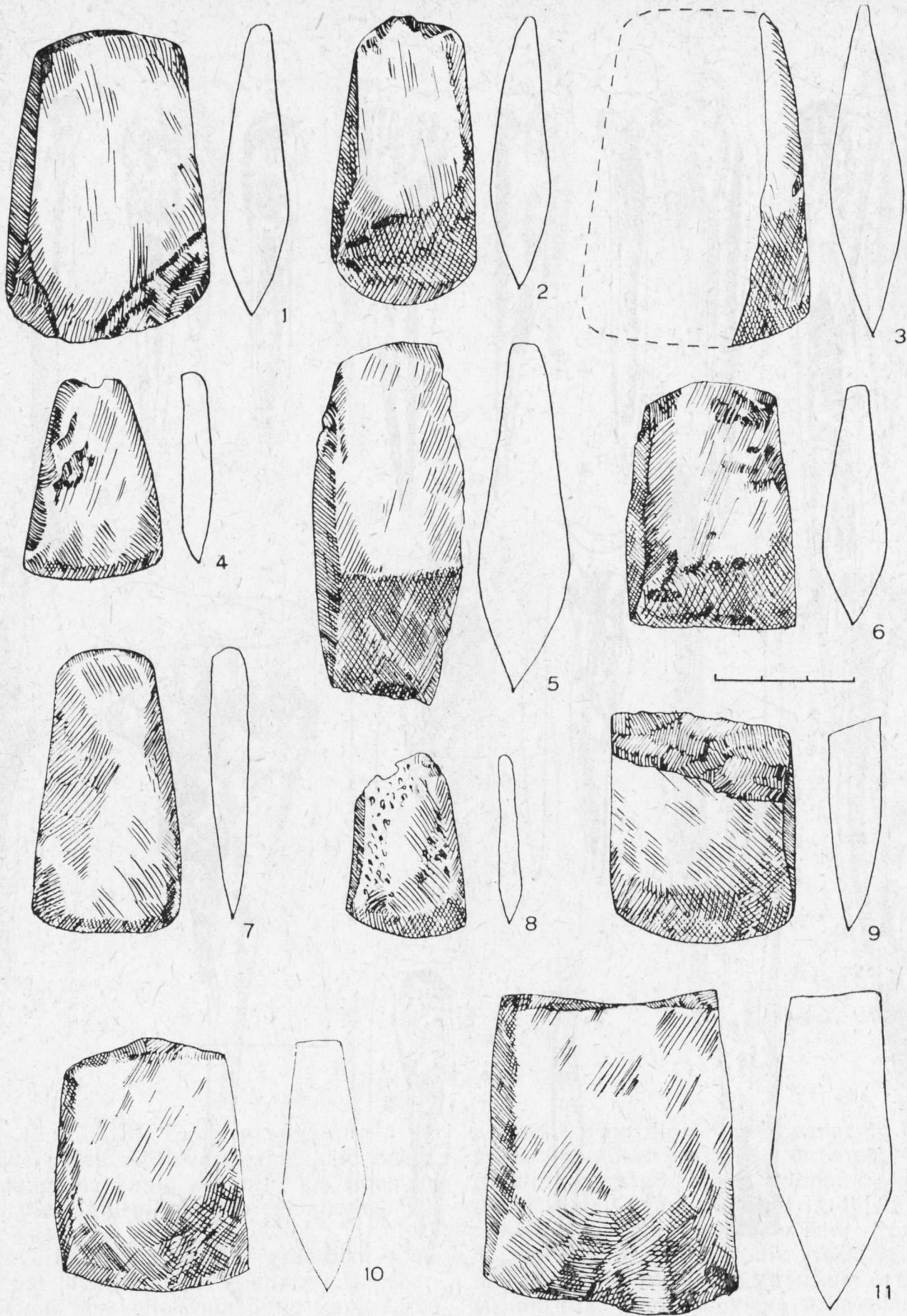
Pav. 11. Akmens dirbiniai: 1—5 — kirvių išgrąžos, 6, 11, 12, 15, 16 — titnaginiai dirbiniai, 7, 9 — galastuvai, 8 — pagręžtas akmuo, 10 — apskaldytas akmens dirbiny, 13, 14 — įtveriamieji kirviai

Pav. 12. Akmeniniai įtveriamieji kirviai ir kaltai

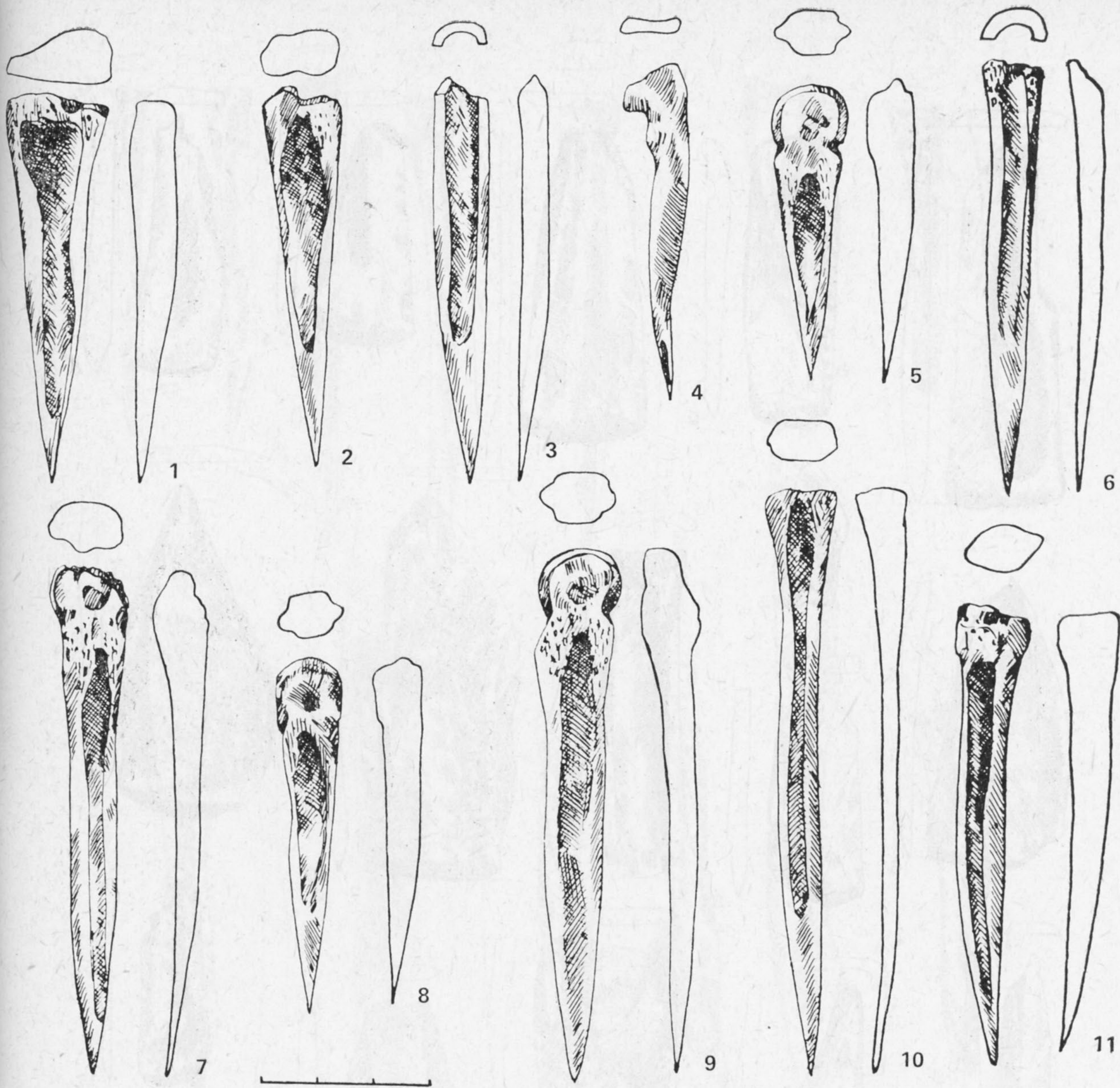
Pav. 13. Akmeniniai įtveriamieji kirviai

Pav. 14. Akmeniniai įtveriamieji kirviai ir kaltai

Pav. 15. Kaulinēs ylos

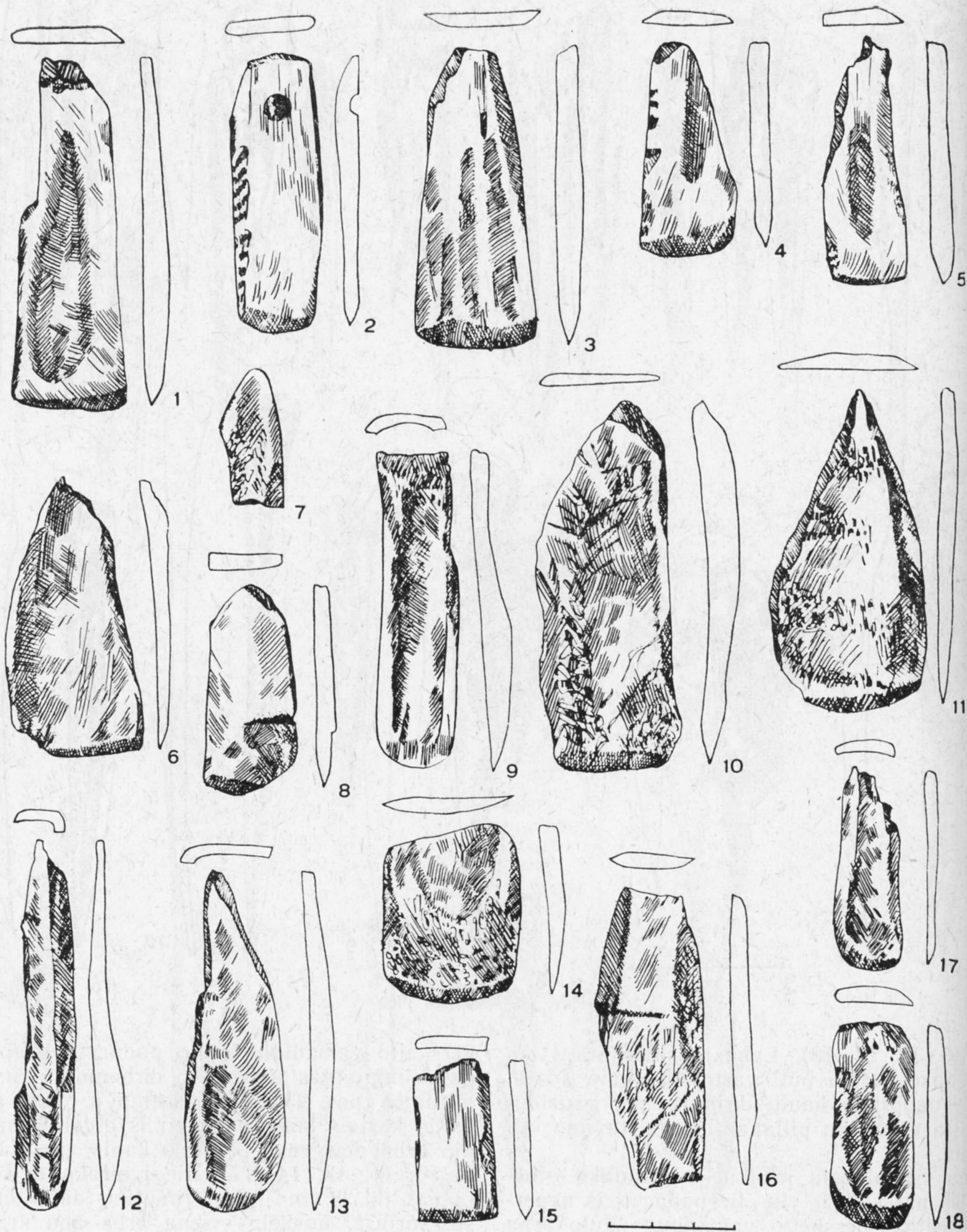

Pav. 16. Kaulinės ylos

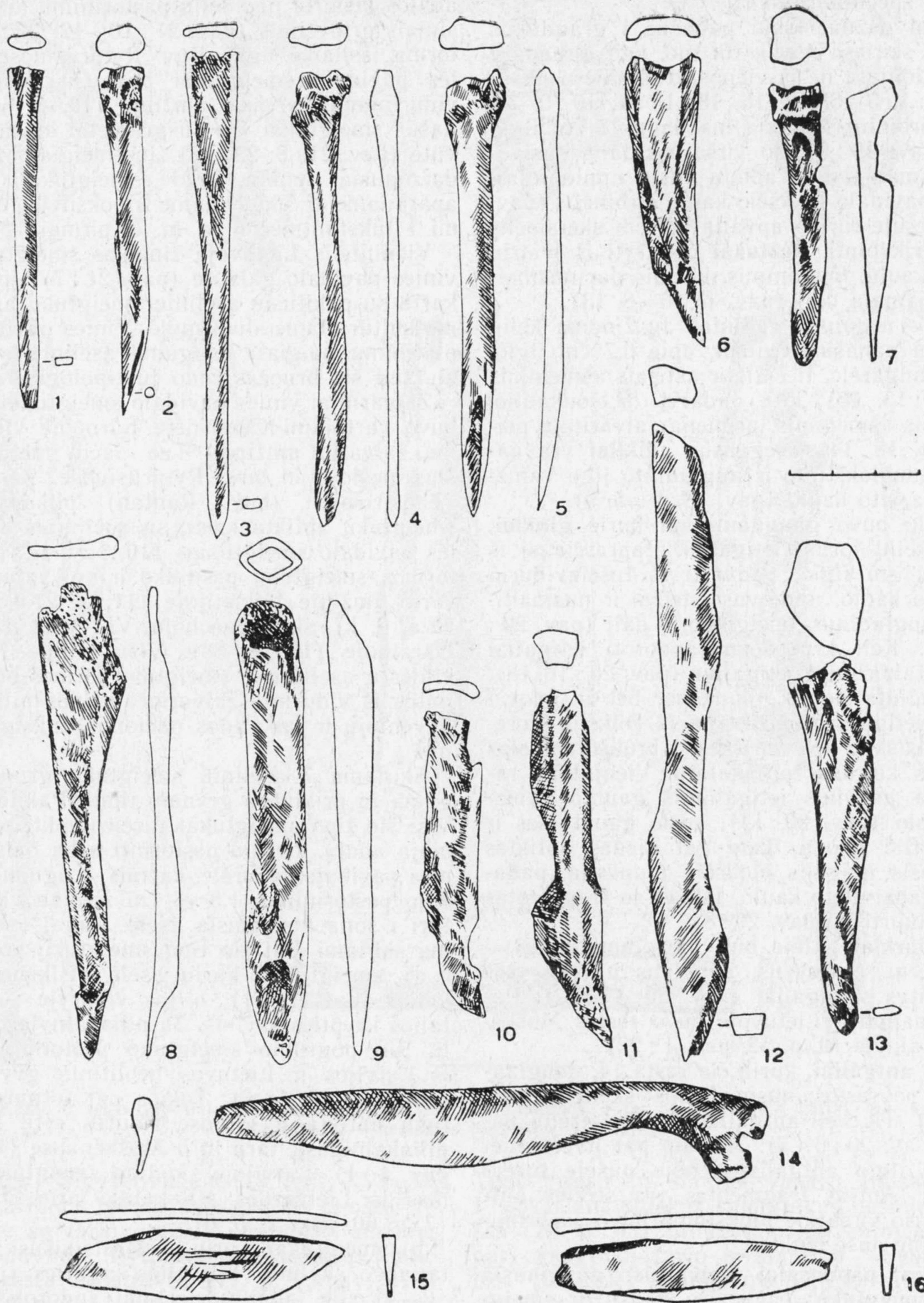
(pav. 15 : 12, 17, 18). Labai nusmailinta 4 cm ilgio yliukė galėjo būti vartojama kaip adata. Kaip ir dauguma kaulo dirbinių, ylių gausiausiai rasti viduriniu piliakalnio egzistavimo laikotarpiu.

Vienų svarbiausių įrankių — **grandukų** — beveik tiek pat kiek ir ylių. Jie padaryti iš neperskelto, išilgai perskelto vamzdinio kaulo arba plokščios skeltės; jų dirbamoji dalis gražiai nulyginta, viršutinė — susiaurinta, lyg būtų įtvirta. Vieni jų pailgi ir siauri (pav. 17 : 9, 12), 7–10 cm ilgio, 1,5 cm pločio dirbamąja dalimi. Kartais dirbamoji dalis būna susiaurinta. Iš ne-

perskelto vamzdinio kaulo padarytų grandukų galas nupjautas įstrižai, o dirbamoji dalis nulyginta (pav. 23 : 1–3). Trumpi ir platūs grandukai kartais būna padaryti iš didelio vamzdinio arba masyvaus plokščio kaulo (pav. 17 : 6, 8, 10, 11, 13, 14, 17). Jie įvairaus dydžio — nuo 4 iki 9 cm ilgio. Viršutinė dalis dažnai susiaurinta, nuskėlus vieną arba abu kraštus. Dirbamoji dalis nulyginta iš vidaus. Prie grandymo įrankių skirtini trys 7–14 cm ilgio dirbinėliai iš vamzdinio kaulo skeltės; nuo įprastinių grandukų jie skiriasi tuo, kad 2–4 cm ilgio dirbamoji dalis susiaurinta ir išskirta, o nu-

Pav. 17. Kaulo dirbiniai: 1, 3-5, 15, 16, 18 — kalteliai, 2 — kaltelio pavidalo amuletas, 6-14, 17 — granduka

Pav. 18. Kaulo dirbiniai: 1 — kaltelis, 2—5, 9 — adikliai, 10—12 — grandukai, 6—8, 13 — rėžtukai, 14—16 — peiliai

gludintas tik šonas (pav. 18 : 10—12). Matyt, jie turėjo specialią paskirtį.

Kalteliai dažnai labai panašūs į grandukus ir nuo jų skiriasi beveik tik tuo, kad dirbamoji dalis nuploninta ne iš vienos, o iš abiejų pusių (pav. 17 : 1, 3—5, 15, 16, 18; 18 : 1; 19 : 6, 7). Iš kitų dirbinių išsiskiria maždaug 15 cm ilgio **kaltas** (pav. 19 : 5). Jo viršutinė dalis susiaurinta, o smaigalys iš abiejų pusių nuplonintas. Kaltelio pavidalo plokščio kaulo dirbinėlis (pav. 17 : 2) viršuje turėjo apvalią 0,7 cm skersmens skylutę prikabinti. **Rėžtukai** padaryti iš įvairių masyvių kaulų, nuploninus, kartais dar nusmailinus dirbamąją dalį (pav. 18 : 6—8, 13).

Peiliai — negausūs radiniai. Jų žinoma kelių formų: du panašūs, trumpi, apie 6,7 cm ilgio, plokščia nugarėle, tiesiais ir aštriais ašmenimis (pav. 18 : 15, 16), kiti, padaryti iš šonkaulio, išaštrintais ašmenimis, primena žalvarinius peilius (pav. 18 : 14). Negausūs **adikliai** yra padaryti iš suplokštinto ir nugludinto ilgo vamzdinio arba kito kaulo (pav. 18 : 2—5, 9).

Iš kaulo buvo gaminami kai kurie **ginklai**. Vartota kelių formų **ietigaliai**. Paprasčiausi iš jų 12—14 cm ilgio, padaryti iš tuščiavidurio vamzdinio kaulo, nupjovus įstrižai ir nusmailinus bei nugludinus smeigiamąją dalį (pav. 20 : 13—15). Keli kruopščiau apdoroti ietigaliai primena žalvarinius ietigalius (pav. 20 : 16, 18). Jų nugludinta ne tik plunksna, bet ir įmova. Panašių ietigalių jau žinoma iš Dūkšto, Vorėnų, Velikuškių, Nevieriškės — brūkšniuotosios keramikos kultūros piliakalnių. Vienintelis radinys yra įmovinis ietigalis iš gaubto vamzdinio kaulo (pav. 20 : 17), kurio gaubtumas ir sudarė tarsi įmovą. Taip pat vienas aptiktas įtveriamasis ietigalis plokščia plunksna, padarytas iš labai kieto kaulo. Išlikęs jo fragmentas leidžia atkurti jį (pav. 20 : 8).

Kaip **durklai** galėjo būti vartojami 2 ilgi — iki 17,5 cm — masyvūs, apvalaus pjūvio, ylas primenantys smaigaliai (pav. 20 : 11, 12). Panašus smaigalys Lietuvoje buvo rastas Moškėnų piliakalnyje (9, p. 52, pav. 1 : 22).

Strėlių antgaliai, kurių čia rasta 14, daugiausia yra paprastos nusmailintos skeltės (pav. 20 : 1—5). Tik keli antgaliai įprastų strėlių pavidalo (pav. 20 : 6—7). Jie taip pat įtveriamieji. 6 cm ilgio antgalis vienoje pusėje turėjo užbarzdą. Antras fragmentas yra strėlės antgalio, kurio viršutinė plokštuma buvo su briauna, apatinė pusė lenkta.

Kauliniai **papuošalai** neįvairūs, daugiausia aptikta **smeigtukų**. Tačiau jų gausu, ir smeigtukai skirtingų formų. Iš viso aptikta daugiau kaip 90 smeigtukų, nemaža likusių tik smeigiamųjų adatų. Pagal galvutes skiriami 9 jų tipai.

Vieni paprasčiausių yra I tūkstantmečio pr. m. e. pirmąja puse datuojami lazdelės pavidalo

lo smeigtukai, kurių galvutė nuo smeigiamosios adatos atskirta nedideliu pastorinimu arba skersiniais grioveliais (pav. 21 : 10—12; 22 : 10). Ši forma išsilaikė ilgai. Buv. Rytprūsiose lazdelės pavidalo smeigtukai buvo vartojami dar viduriniame žalvario amžiuje (10, p. 64). Panašūs smeigtukai yra su grioveliu atskirta galvute (pav. 21 : 8; 22 : 13). Jų smeigiamoji adata dažniausiai lenkta. Tokie smeigtukai, aptikti apatiniame ir viduriniame sluoksnyje, datuojami I tūkstantmečio pr. m. e. pirmąja puse.

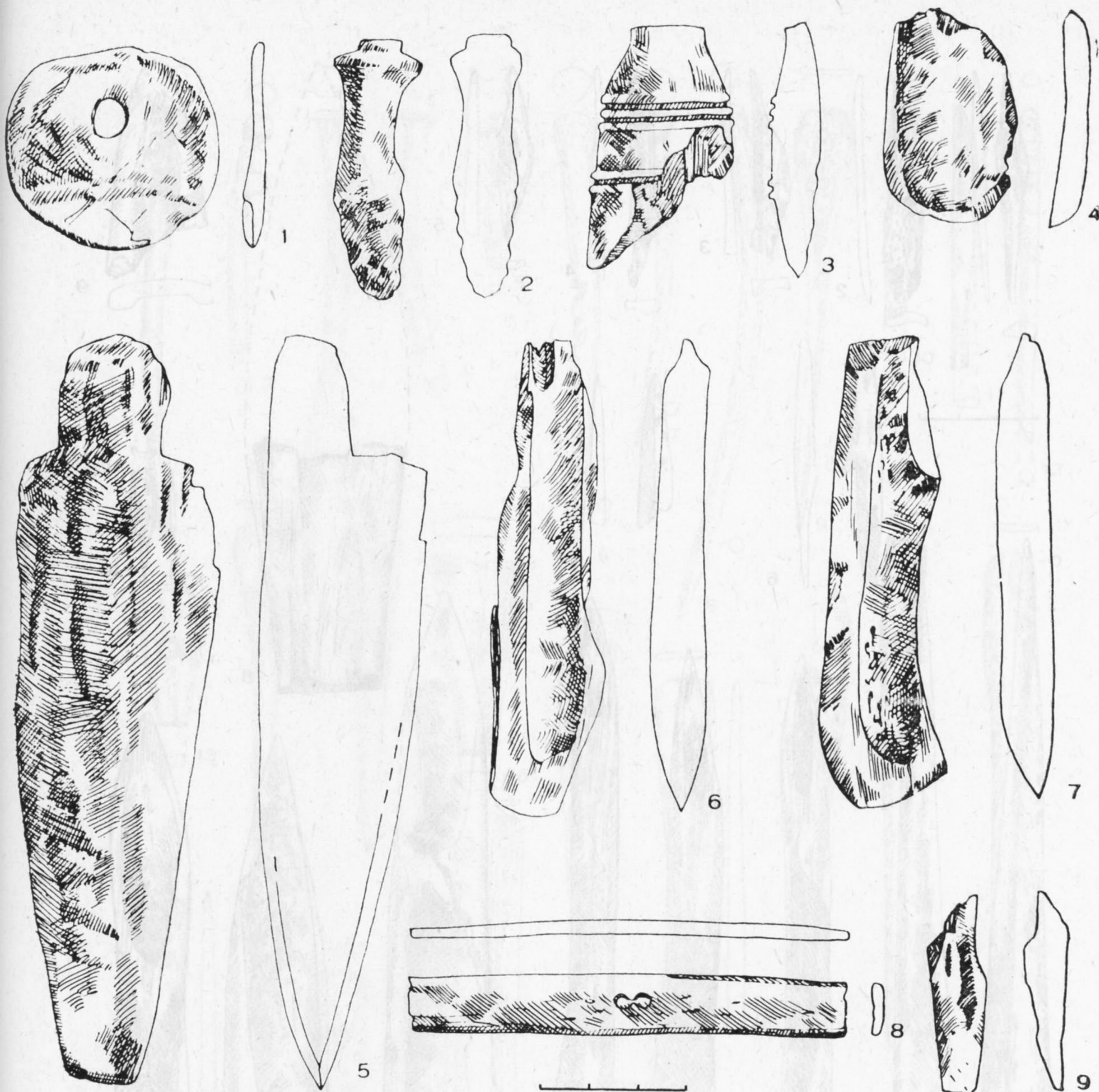
Vienintelis Lietuvoje žinomas smeigtukas su vinies pavidalo galvute (pav. 21 : 7). Jis rastas kartu su pakitusiu ašelinium smeigtuku apatiniame kultūriniame sluoksnyje. Vinies pavidalo paplatinimu baigiasi dauguma ašelinio smeigtukų, tad šis bruožas rodo jų tipologinį artumą.

Žalvariniai vinies pavidalo smeigtukai plačiai buvo vartojami Centrinėje Europoje viduriniame žalvario amžiuje. Tuo pačiu metu panašius nešiojo ir buv. Rytprūsiose. Zaostrovės (Zaostrowie) (buv. Rantau) pilkapyje šių smeigtukų aptikta kartu su ašeliniais ir lazdelės pavidalo smeigtukais (10, pav. 17 : c). Šios formos smeigtukų pasitaiko ir vėlyvajame žalvario amžiuje Vokietijoje (11, p. 21—59, pav. 5 : a, h, k), skitų epochoje, VI—V a. pr. m. e., Ukrainoje (12, p. 88). Visų trijų — lazdelės, vinies ir ašelinio — smeigtukų formos buvo perimtos iš vidurinio žalvario amžiaus piliakalnių gyventojų ir laikytinos pačiomis ankstyviausiomis.

Skiriama 7 ašelinio smeigtukų grupė. Dauguma jų priklauso grynai tipui. Pakitę tik du. Visi šio tipo smeigtukai turėjo lenktą smeigiamąją adatą, viršuje pastorinti arba baigiasi vinies pavidalo kepurėle, kartais — aguonos pavidalo pastorinimu, 1,5—3 cm žemiau viršūnėlės turi į šoną atsikišusią ašelę. Pagal ašelės formą skiriami keli šio tipo smeigtukų pogrupiai:

a) smeigtukai, kurių ašelė atsikišusi vertikaliai (pav. 21 : 1), o jos viduryje — horizontalios krypties skylutė. Jų piliakalnyje rasta keli. Šio pogrupio smeigtukų prototipų žinoma iš Latvijos ir Lietuvos neolitinių gyvenviečių (13, pav. 23 : 5, 6). Tokios pat formos smeigtukų aptikta ir kituose šiaurės rytų Lietuvos piliakalniuose, tarp jų ir Moškėnuose (14, p. 70, pav. 1 : 1). Latvijoje šio tipo smeigtukas žinomas iš Lielvardės piliakalnio prie Dauguvos (7, p. 60, pav. 2 : 5, 6);

b) smeigtukai, kurių ašelė atsikišusi horizontaliai, o skylutė vertikaliai krypties (pav. 21 : 2—4). Jie labai nevienodai apdoroti: kartais tik išpjaustyti, o kai kurie itin kruopščiai nudailinti. Vienas smeigtukas buvo be skylutės. Šio pogrupio ankstyvų formų smeigtukų žinoma taip pat iš neolitinių bei žalvario amžiaus pradžios gyvenviečių. Aptikta jų ir Latvijos

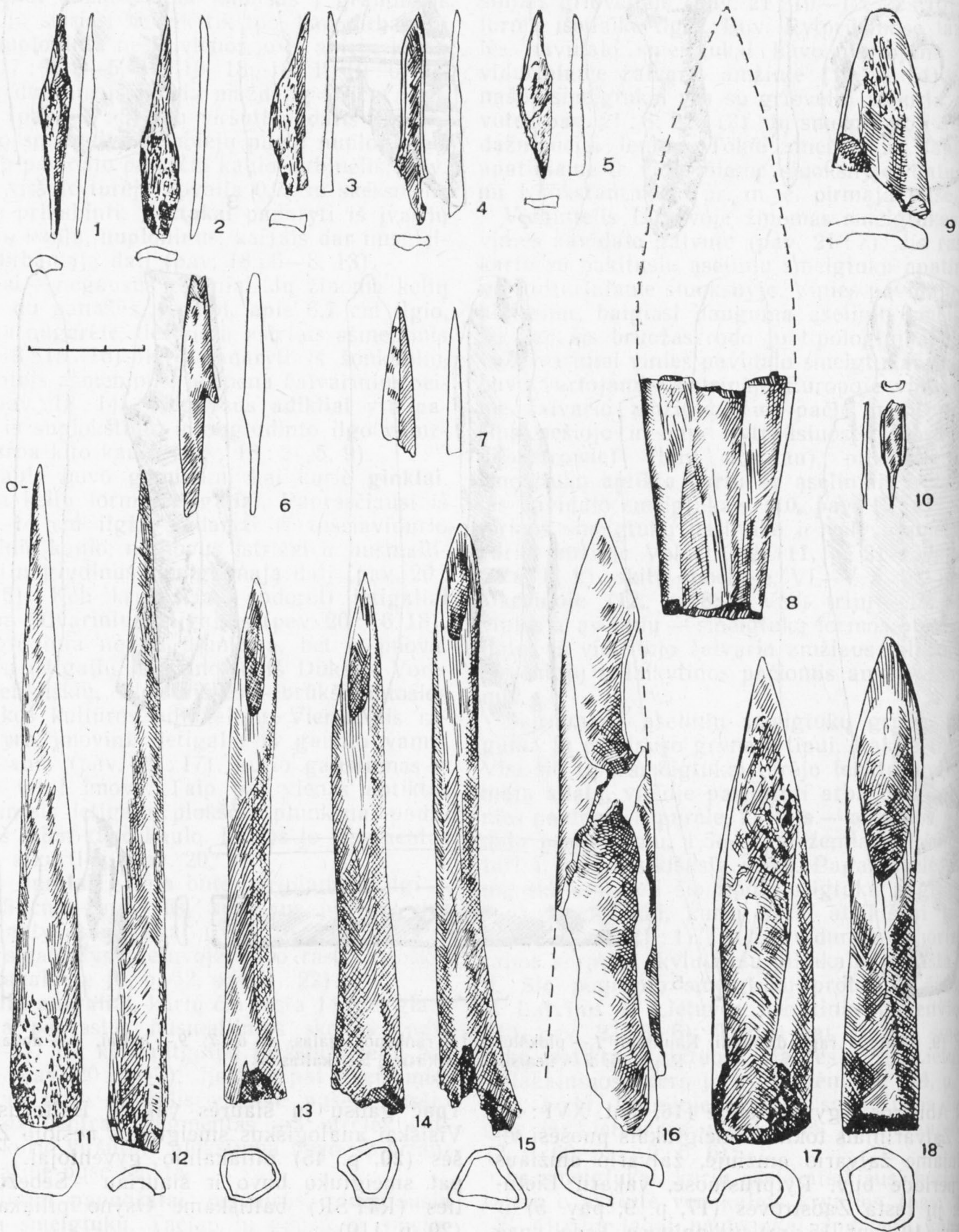
Pav. 19. Kaulo ir rago dirbiniai. Kauliniai: 1 — plokštelė, 3 — rankenos galas, 4, 6, 7, 9 — kaltai, 8 — apkalėlis.
Raginiai: 2 — neiškios paskirties, 5 — kaltas

TSR Abuoros I gyvenvietėje (16, lent. XVI : 10, 11). Žalvariniais tokiais smeigtukais puošėsi viduriniame žalvario amžiuje, žalvario amžiaus III periode buv. Rytprūsioje, vakarų Lietuvoje: jų rasta Zaostrovės (17, p. 9, pav. 5) ir Šlažių (10, lent. 15 : m) pilkapiuose. Todėl ypač svarbus šio tipo žalvarinis smeigtukas iš Nar-kūnų piliakalnio (18, p. 30, pav. 19).

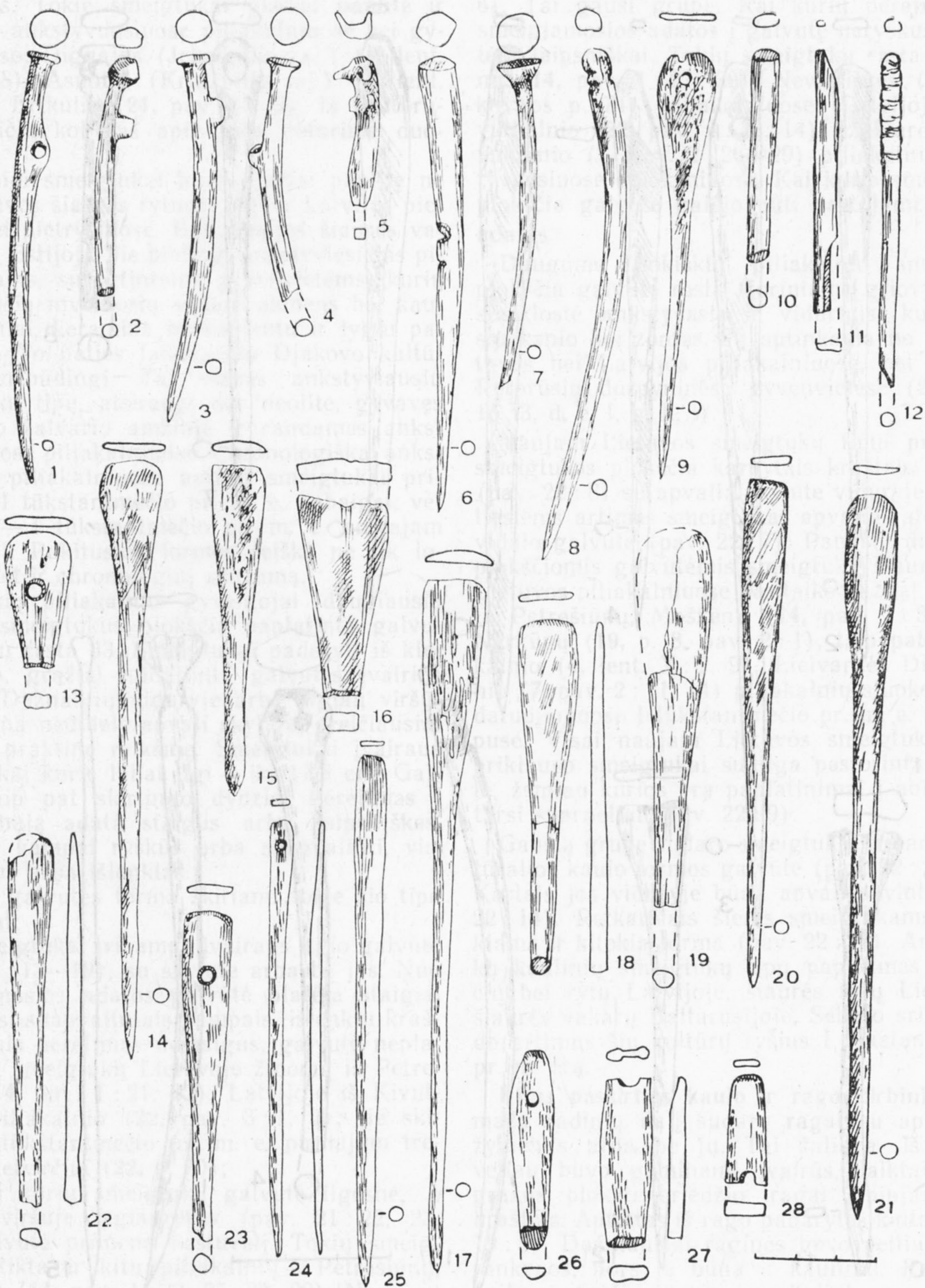
Kauliniai šio tipo smeigtukai buvo paplitę ir kaimyninių su Lietuva sričių piliakalniuose.

Ypač gausu jų šiaurės vakarų Baltarusijoje. Visiškai analogiškus smeigtukus nešiojo Zamošės (20, p. 45) piliakalnio gyventojai. Tokių pat smeigtukų buvo ir šiauriau — Sebežo srities (RTFSR) baltiškame Osyno piliakalnyje (20, p. 110);

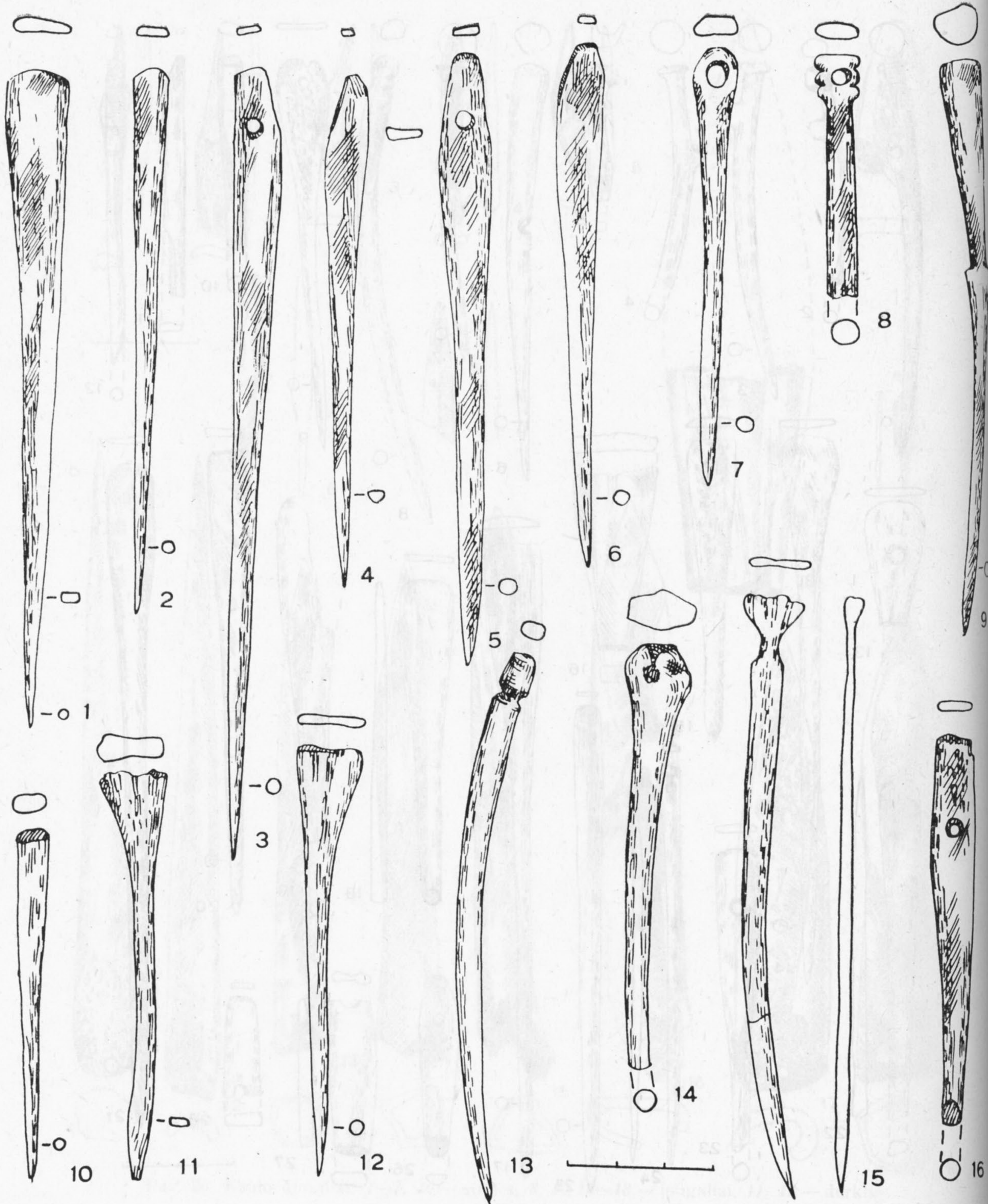
c) pakitę ašeliniai smeigtukai vietoj ašelės turėjo ataugėles arba išpjovas (pav. 21 : 5, 6). Lietuvoje ligi šiol jų rasta daugiau negu kitų šio tipo pogrupių smeigtukų. Jų žinoma iš Moš-

Pav. 20. Kaulo dirbiniai: 1-7, 10 — strėlės, 8, 9, 13-18 — ietigaliai, 11, 12 — durklai

Pav. 21. Kauliniai smeigtukai

Pav. 22. Kauliniai smeigtukai

kėnų, Petrešiūnų (14, pav. 3, 5), Nevieriškės (15, p. 11, pav. 2:6) piliakalnių, Galelių gyvenvietės. Tokie smeigtukai plačiai paplitę ir Latvijos ankstyvuosiuose piliakalniuose bei gyvenvietėse: Dignajos (Jekabpilio raj.) (4, lent. VII:7, 8), Asuotės (Krustpilio raj.) (4, lent. VII:9), Brikulių (21, pav. 17:3). Iš Baltarusijos sričių kol kas apie juos neturime duomenų.

Ąseliniai smeigtukai buvo plačiai paplitę ne tik Lietuvos šiaurės rytuose, bet ir Latvijos pietuose bei pietryčiuose, Baltarusijos šiaurės vakaruose, Estijoje. Jie būdingi ankstyviesiems piliakalniams, sutvirtintoms gyvenvietėms, kurių svarbiausią inventorių sudarė akmens bei kaulo dirbiniai, keramika brūkšniuotu ir lygiu paviršiumi. To paties laikotarpio Djakovo kultūrai jie nebūdingi. Tai vienas ankstyviausių smeigtukų tipų, atsiradęs dar neolite, gyvavęs vidurinio žalvario amžiuje ir randamas ankstyvuosiuose piliakalniuose. Chronologiškai ankstyviausi piliakalniuose aptikti smeigtukai priklausė II tūkstantmečio pr. m. e. pabaigai, vėlyviausi — I tūkstantmečio pr. m. e. antrajam ketvirčiui. Pakitusios formos reiškė ne tik lokalinį, bet ir chronologinį skirtumą.

Sokiškių piliakalnio gyventojai daugiausia nešiojo smeigtukus plokščia paplatinta galvute; čia jų rasta 33. Smeigtukai padaryti iš kieto kaulo, gražiai nudailinti, galvutės įvairios formos. Dažnai jų viduryje arba arčiau viršūnės būna nedidelė apvali skylutė, greičiausiai turėjusi praktinę reikšmę. Smeigtukai įvairaus dydžio, kai kurie labai ilgi — iki 17,5 cm. Galvutės taip pat skirtingo dydžio. Perėjimas į smeigiamąją adatą staigus arba laipsniškas. Viršūnės kampai ryškūs arba suapvalinti, viršus tiesus arba išlenktas.

Pagal galvutės formą skiriami tokie šio tipo pogrupiai:

a) smeigtukai trikampe įvairaus ilgio galvute (pav. 21:13—19), su skylute arba be jos. Nuo smeigiamosios adatos galvutė plėtėja staigiai ir baigiasi suapvalintais kampais, išlenktu kraštu; kartais perėjimas nestaigus, galvutė neplati. Tokių smeigtukų Lietuvoje žinoma iš Petrešiūnų (14, pav. 1:21, 22), Latvijoje iš Kivutkalnio piliakalnio (22, pav. 3:1, 2); jie skiriami I tūkstantmečio pr. m. e. pirmajam trečiajam ketvirčiui (22, p. 70);

b) kai kurių smeigtukų galvutė ilgesnė, o kraštai viršuje lygiagretūs (pav. 21:22, 23, 28). Galvutė primena kastuvėlį. Tokių smeigtukų aptikta ir kitų piliakalnių — Petrešiūnų, Moškėnų (14, pav. 1:23, 25, 28, 29), Narkūnų (19, pav. 2:2), Nevieriškės (žr. šios knygos p. 74, pav. 20:16), Lielvardės Dievukalnio (Latvijoje, 7, pav. 23—25) — I tūkstantmečio pr. m. e. pirmosios pusės sluoksniuose;

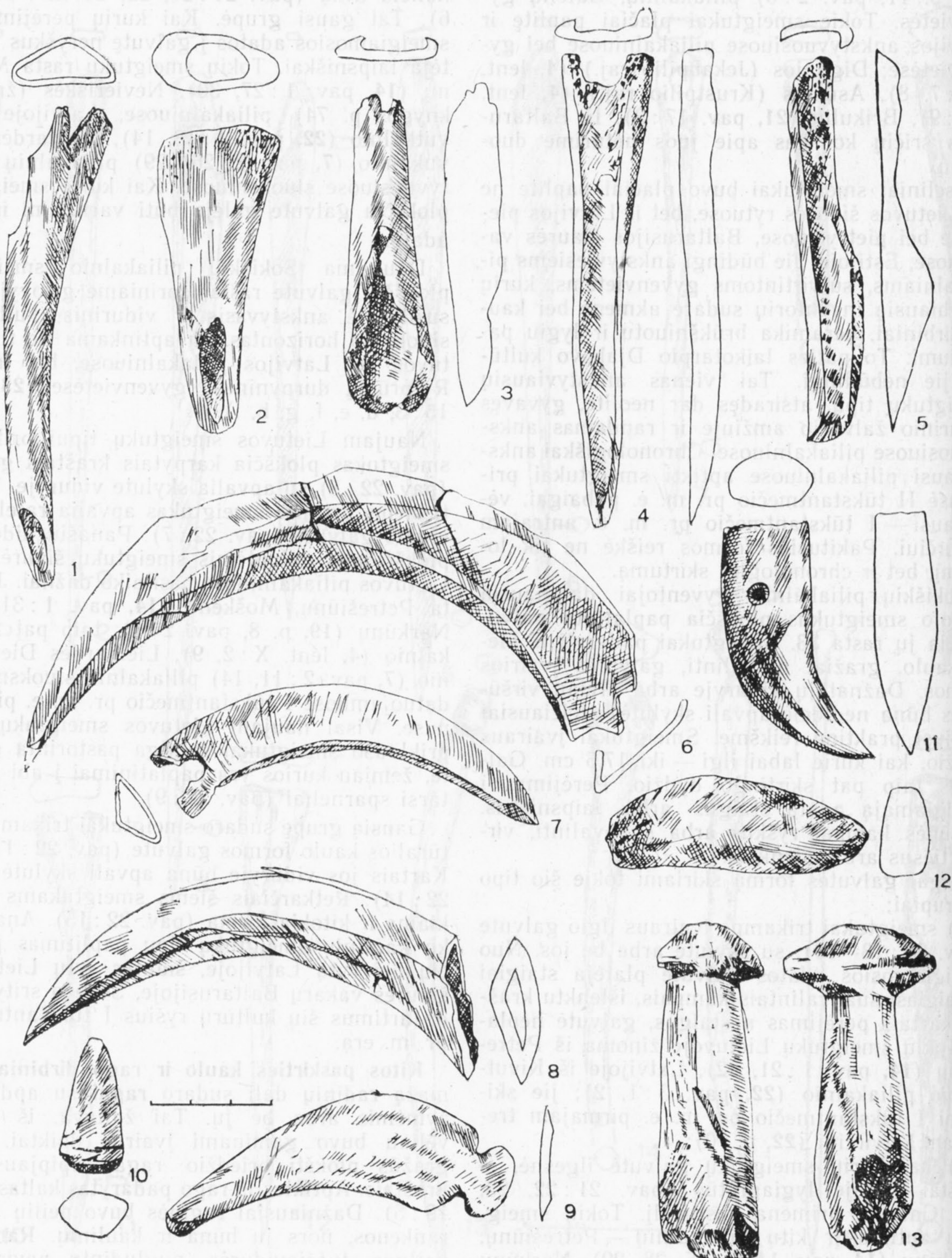
c) smeigtukai siaura ištęsta galvute, primenančia irklą (pav. 21:20, 22, 24—27; 22:1—6). Tai gausi grupė. Kai kurių perėjimas iš smeigiamosios adatos į galvutę neryškus ir plėtėja laipsniškai. Tokių smeigtukų rasta Moškėnų (14, pav. 1:27, 30), Nevieriškės (žr. šios knygos p. 74) piliakalniuose, Latvijoje — Kivutkalnio (22, pav. 4:13, 14), Lielvardės Dievukalnio (7, pav. 2:26—29) piliakalnių ankstyvuosiuose sluoksniuose. Kai kurie smeigtukai plokščia galvute galėjo būti vartojami ir kaip adatos.

Dauguma Sokiškių piliakalnio smeigtukų plokščia galvute rasta išoriniame griovyje, kur susiklostė ankstyvasis ir vidurinis kultūrinio sluoksnio horizontas. Jų aptinkama ne tik Lietuvos bei Latvijos piliakalniuose, bet ir buv. Rytprūsių durpyninėse gyvenvietėse (23, pav. 15:3, d, e, f, g, h, i).

Naujam Lietuvos smeigtukų tipui priklauso smeigtukas plokščia karpytais kraštais galvute (pav. 22:8) su apvalia skylute viduryje. Plokštiesiems artimas smeigtukas apvalia ratelio pavidalo galvute (pav. 22:7). Panašių didelėmis plokščiomis galvutėmis smeigtukų šiaurės rytų Lietuvos piliakalniuose pasitaiko dažnai. Jų rasta Petrešiūnų, Moškėnų (14, pav. 1:31—37), Narkūnų (19, p. 8, pav. 2:1), taip pat Muku kalnio (4, lent. X:2, 9), Lielvardės Dievukalnio (7, pav. 2:11, 14) piliakalnių sluoksniuose, datuojamuose I tūkstantmečio pr. m. e. pirmąja puse. Visai naujam Lietuvos smeigtukų tipui priklauso smeigtukai su ilga pastorinta galvute, žemiau kurios yra paplatinimai į abi puses, tarsi sparneliai (pav. 22:9).

Gausią grupę sudaro smeigtukai trikampe natūralios kaulo formos galvute (pav. 22:11, 12). Kartais jos viduryje būna apvali skylutė (pav. 22:14). Retkarčiais šiems smeigtukams suteikiama ir kitokia forma (pav. 22:15). Analogiškų kaulinių smeigtukų tipų paplitimas pietryčių bei rytų Latvijoje, šiaurės rytų Lietuvoje, šiaurės vakarų Baltarusijoje, Sebežo srityje rodo artimus šių kultūrų ryšius I tūkstantmetyje pr. m. erą.

Kitos paskirties kaulo ir rago dirbiniai. Nemažą radinių dalį sudaro ragai su apdirbimo žymėmis arba be jų. Tai žaliava, iš kurios vėliau buvo gaminami įvairūs daiktai. Ypač gražūs plokšti briedžio ragai apipjaustytais kraštais. Aptiktas iš rago padarytas kaltas (pav. 19:5). Dažniausiai raginės buvo peilių ar ylių rankenos, nors jų būna ir kaulinių. Rankenos pailgos, tuščiavidurės, nugludintu paviršiumi, skersai nupjautais galais. Gražiai apdorotos 2 raginės rankenos su grybo pavidalo kepurėle galuose (pav. 23:13). Panašių rankenų rasta Vosgėlių piliakalnyje (24, p. 82, pav. 4:15),

Pav. 23. Kaulo dirbiniai ir iltys: 1—5 — grandukai, 6—9, 11, 12 — iltys-amuletai, 10 — neaiškios paskirties, 13 — rankenos

taip pat Baltarusijoje Zamošės (20, p. 10) ir Ratiunkų piliakalniuose.

Gerokai daugiau negu Nevieriškės piliakalnyje Sokiškiuose rasta apdorotų, apipjaustytų **ilčių**. Kai kurios yra aiškūs **kabučiai-amuletai**. Iltys dažniausiai būna perskeltos, gale su skylute prikabinti (pav. 23:7). Vienas amuletas buvo prikabinamas kitaip — pririšamas per šonuose išpjautus griovelius (pav. 23:9). Visai kitoks tuščiaviduris amuletas su skylute prikabinti (pav. 23:11). Panašių iš ilčių padarytų amuletų rasta daugelyje šiaurės rytų Lietuvos piliakalnių (24, pav. 8—12): Velikuškių, Vosgėlių, Petrešiūnų, Moškėnų, Vorėnų, Nevieriškės. Greičiausiai amuletas buvo ir kaltelio pavidalo dirbinėlis su skylute prikabinti (pav. 17:2).

Neaiški kelių **kaulinių kūgelių** (pav. 23:10), vienos **figūrėlės** (pav. 19:2), sagos pavidalo **plokštelės** su skylute viduryje (pav. 19:1), plokštelės su ranteliais (pav. 19:3) paskirtis. Pailga kaulinė plokštelė su 2 apvaliomis skylutėmis greta laikoma **apkalėliu** (pav. 19:8).

MOLIO DIRBINIAI

Iš molio buvo gaminami įvairūs reikmenys: **svareliai, verpsteliai, liejimo formos**. Keli kiaušinio pavidalo **svareliai** (pav. 25:1) aptikti viduriniame sluoksnyje. Tai antra piliakalniuose radimo vieta (jų pasitaikė Nevieriškėje). Paskutiniu metu analogiškų dirbinių rasta kapinyne vietoje buvusioje ankstyvoje Elniškių gyvenvietėje (Kupiškio raj.) (25, pav. 8). Buvo vartojami ir plokšti svareliai pergniaužtu viduriu (pav. 25:2—4, 17); aptikta 4 viduriniame sluoksnyje. Panašių dirbinių rasta šiaurės vakarų Baltarusijoje Uragovo piliakalnyje (20, pav. 27:9). Čia aptikta ir dažnai pasitaikančių plokščių apvalių svarelių su skylute krašte fragmentų. Vieno tokio svarelio skylutė padaryta pačiame viduryje (pav. 25:13).

Nemaža radinių grupę sudaro **verpsteliai**; jų aptikta 20. Dauguma — dvigubo nupjauto kūgio formos (pav. 25:5, 7—10) — rasta viršutiniame kultūrinio sluoksniu horizonto. Kiti — cilindro formos su reljefiniais danteliais bei grioveliais šonuose (pav. 25:6, 11, 15, 16) — priklausė vėliausiam laikotarpiui, kurio sluoksnis neišliko.

Svarbią grupę sudaro metalo apdirbimui skirti radiniai: **tigliai, kaušeliai, liejimo formos, liejinių fragmentai** (pav. 24) iš vidurinio kultūrinio sluoksniu horizonto. Liejimo formų daugiausia aptikta aikštelės šiaurės rytuose, kur, matyt, buvo gaminami žalvario dirbiniai. Dažniausiai tai vienkartinės **liejimo formos** — **lenktos keturkampio pjūvio lazdelės su apvalia tuštuma viduje**. Joje buvo išliejama viela, iš ku-

rios gamino smeigtukus, įvijas ir kitus papuošalus (pav. 24:4—10). Vėlios liejimo forma buvo apvali, viršuje su anga, atsiveriančia į piltuvėlį (pav. 24:2, 3). Tokių piltuvėlių rasta ir Latvijoje (26, p. 28, pav. 1, 2). Žalvarį apdirbdavo ir kituose šiaurės rytų Lietuvos piliakalniuose. Vienkartinių liejimo formų rasta Moškėnų, Vosgėlių, Dūkšto, Velikuškių piliakalniuose.

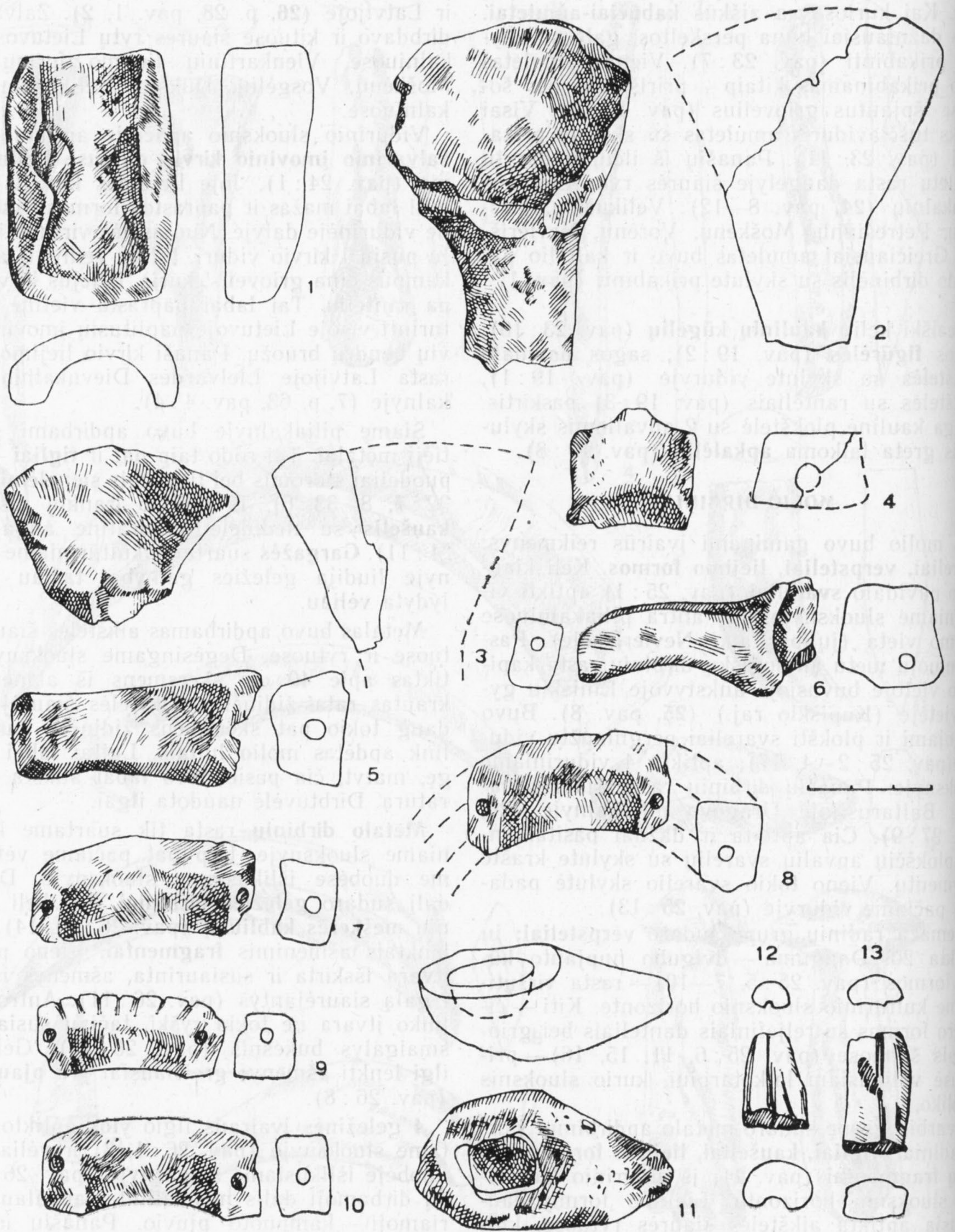
Vidurinio sluoksniu apačioje aptikta molinė **žalvarinio įmovinio kirvio dvipusė liejimo forma** (pav. 24:1). Joje liejamas kirvelis turėjo būti labai mažas ir paprastos formos. Ašelė vos ne vidurinėje dalyje. Nuo ašelės viršaus iš abiejų pusių į kirvio vidurį, toliau žemyn į ašmenų kampus eina griovėlis, kuris, išliejus kirvį, tampa ranteliu. Tai labai paprasta vietinė forma, turinti visoje Lietuvoje paplitusių įmovinių kirvių bendrą bruožą. Panaši kirvio liejimo forma rasta Latvijoje Lielvardės Dievukalnio piliakalnyje (7, p. 63, pav. 4:4).

Šiame piliakalnyje buvo apdirbami spalvotieji metalai. Tai rodo taip pat ir **tigliai** — maži puodeliai storomis bei tiesiomis sienelėmis (pav. 32:7, 8; 33:6). Iš liejimo įrankių rastas tik **kaušelis** su nedidele kvadratine anga (pav. 24:11). **Gargažės** suartame kultūriniame sluoksnyje liudija geležies gamybą, tačiau geležis lydyta vėliau.

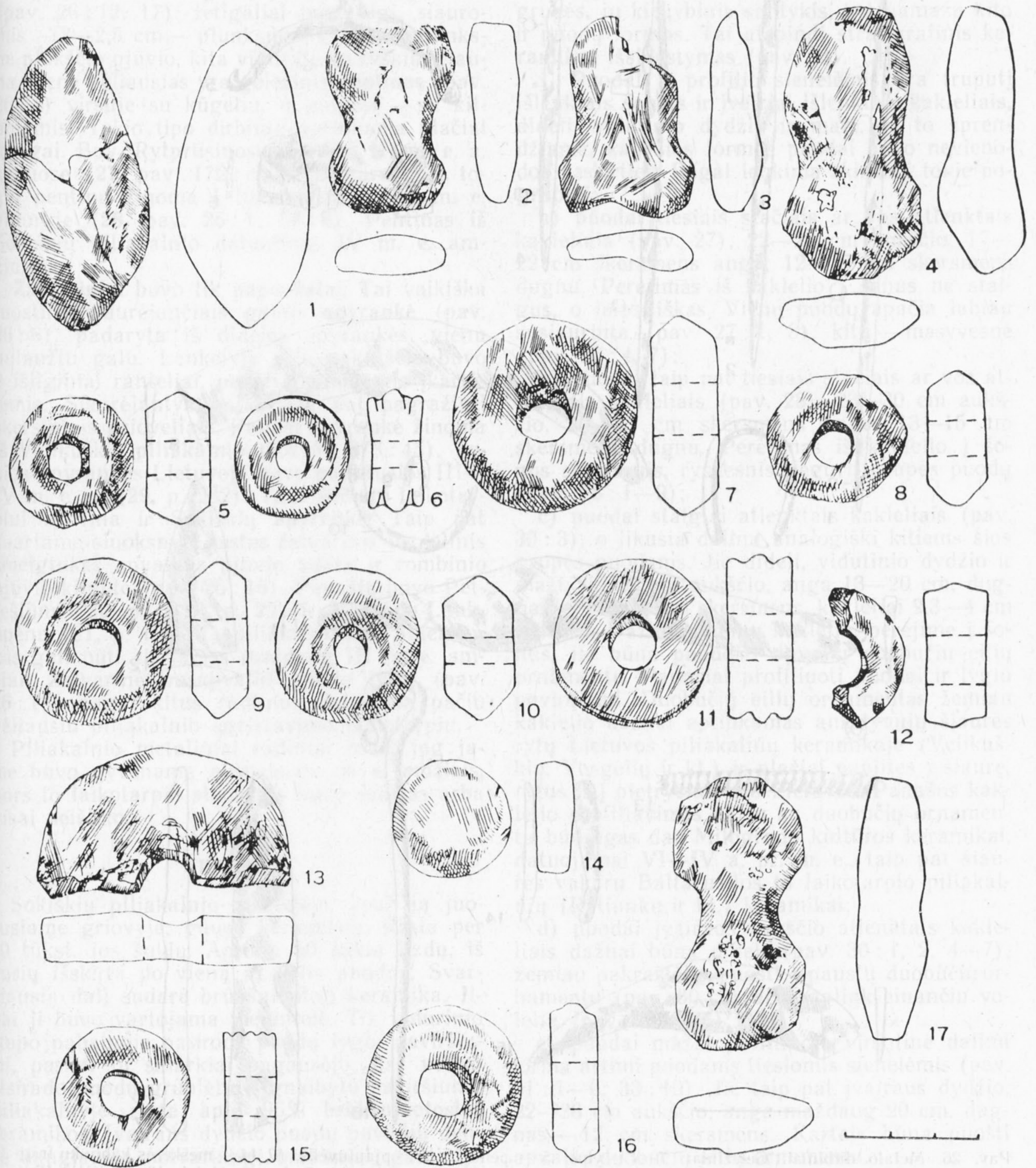
Metalas buvo apdirbamas aikštelės šiaurės rytuose ir rytuose. Degėsingame sluoksnyje aptiktas apie 40 cm skersmens iš akmenų sukrautas ratas-židinėlis. Aikštelės šiaurėje maždaug tokio pat skersmens židinėlis buvo aplink apdėtas molio luitais. Luitai labai perdege, matyt, čia pasiekdavo labai aukštą temperatūrą. Dirbtuvėlė naudota ilgai.

Metalo dirbinių rasta tik suartame kultūriniame sluoksnyje, taip pat pačiame vėliausiame duobėse išlikusiame sluoksnyje. Didžiąją dalį sudaro **geležies dirbiniai**. Tai keli geležinių **meškerės kabliukų** (pav. 26:10, 14), **peilių** lenktais ašmenimis **fragmentai**. Vieno peiliuko įtvara išskirta ir susiaurinta, ašmenys išlenkti, į galą siaurėjantys (pav. 26:11). Antrojo peiliuko įtvara ne tokia ryški, tačiau susiaurinta, smaigalys bukesnis (pav. 26:15). Geležiniai ilgi lenkti ašmenys greičiausiai yra **pjautuvėlio** (pav. 26:8).

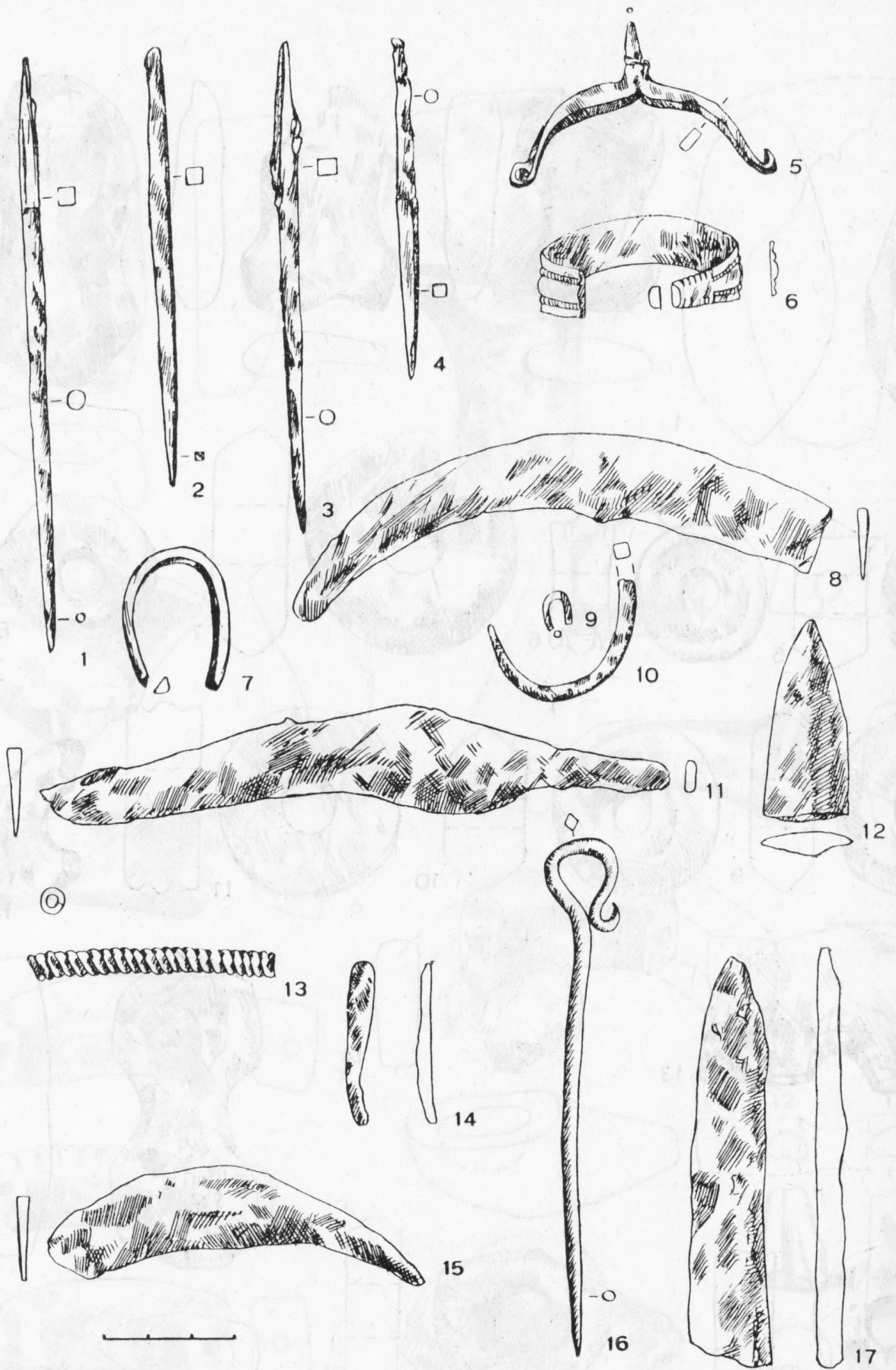
4 geležinės įvairaus ilgio **ylos** aptiktos suartame sluoksnyje (pav. 26:1, 3) ir vėliausiame duobėje išlikusiame sluoksnyje (pav. 26:2, 4). Jų dirbamoji dalis nusmailinta, apvalaus, įtvėriamoji — kampuoto pjūvio. Panašių ir tokių pat ylių gausu ankstyvųjų Lietuvos piliakalnių viršutiniuose horizontuose, datuojamuose paskutiniaisiais amžiais prieš m. e. ir pirmaisiais m. e. amžiais. Tokios ylos nepakitusios išliko

Pav. 24. Metalo apdorojimo reikmenys

Pav. 25. Molio dirbiniai: 1—4, 13, 17 — svareliai, 5—12, 15, 16 — verpstukai, 14 — neaiškios paskirties

Pav. 26. Metalo dirbiniai. Geležiniai: 1-4 — ylos, 5 — pentinas, 8 — pjautuvėlis, 10, 14 — meškerės kabliukų fragmentai, 11, 15 — peiliai, 12, 17 — ietigalių liekanos; žalvariniai: 6 — apyrankė, 7, 9 — ruošiniai, 13 — įvijėlė, 16 — smeigtukas

ilgai, todėl sunku konkrečiai pasakyti, kada jos vartotos.

Vėliausiems piliakalnio radiniams priklauso dviejų geležinių **ietigalių** plunksnų **fragmentai** (pav. 26 : 12, 17). Ietigaliai buvo ilgi, siauromis — 2—2,5 cm — plunksnomis. Viena plunksna plokščio pjūvio, kita viduryje su ryškia briauna. Bene vėliausias yra geležinis **pentinas** (pav. 26 : 5) viršuje su kūgeliu, o galuose — su kilputėmis. Tokio tipo dirbinių aptinkama plačiai ir ilgai. Buv. Rytprūsiose jų rasta III m. e. a. kapuose (27, pav. 172 : c, f). Baltarusijoje tokių pentinų žinoma I tūkstantmečio pr. m. e. viduryje (28, pav. 25 : 1; 54 : 6). Pentinas iš Sokiškių piliakalnio datuotinas IV m. e. amžiumi.

Žalvariniai buvo tik papuošalai. Tai vaikiška juostinė siaurėjančiais galais **apyrankė** (pav. 26 : 6), padaryta iš didelės apyrankės, vienu nulaužtu galu. Lankelyje prie pakraščio buvo 2 išilginiai ranteliai, puošti skersinėmis įkirtelėmis. Siaurėjantys galai taip pat pagražinti skersiniais grioveliais. Panaši apyrankė žinoma iš Velikuškių piliakalnio (KVIM, 973 : 45). Tokios apyrankės Lietuvoje buvo paplitusios III—IV m. e. a. (29, p. 232). Tam pačiam laikotarpiui skirtina ir Sokiškių apyrankė. Taip pat suartame sluoksnyje rastas žalvarinis lazdelinis **smeigtukas** apvalaus pjūvio adata ir rombinio pjūvio kilpute (pav. 26 : 16). Panašių buvo Petrešiūnų (30, pav. 10, p. 22) ir Moškėnų-Laukupėnų (31, p. 18—31) piliakalniuose. Smeigtukas gali būti skiriamas maždaug III m. e. amžiui. Žalvarinė pusapvalio pjūvio **įvija** (pav. 26 : 13) pagal kitus radinius datuotina pačiu vėliausiu piliakalnio egzistavimo laikotarpiu.

Piliakalnio metaliniai radiniai rodo, jog jame buvo gyvenama pirmaisiais m. e. amžiais, nors to laikotarpio sluoksnis buvo suartas arba visai neišliko.

KERAMIKA

Sokiškių piliakalnio aikštelėje, ypač ją juosusiame griovyje, gausu keramikos. Rasta per 10 tūkst. jos šukių. Aptikta 60 šukių lizdų, iš kurių išskirta po vieną ar kelis puodus. Svarbiausią dalį sudarė brūkšniuotoji keramika. Ilgai ji buvo vartojama vienintelė. Tik vidurinio etapo pabaigoje pasirodė puodų lygiu paviršiumi, paskui jų smarkiai pagausėjo, dar vėliau atsirado puodų grublėtu ir gnaibytu paviršiumi. Piliakalnyje rasta apie 96% **brūkšniuotosios** keramikos. Įvairaus dydžio puodų paviršių dengė daugiausia netvarkingi brūkšniai, gauti lyginant puodą žolės gniūžte. Molio masėje yra skirtingas kiekis grūsto granito priemaišų, todėl jie nevienodo tankumo. Puodai dažniausiai degti vidutiniškai, kartais — silpnai. Išskirtos 3

puodų formos: 1. lenktomis S profilio sienelėmis, 2. tiesiomis sienelėmis, 3. lenktomis sienelėmis ir viršuje įlenkta briauna. Per ilgą piliakalnio gyvavimo laiką keitėsi ne tik keramikos grupės, jų kiekybinis santykis, bet pamažu kito ir puodų formos. Tai atspindi stratigrafinis keramikos išsidėstymas (pav. 38).

1. Puodai S profilio sienelėmis yra truputį išlenktais šonais ir įvairiai išlenktais kakleliais, dideli, vidutinio dydžio ir maži. Iš to sprendžiama, kad šios formos puodai buvo nevienodos paskirties. Pagal lenkimą skiriami tokie pogrupiai:

a) puodai tiesiais stačiais ar vos atlenktais kakleliais (pav. 27), 22—28 cm aukščio, 17—22 cm skersmens anga, 12—16 cm skersmens dugnu. Perėjimas iš kaklelio į šonus ne staigus, o laipsniškas. Vienu puodų apačia labiau susiaurinta (pav. 27 : 1, 8), kitų — masyvesnė (pav. 27 : 4, 7);

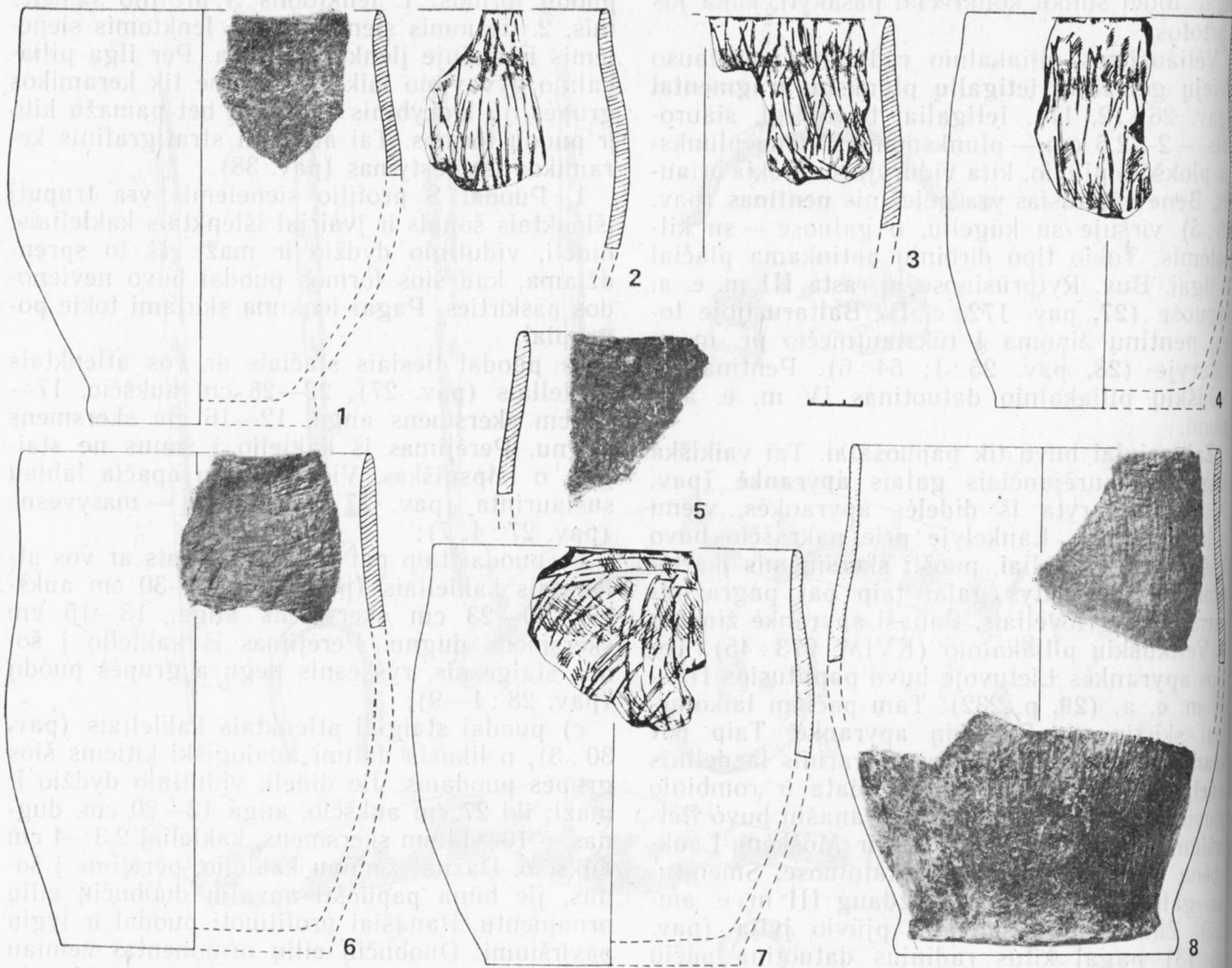
b) puodai taip pat tiesiais stačiais ar vos atlenktais kakleliais (pav. 28), 23—30 cm aukščio, 20—23 cm skersmens anga, 13—15 cm skersmens dugnu. Perėjimas iš kaklelio į šonus staigesnis, ryškesnis negu a grupės puodų (pav. 28 : 1—9);

c) puodai staigiai atlenktais kakleliais (pav. 30 : 3), o likusia dalimi analogiškai kitiems šios grupės puodams. Jie dideli, vidutinio dydžio ir maži; iki 27 cm aukščio, anga 13—20 cm, dugnas — 10—14 cm skersmens, kakleliai 2,3—4 cm aukščio. Dažnai žemiau kaklelio, perėjime į šonus, jie būna papuošti apvalių duobučių eilių ornamentu. Panašiai profiliuoti puodai ir lygiu paviršiumi. Duobučių eilių ornamentas žemiau kaklelio dažnai aptinkamas ankstyvųjų šiaurės rytų Lietuvos piliakalnių keramikoje (Velikuškių, Vosgėlių ir kt.) ir plačiai paplitęs į šiaurę, rytus ir į pietryčius nuo Lietuvos. Panašus kaklelio profiliavimas kartu su duobučių ornamentu būdingas dar Milogrado kultūros keramikai, datuojamai VI—IV a. pr. m. e., taip pat šiaurės vakarų Baltarusijos to laikotarpio piliakalnių (Ratiunkų ir kt.) keramikai;

d) puodai įvairaus aukščio atlenktais kakleliais dažnai būna dideli (pav. 30 : 1, 2, 4—7), žemiau pakraščelio puošti įspaustų duobučių ornamentu (pav. 30 : 2) arba aplink einančiu voleliu (pav. 30 : 5, 6);

e) puodai mažai profiliuota viršutine dalimi forma artimi puodams tiesiomis sienelėmis (pav. 31 : 1—6; 33 : 10). Jie taip pat įvairaus dydžio, 22—26 cm aukščio, anga maždaug 20 cm, dugnas — 12 cm skersmens. Kartais būna puošti apvalių duobučių eilių ornamentu.

2. Puodai tiesiomis sienelėmis — viena svarbiausių šios keramikos formų. Jie vartoti visą brūkšniuotosios keramikos egzistavimo laiką. Puodai įvairių dydžių, proporcijų ir profiliavi-

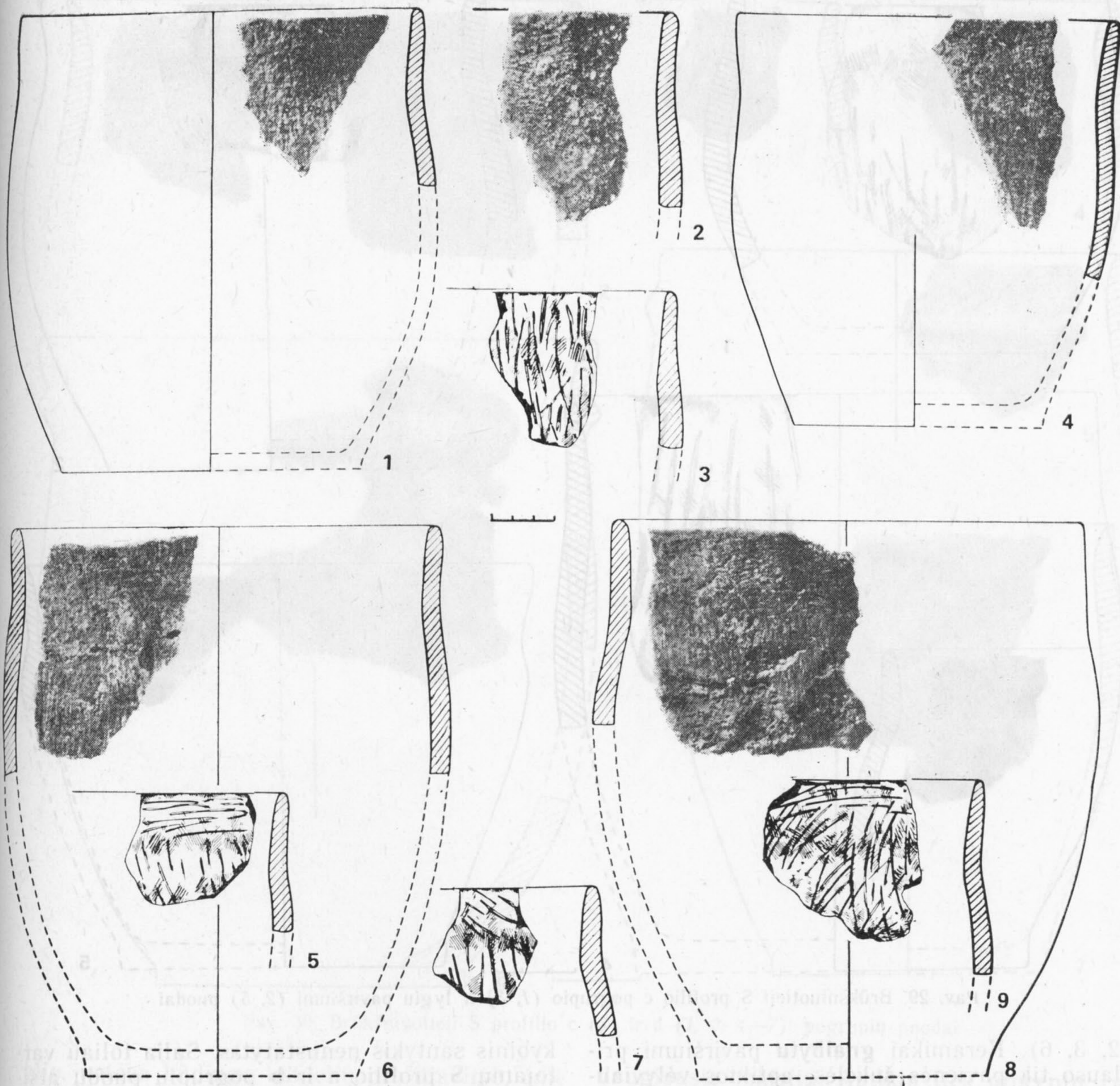
Pav. 27. Brūkšniuotieji S profilio a pogrupio puodai

mo. Didieji 25—26 cm skersmens anga, apie 30 cm aukščio ir 16 cm skersmens. Mažieji — 11—18 cm aukščio, 15—16 cm skersmens anga. Vieni puodai ištįsę, ilgų proporcijų, kiti — platus lyg dubenėliai (pav. 32 : 1—5; 33 : 1—4, 7, 9, 10). Skiriasi mažas puodelis smarkiai susiaurintu dugneliu (pav. 33 : 4) ir kitas — žemas puodelis (pav. 33 : 10). Pagal bendrą formą, sienelių profilį skiriama puodai, kurių sienelės prie pakraštėlio tiesios ir stačios, o apatinė dalis masyvesnė (pav. 32 : 2, 4), ir smarkiai siaurėjantys puodai vos įlenkta viršutine dalimi (pav. 33 : 1, 3). Panašių formų puodai plačiai paplitę ankstyvuosiuose šiaurės rytų Lietuvos piliakalniuose.

3. Briauniniai puodai sudarė labai nedidelę brūkšniuotosios keramikos dalį, būdingą tik viršutiniam kultūrinio sluoksnio horizontui. Tai nauja ir skirtinga forma: puodų šonai tiesūs, žemi, o viršutinė dalis įlenkta — kaklelis kartais su išryškintu ir atlenktu pakraštėliu (pav.

35 : 1, 9; 34 : 4—6). Puodai įvairaus dydžio, daugiausia — vidutinių, mažiau didelių. Jie 17—20 cm aukščio, anga 18—20 cm, dugnas — 12—14 cm skersmens, kaklelis 2,5—3,5 cm aukščio. Briauna nevienoda: kai kurių puodų ryškesnė kitų — vos žymi. Didesni puodai pailgesni, mažesnieji — lyg dubenėliai. Patys mažiausi puodeliai 9—14 cm aukščio, anga 10—14 cm, dugnas — 8—11 cm skersmens (pav. 35 : 3, 5, 6). Briauna kartais puošta gnaibymo, įspaustų duobučių ornamentu. Skiriasi pakitusios puodų formos, kai kaklelis tik įlenktas, o kita puodo dalis nepakitusi (pav. 34 : 7; 35 : 3, 5).

Puodų **lygiu** paviršiumi nedaug. Jie sudarė apie 3% bendro keramikos kiekio. Viršutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte ir vėlesnio sluoksnio liekanose aptikta tik pavienių jų šukelių. Šios keramikos masė analogiška brūkšniuotosios keramikos masei, panašaus tankumo ir degimo, su grūsto granito priemaišomis. Net ir puodai panašios formos. Skiriami tokie:

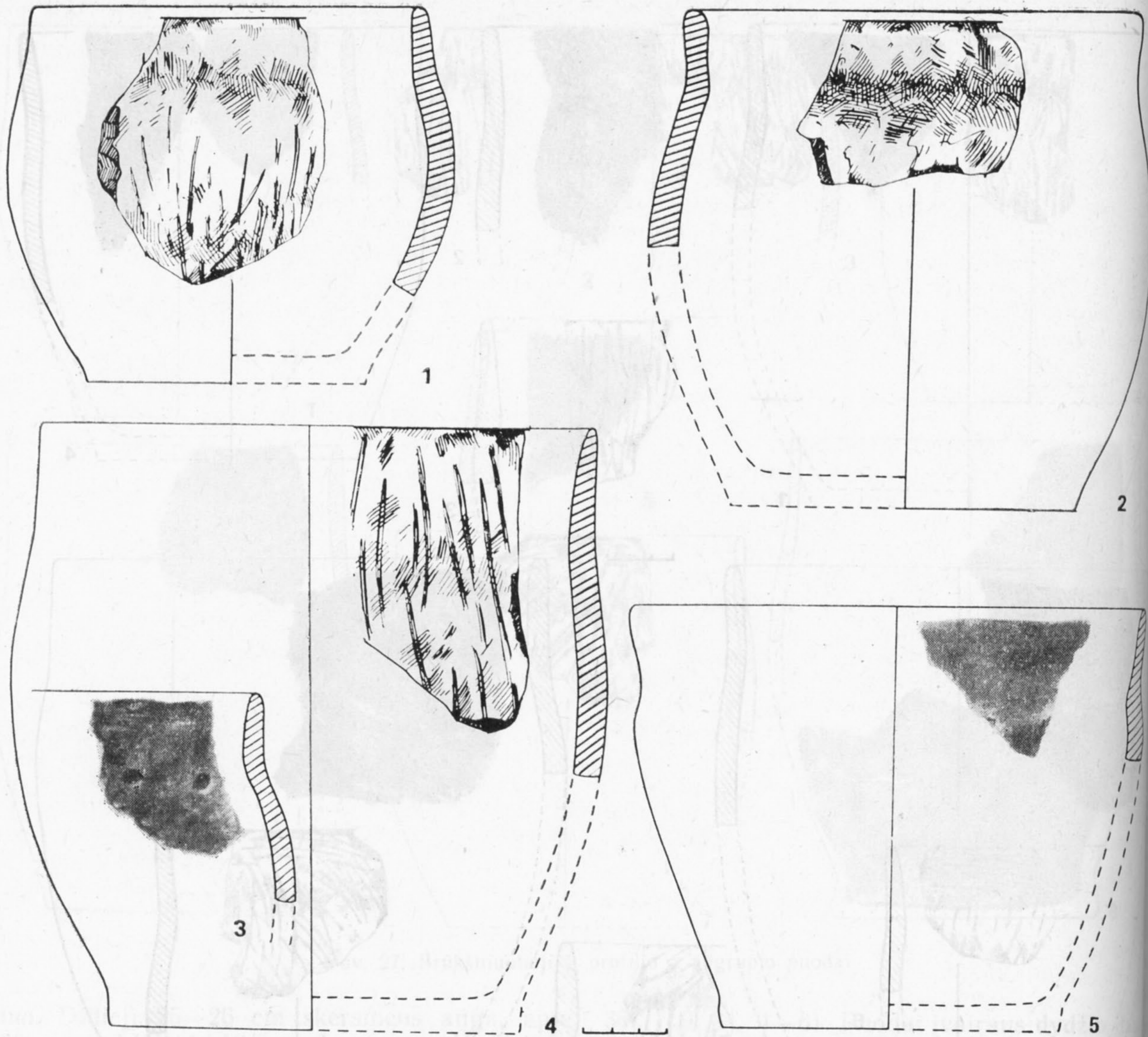
Pav. 28. Brūkšniuotieji S profilio b pogrupo puodai

1. Ndideli puodeliai lenktomis S profilio sienelėmis, su tiesiu stačiu (pav. 29 : 2) ar vos atlenktu (pav. 29 : 5) kakleliu. Ši forma artima brūkšniuotiesiems S profilio c pogrupo puodams. Panašių aptikta šiaurės Baltarusijos Ratiunkų piliakalnyje. Skiriasi mažas S profilio puodelis (pav. 36 : 5), visiškai analogiškas Ratiunkų piliakalnyje rastajam.

2. Dideli puodai tiesiomis sienelėmis. Jie iki 28 cm aukščio, anga 21 cm, dugnas — 16 cm skersmens (pav. 33 : 8). Kai kurie puodeliai nedideli.

3. Briauniniai puodai, pagaminti iš brūkšniuotiesiems analogiškos masės. Vieni yra plon sieniai vidutinio dydžio, panašūs į brūkšniuotuosius, kiti — stor sieniai dideli puodai su nerškia briauna (pav. 36 : 2, 6; 37 : 4, 5). Dalis jų dubenėlio pavidalo, primena keramiką **lygintu** paviršiumi.

Keramikai **grublėtu** paviršiumi priklauso pavienės šukės, kurios sudaro vos 1% bendro kiekio. Jos yra iš vėlesnio duobėse išlikusio kultūrinio sluoksnio horizonto. Puodai dideli ir vidutinio dydžio, tiesiomis sienelėmis (pav. 37 :

Pav. 29. Brūkšniuotieji S profilio c pogrupo (1, 3) ir lygiu paviršiumi (2, 5) puodai

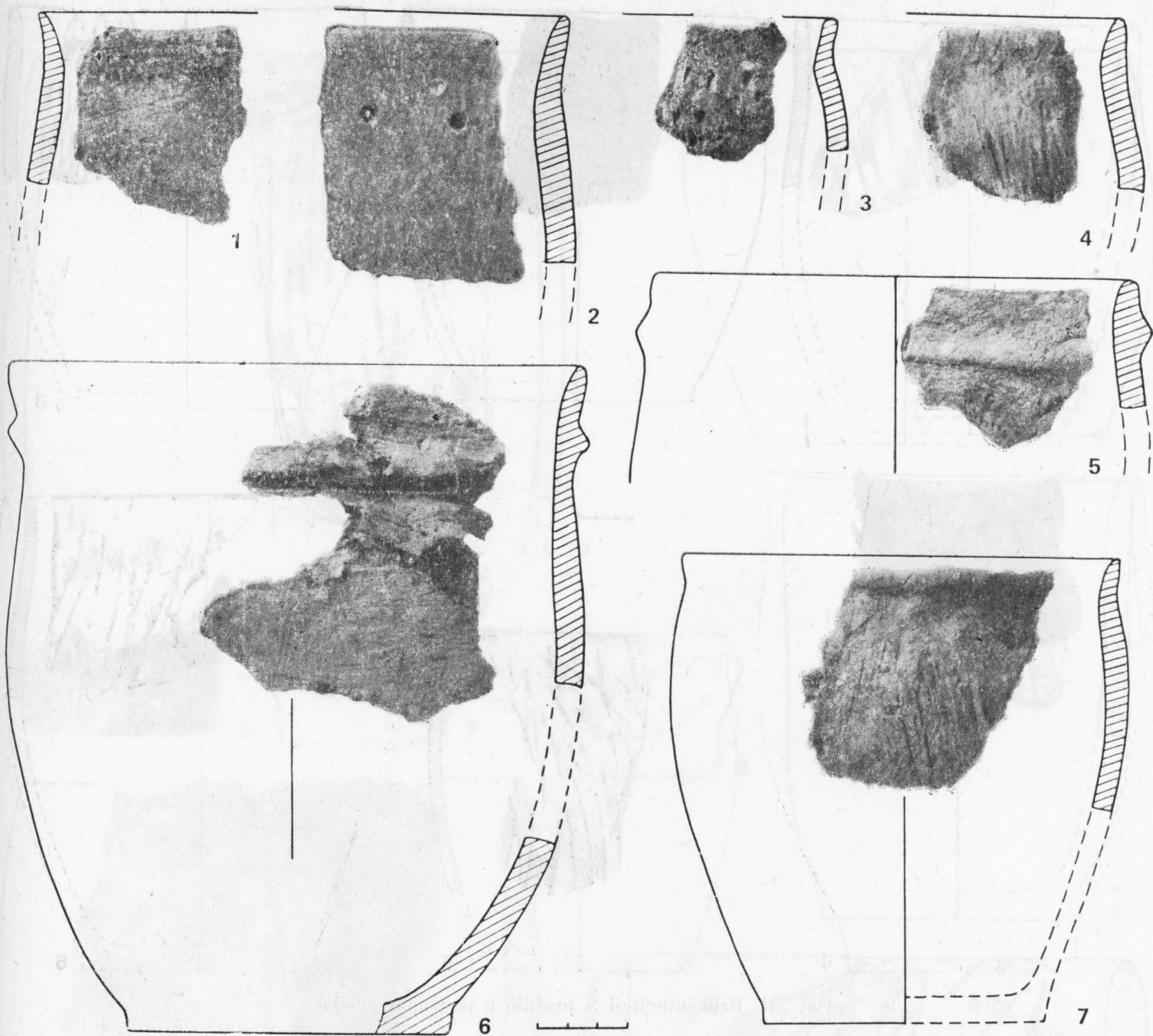
: 2, 3, 6). Keramikai **gnaibytu** paviršiumi priklauso tik pavienės šukelės, aptiktos vėlyviausiose duobėse. Iš šukių nustatyta, kad puodai buvo vidutinio dydžio, tiesiomis sienelėmis; paviršius gražintas vertikalaus gnaibymo ornamentu (pav. 37 : 1). Tai piliakalnio vėlyviausio laikotarpio keramika.

Keramikos kitimo etapai (pav. 38). Stratiografinė keramikos padėtis, kiekybinis formų kitimas per ilgą laiką atspindi jos raidą. Skiriami keturi gyvenimo piliakalnyje laikotarpiai žymi ir keramikos pasikeitimus.

Pirmuoju gyvenimo piliakalnyje laikotarpiu vartota vien brūkšniuotoji keramika. Buvo paplitę įvairaus dydžio S profilio a ir b pogrūpių bei tiesiomis sienelėmis puodai. Ši keramika išliko ir antruoju laikotarpiu, bet jos kie-

kybinis santykis nenustatytas. Šalia toliau vartojamų S profilio a ir b pogrūpių puodų atsiranda naujų — c ir d — pogrūpių. Labiau nepakitę puodai tiesiomis sienelėmis čia buvo vartoti visą brūkšniuotosios keramikos vartojimo laikotarpį. Antrojo laikotarpio pabaigoje atsiradusių puodų lygiu paviršiumi masė ir forma artima brūkšniuotiesiems. S profilio puodai buvo panašūs į brūkšniuotuosius c pogrūpio puodus. Puodai tiesiomis sienelėmis savo forma artimi brūkšniuotiesiems.

Trečiuoju gyvenimo piliakalnyje laikotarpiu pastebima ryškių keramikos pasikeitimų. Nors brūkšniuotoji keramika ir toliau liko svarbiausia grupė, pagausėjo keramikos lygiu paviršiumi. Be to, ėmė kisti brūkšniuotosios keramikos formos. Puodai S profilio sienelėmis supapas-

Pav. 30. Brūkšniuotieji S profilio c (3) ir d (1, 2, 4–7) pograpių puodai

tėjo, neteko būdingo kaklelių profiliavimo, ėmė darytis panašūs į puodus tiesiomis sienelėmis. Tai e pograpių puodai, kurie mažai skiriasi nuo puodų tiesiomis sienelėmis. Nykstančią formą pakeitė nauji įvairaus dydžio, profiliavimo ir matyt, paskirties briauniniai puodai.

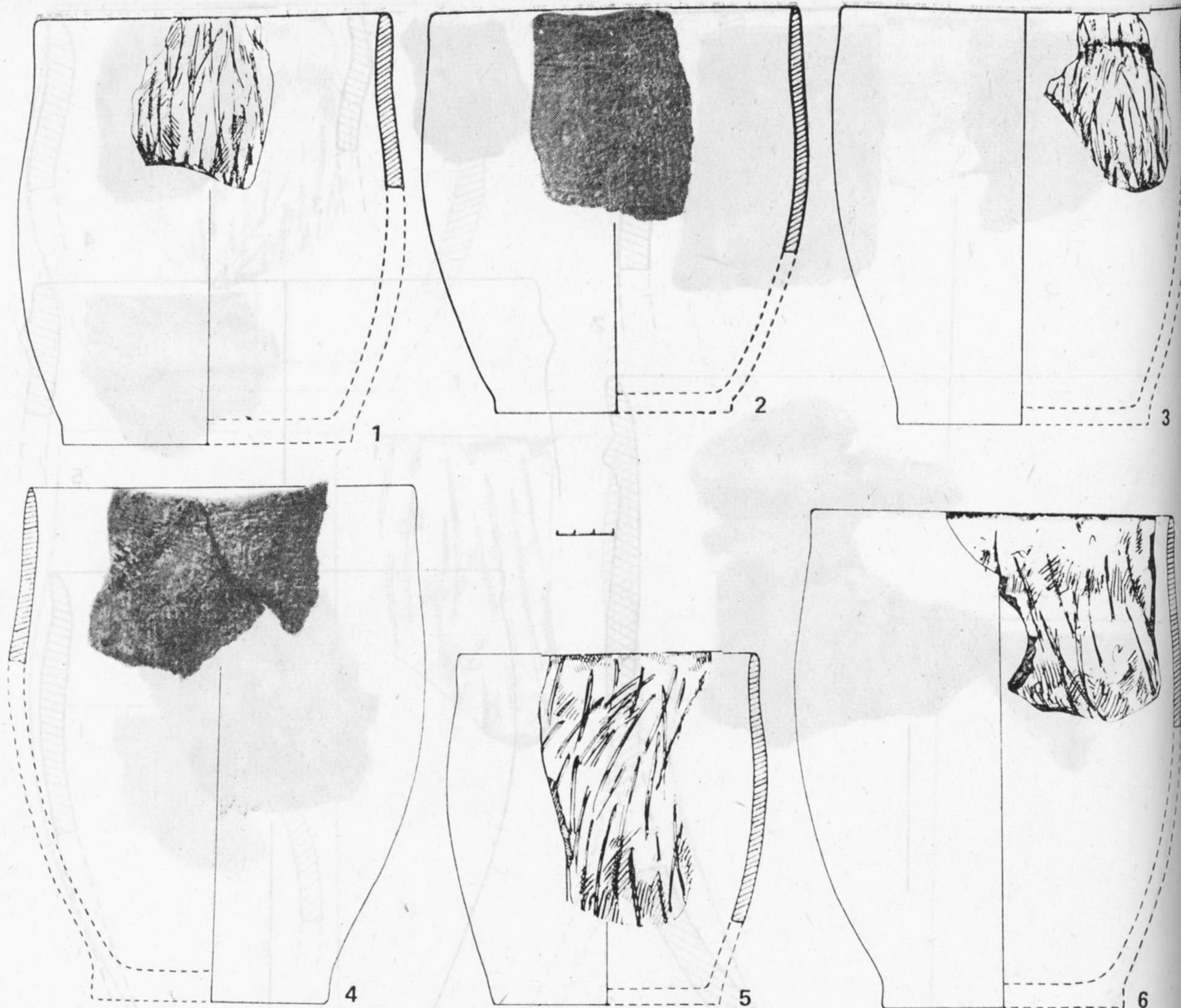
ŪKIS IR DVASINĖ KULTŪRA

Iš naminių gyvulių daugiausia auginta kiaulių — 43% (nurodyta, kiek aptikta kaulų) ir stambiųjų galvijų — 21,5%, smulkieji galvijai tesudarė 16,2%. Maistui taip pat buvo naudojami ir arkliai; rasta 5,2% jų kaulų. Arkliai — kartu ir susisiekimo priemonė. Jais jodinėdavo. Tai rodo aptiktas pentinas. Žvėris medžiodavo

daugiausia maistui. Aptikta tiek procentų žvėrių kaulų: briedžių — 4,6, šernų — 2,9, stirnų — 0,5, meškų — 0,2. Apie 4% sudarė kailiniai medžiojamieji žvėreliai: bebrai — 2,1, kiškiai — 1,6, lapės — 0,5, kiaunės — 0,3, ūdros — 0,1 (žr. lent.)*.

Žemdirbystę liudija keli trinamųjų girnų aptiniai akmenys, aptikti viduriniame kultūrinio sluoksnio horizonte. Žuvų kaulų rasta mažai, tačiau žvejojimas, be abejonės, buvo vienas iš maisto gavimo šaltinių, juo labiau kad čia pat ežerai. Tai rodo ir geležiniai meškerės kabliu-

* Pirminius tyrimus 1983 m. atliko TSRS Archeologijos instituto Maskvoje mokslo darbuotoja biol. m. kand. V. Danilčenko. Duomenys yra MA II archeologijos skyriaus archyve, byla Nr. 1181.

Pav. 31. Brūkšniuotieji S profilio e pogrupo puodai

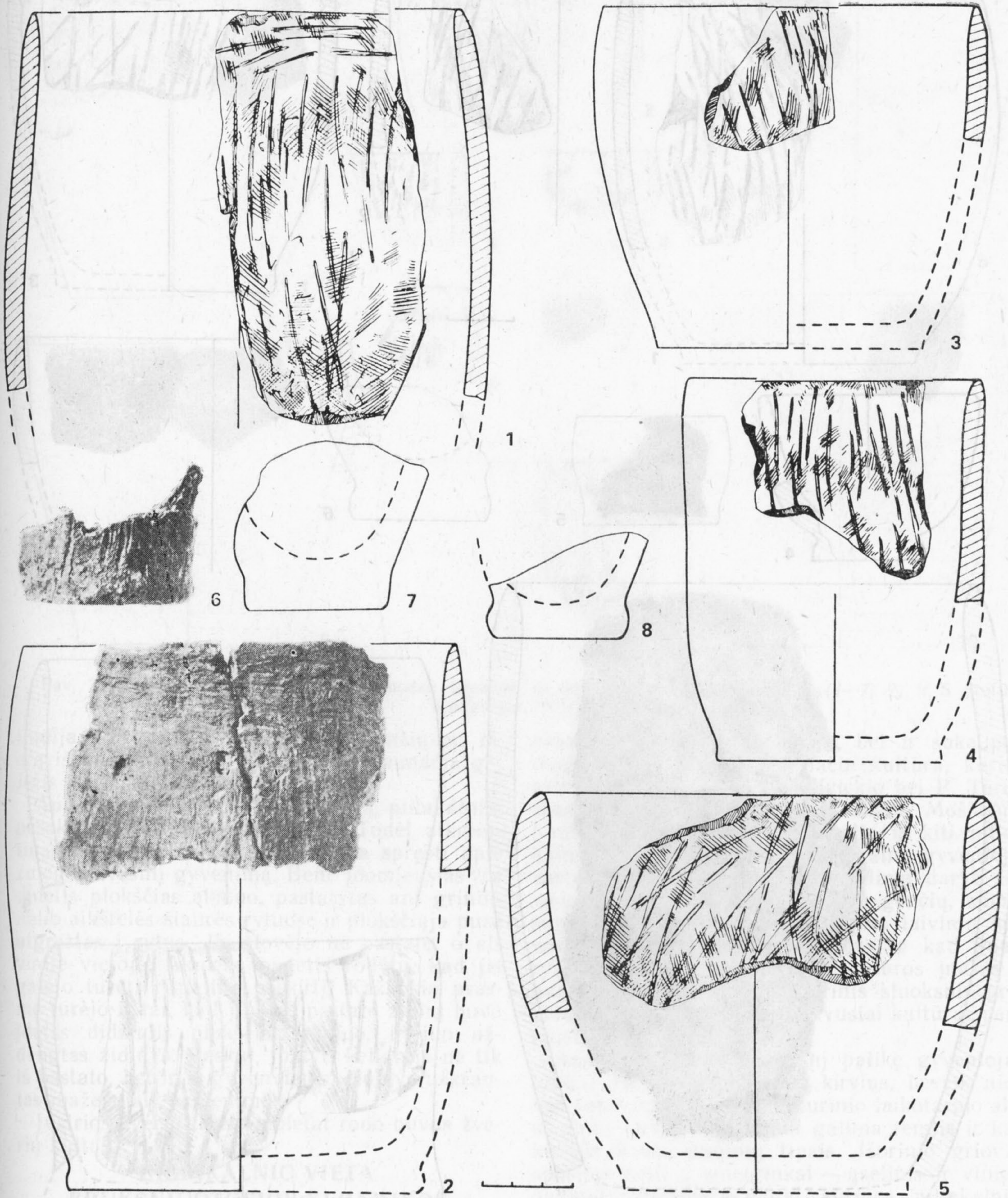
OSTEOLOGINĖS MEDŽIAGOS TYRIMŲ REZULTATAI
(GYVULIŲ KAULŲ IR INDIVIDŲ SKAIČIUS)

Gyvulių rūšys	Skaičius	%
Stambieji galvijai	1875/28*	21,5
Smulkieji galvijai	1413/94	16,2
Kiaulės	3755/137	43
Arkliai	457/16	5,2
Šunys	118/4	1,3
Briedžiai	406/6	4,6
Stirnos	45/8	0,5
Šernai	248/15	2,9
Lokiai	17	0,2
Lapės	39/3	0,5
Bebrai	183/26	2,1
Ūdros	11/3	0,1
Kiaunės	23/9	0,3
Kiščiai	141/18	1,6

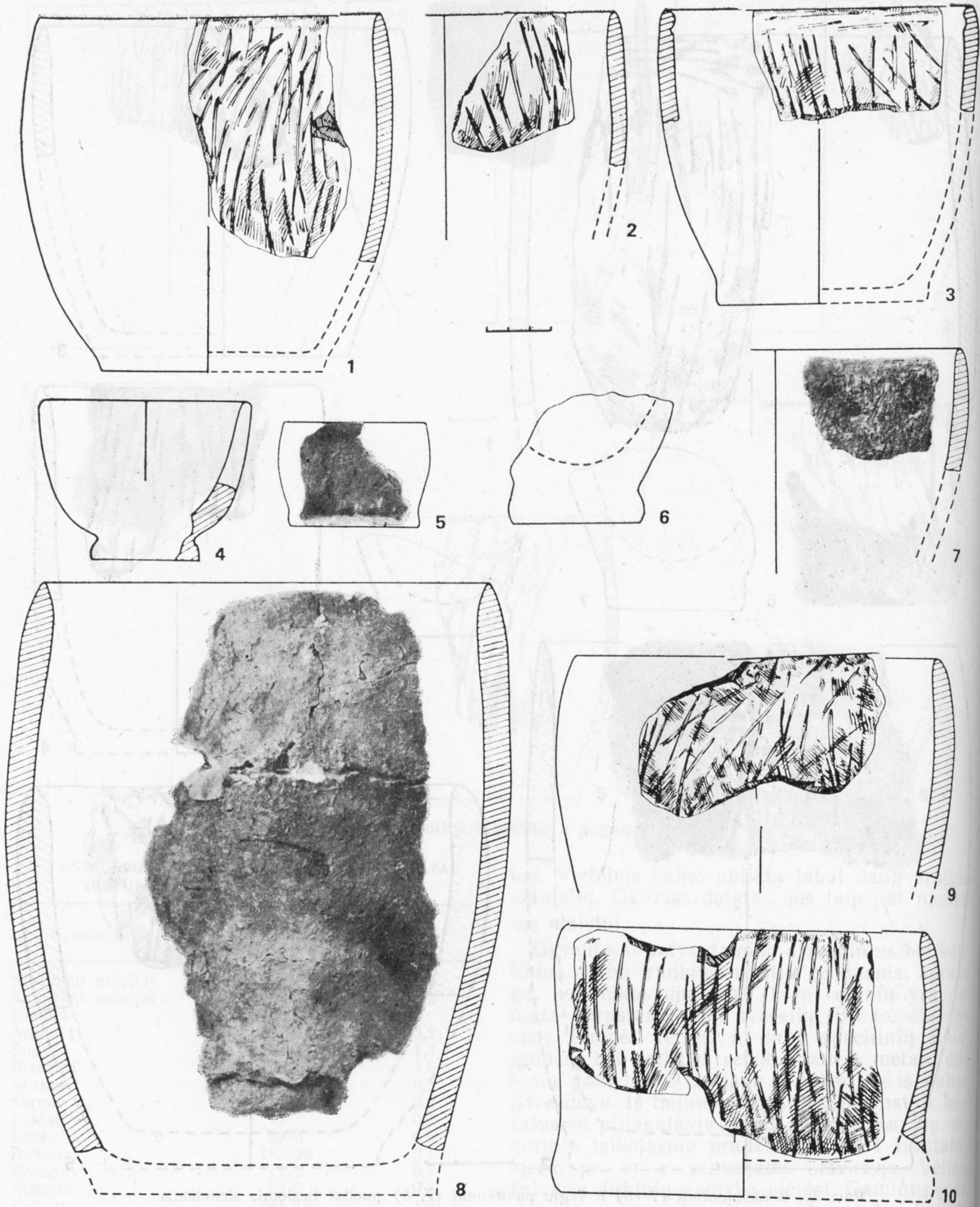
* **Pastaba.** Pirmas skaičius (skaitiklis) reiškia kaulų skaičių, antrasis (vardiklis)— minimalų individų skaičių.

kai. Vietomis kalne aptikta labai daug sraigčių kiaušelių. Galimas daiktas, jos taip pat naudotos maistui.

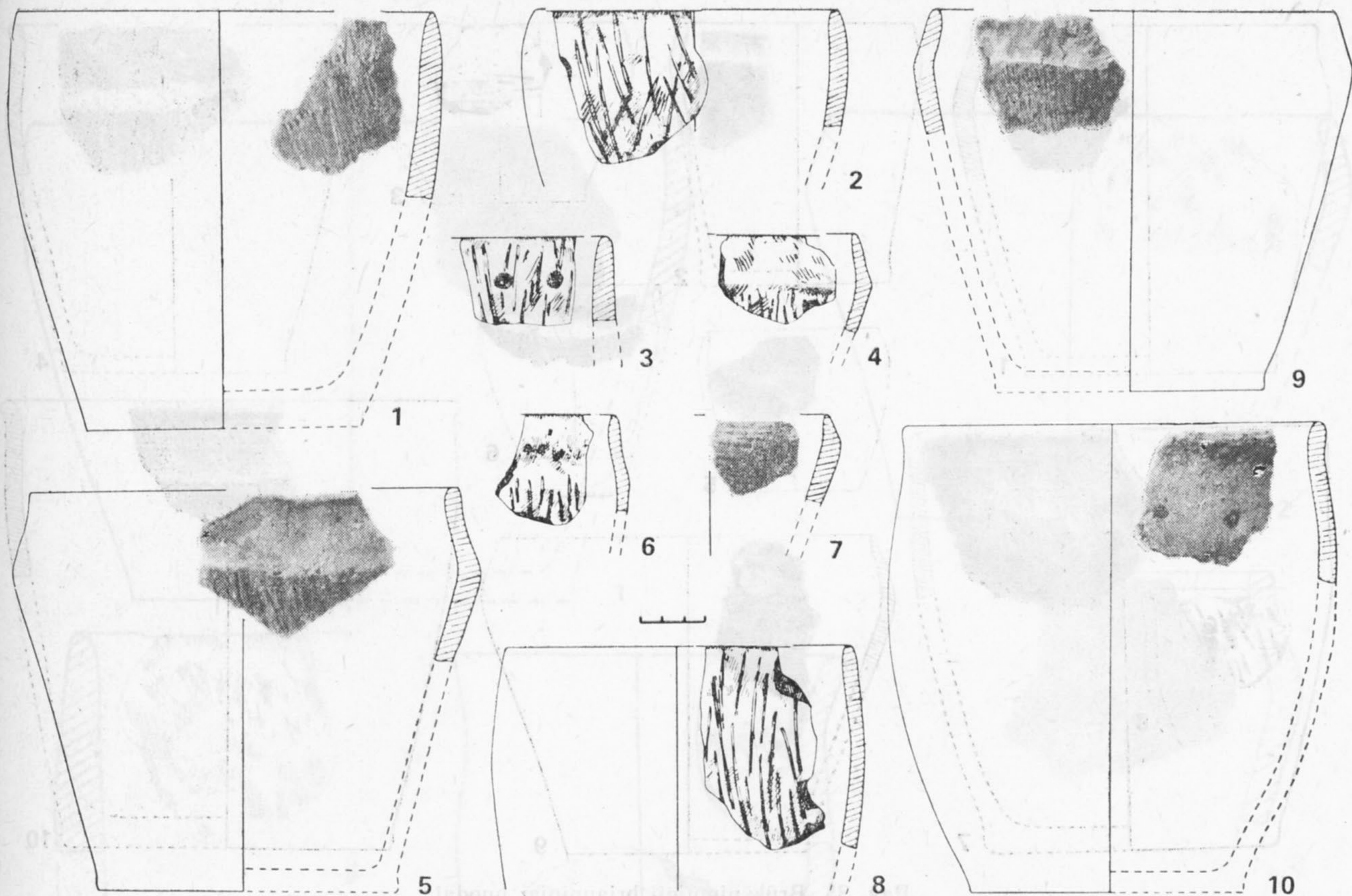
Gyventojai patys gamino akmeninius bei kaulinius darbo įrankius ir kitus reikmenis, aprangą, keramikos dirbinius. Tarp radinių yra nemaža verpstukų, ylių, svarelių. Be to, čia gyvenę žmonės vertėsi ir daug specifinių žinių, įgūdžių bei patirties reikalaujančia metalo dirbinių gamyba. O žaliavą — žalvarį — iš dalies įsiveždavo. Iš liejimo formų liekanų matyti, kad žalvaris piliakalnyje buvo apdirbamas jau vidurinio laikotarpio pradžioje, t. y. I tūkstantmečio pr. m. e. pirmajame ketvirtyje. Vėliau žalvario dirbinių gamyba plėtėsi. Gaminus juos pirmaisiais m. e. amžiais rodo ne tik liejimo formos, bet ir patys dirbiniai. Geležies gargažės, taip pat pavieniai dirbiniai — ylos, peiliukai—

Pav. 32. Brūkšniuotieji (1—6) ir lygiu paviršiumi (7, 8) puodai tiesiomis sienelėmis

Pav. 33. Brūkšniuotieji (1—4, 7, 9, 10) ir lygiu paviršiumi (5, 6, 8) puodai tiesiomis sienelėmis

Pav. 34. Brūkšniuotieji įvairių formų puodai: tiesiomis sienelėmis (1—3, 8), briauniniai (4—7, 9) ir S profilio (10)

liudija, jog jau nuo paskutiniųjų amžių pr. m. erą iš vietinės balų rūdos buvo išgaunama geležis ir iš jos gaminama.

Apie to meto žmonių ideologiją piliakalniai pasako mažiau negu kapinynai. Todėl atkreiptinas dėmesys į viską, kas leidžia spręsti apie žmonių dvasinį gyvenimą. Bene įdomiausias yra didelis plokščias akmuo, pastatytas ant grindinio aikštelės šiaurės rytuose ir plokščiaja puse atgręžtas į rytus. Jis stovėjo ne pastate, o atviroje vietoje. Akmens padėtis rodytų, kad jis galėjo turėti ritualinę paskirtį. Kažkokią prasmę turėjo ir tai, kad į vieno pastato židinį buvo įdėtas didžiulis plokščias akmuo, ir juo uždengtas židinys. Paskui, matyt, keliantis ne tik iš pastato, bet ir iš gyvenvietės, židinys užkrautas mažesniais akmenimis.

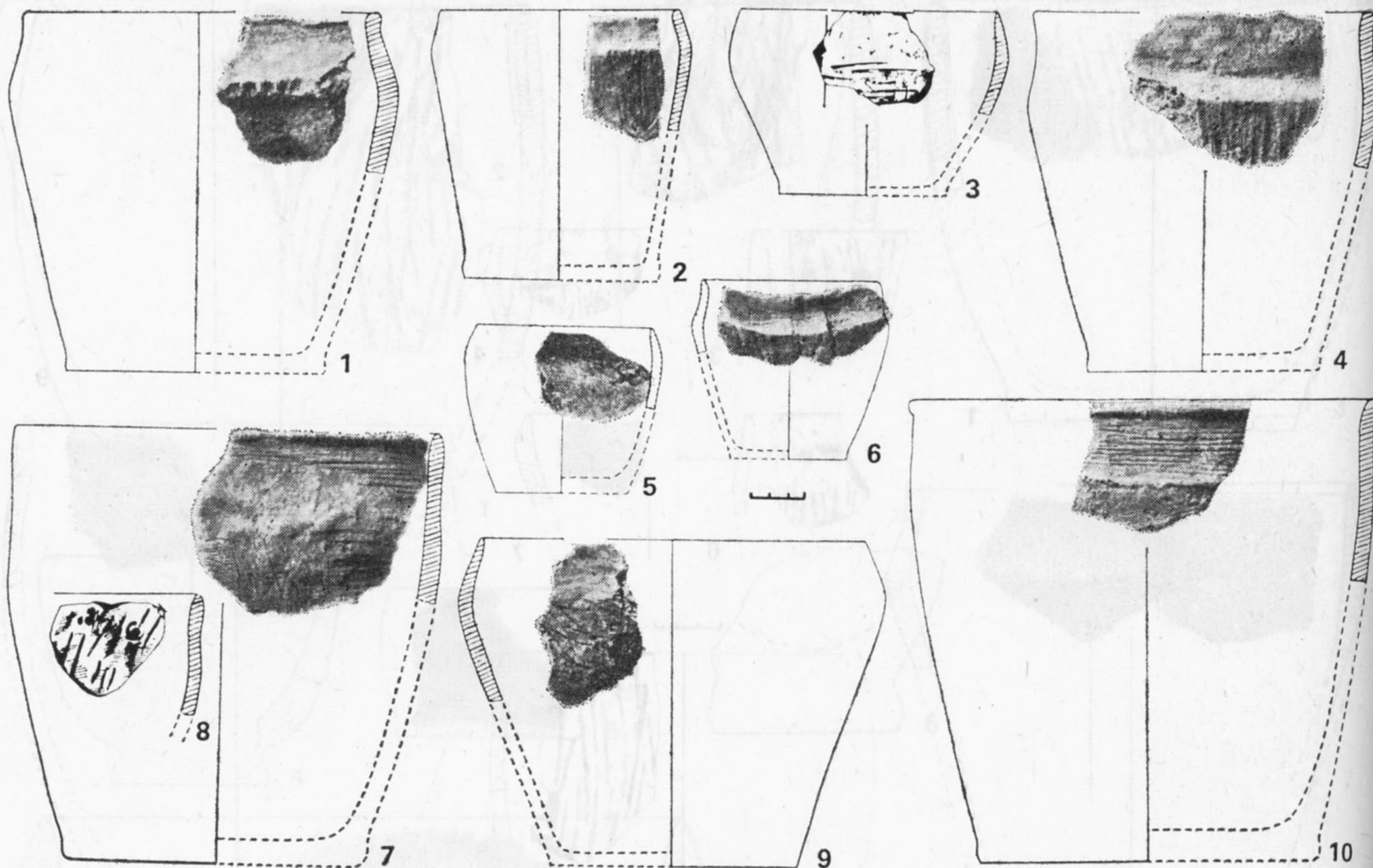
Įvairios žvėrių iltys-amuletai rodo buvus žvėrių kultą.

PILIAKALNIO VIETA BRŪKŠNIUOTOSIOS KERAMIKOS KULTŪROJE

Sokiškiai yra vienas ankstyviausių Lietuvoje paplitusių brūkšniuotosios keramikos kultūros

piliakalnių. Ne tik teritorija, bet ir sukaupta medžiaga jį sieja su ta pačia kultūra, kuriai priklauso ir anksčiau L. Kšivickio bei P. Tarasenos tyrinėti Petrešiūnų, Dūkšto, Moškėnų-Laukupėnų, Velikuškių, Vosgėlių ir kiti piliakalniai. Iš aptikto pirmųjų šio kalno gyventojų vartoto laivinio kovos kirvio galima daryti išvadą, kad žmonės buvo vietinių genčių, sumišusių su virvelinės keramikos bei laivinių kovos kirvių gentimis, palikuonys ir kad ypač ryškus vietinės materialinės kultūros įnašas į naują kultūrą. Storas kultūrinis sluoksnis priklausė vientisai ilgai egzistavusiai kultūrai, perėjusiai nemaža etapų.

Apatinį kultūrinį sluoksnį palikę gyventojai plačiai vartojo akmeninius kirvius, beveik niekuo nesiskiriančius nuo vidurinio laikotarpio akmeninių kirvių. Datavimui galima remtis ir kai kuriais kaulo dirbinių tipais. Išorinio griovio apačioje rasti 2 smeigtukai — ašelinis ir vinies pavidalo galvute,— pagal kuriuos piliakalnio ankstyvojo laikotarpio griovys skiriamas II tūkstantmečio pr. m. e. pabaigai—II—I tūkstantmečio pr. m. e. ribai, iki I tūkstantmečio pr. m. e. pirmojo ketvirčio.

Pav. 35. Brūkšniotieji briauniniai puodai

Vidurinis gyvenimo piliakalnyje laikotarpis truko ilgai — I tūkstantmečio pr. m. e. antrajame ir trečiajame ketvirtyje. Tuo metu įvyko daug gaisrų, pastatyta naujų pastatų ir įrengta aikštelės įtvirtinimų, tačiau ekonominis gyvenimas ir jį atspindinti materialinė kultūra beveik nepasikeitė, nes pagrindiniai darbo įrankiai liko tie patys. Visame kultūriniame sluoksnyje aptikta panašių kaulo bei akmens dirbinių ir būdingos brūkšniuotosios keramikos. Formų, tipų įvairumas reiškia, jog dirbiniai ne to paties laikotarpio. Šie skirtumai matyti iš papuošalų, keramikos, kai kurių dirbinių paplitimo. Apatiniam horizontui būdingi ašeliniai smeigtukai, smeigtukai su išskirta lazdelės pavidalo galvute; čia rasta žalvarinio įmovinio kirvelio liejimo forma. Viršutiniame šio etapo horizonte aptikta daug smeigtukų plokščia galvute, keleto formų molinių svarelių ir kt. Brūkšniuotoji keramika įvairesnių formų.

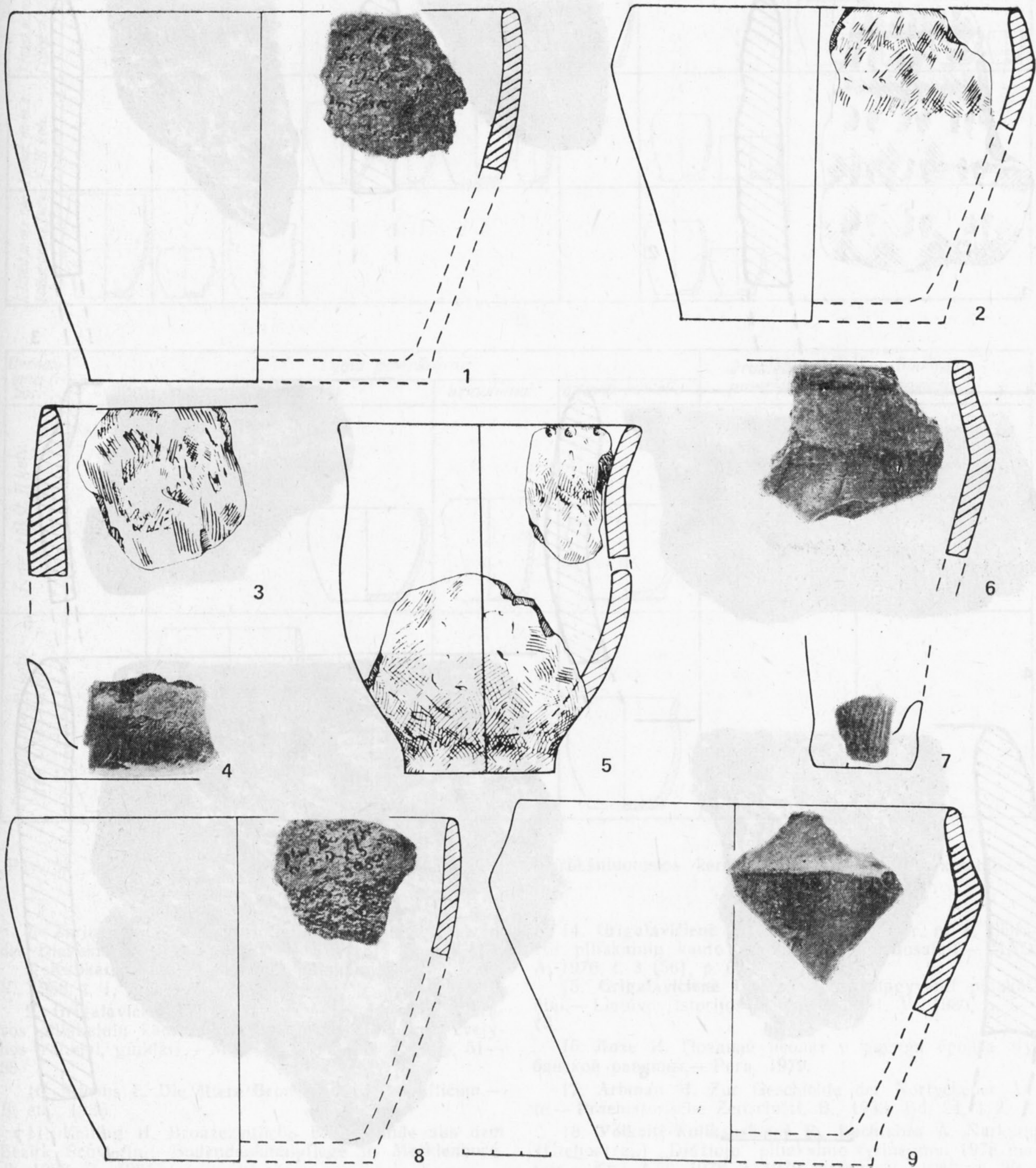
Viršutinis, jau suartas sluoksnius, datuojamas paskutiniaisiais amžiais pr. m. e. ir pirmaisiais m. e. amžiais, atspindi dideles permainas, įvykusias ėmus vartoti geležį. Šalia senųjų keramikos formų atsiranda nauja — briauninė — brūkšniuotoji keramika, taip pat ir lygiu paviršiumi. Tuo pačiu metu labai įtvirtintas kalnas.

Visa tai rodo, kad galėjo būti jaučiama pietinių sričių įtaka ir pavojus, vertęs gyventojus imtis tvirtinti kalną. Iš vėliausių piliakalnio radinių sprendžiama, jog čia gyventa iki III—IV m. e. amžių. Vietoj brūkšniuotosios keramikos plito lygiu paviršiumi, tęsianti brūkšniuotosios briauninės keramikos tradicijas, grublėtu bei gnaibytu paviršiumi. Tuo metu ypač plačiai vartotas metalas, išstūmęs akmens ir kaulo dirbinius.

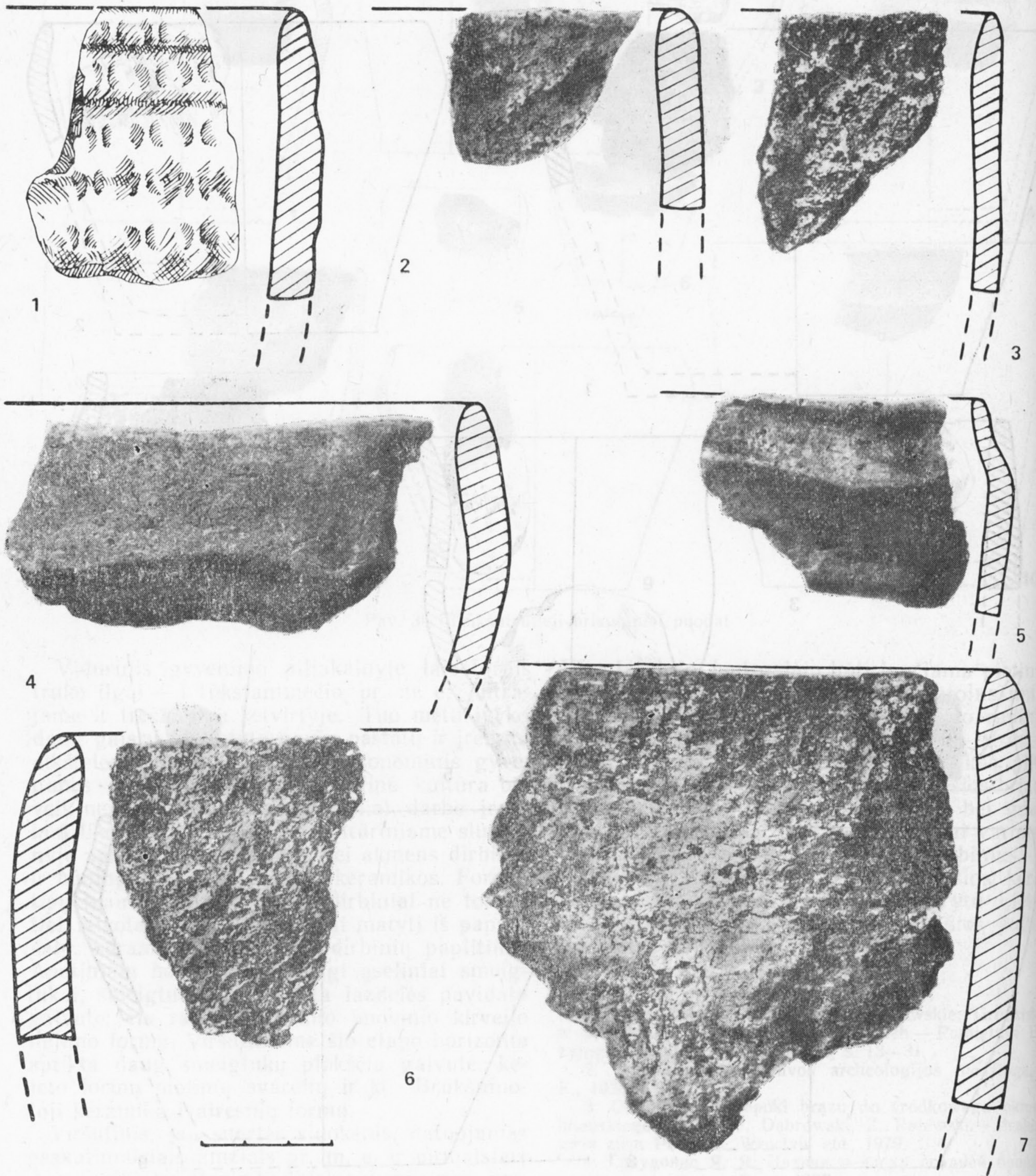
Sokiškiai yra tipiškas brūkšniuotosios keramikos kultūros piliakalnis šiaurės rytų Lietuvoje, kur susidarė atskira lokalinė šios kultūros sritis.

LITERATŪRA

1. Krzywicki L. Grodziska górnolitewskie: Grodzisko w Dukaszach. Grodzisko w Warańcach.—Pamiętnik Fizyograficzny, 1914, t. 22, cz. 5, s. 13—31.
2. Tarasenko P. Lietuvos archeologijos medžiaga.—K., 1928.
3. Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego / Red.: J. Dąbrowski, Z. Rajewski.—Prahistoria ziem Polskich. Wrocław etc., 1979, t. 4.
4. Граудонис Я. Я. Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа.—Рига, 1967.
5. Graudonis J. Apdzīvotība un celtniecība Mūkukalnā.—Arheoloģija un etnogrāfija, 1978, sēj. 12, lpp. 24—51.
6. Zariņa A. Celtniecība nocietinātā apmetnē Lielvārdes Dievukalnā.—LZAV, 1982, N 7 (420), lpp. 46—64.

Pav. 36. Puodai lygiu paviršiumi

Pav. 37. Įvairios keramikos grupės: grublėtu (2, 3, 6), gnaibytu (1) ir lygiu (4, 5, 7) paviršiumi

Chronologinės ribos	S profilio					Tiesiomis sienelėmis	Briauniniai
	a	b	c	d	e		
I tūkst. pr. m. e. IV ketv. I tūkst. m. e. I ketv.							
I tūkst. pr. m. e. II-III ketv.							
II tūkst. pr. m. e. riba I tūkst. pr. m. e. I ketv.							

a

Chronologinės ribos	Lygiu paviršiumi			Grublėtų paviršiumi	Gnaibytu paviršiumi
	tiesiomis sienelėmis	briauniniai	atlenktu kakteliu		
I m. e. tūkst. II ketv.					
I tūkst. pr. m. e. IV ketv. - I m. e. tūkst. I ketv.					

b

Pav. 38. Keramikos tipų kitimas Sokiškių piliakalnyje: a — brūkšniuotosios keramikos tipai, b — kitų keramikos grupių tipai

7. Zariņa A. Atradumi nocietinātā apmetnē Lielvārdes Dievukalnā.— LZAV, 1982, N 5 (418), lpp. 58—71.

8. Kulikauskas P. Nemenčinės piliakalnis.— Kn.: ILKI. V., 1958, t. 1, p. 20—43.

9. Grigalavičienė E. I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (2. Medžioklės ir žvejybos įrankiai, ginklai).— MAD, A, 1976, t. 1 (54), p. 51—55.

10. Šturms E. Die ältere Bronzezeit in Ostbalticum.— B. etc., 1936.

11. Keiling H. Bronzezeitliche Bronzefunde aus dem Bezirk Schwerin.— Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jb. 1980, B., 1981.

12. Мельниковская А. Н. Племена Южной Белоруссии в раннем железном веке.— М., 1967.

13. Butrimas A., Girininkas A. Naujausia Lietuvos akmens amžiaus medžiaga (1976—1980): Ataskaitinis parodos katalogas.— V., 1980.

14. Grigalavičienė E. I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (3. Papuošalai).— MAD, A, 1976, t. 3 (56), p. 69—80.

15. Grigalavičienė E. Kada buvo apgyventi piliakalniai.— Lietuvos istorijos metraštis, 1981. V., 1982, p. 5—18.

16. Лозе И. Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины.— Рига, 1979.

17. Arberman H. Zur Geschichte der Nortyckener Äxte.— Praehistorische Zeitschrift. B., 1933, Bd. 24, 1/2.

18. Volkaitė-Kulikauskienė R., Luchtanas A. Narkūnų (Utenos raj.) „Didžiojo“ piliakalnio tyrinėjimai 1978 metais.— Kn.: ATL 1978 ir 1979 metais. V., 1980, p. 29—31.

19. Volkaitė-Kulikauskienė R. Kur Utenos pradžia?— Mokslas ir gyvenimas, 1979, Nr. 3, p. 8—10.

20. Шадыро В. И. Ранний железный век северной Белоруссии.— Минск, 1985, с. 45, рис. 27:1, 2, 3.

21. Latvijas Senatne / Red.: L. Vankina, A. Vasks, V. Urtāns.—Rīga, 1981.

22. Graudonis J. Par dažiem Latvijas agro metālu perioda kaula rotadatu tipiem.—Arheoloģija un etnogrāfija, 1974, sēj. 11, lpp. 63—73.

23. Rossius O. Die sogenannten Pfahlbauten Ostpreussens.—Praehistorische Zeitschrift. B., 1933, Bd. 24, 1/2.

24. Grigalavičienė E. I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (1. Darbo įrankiai).—MAD, A, 1975, t. 4 (53), p. 73—83.

25. Varnas A. Elniškių senkapio (Kupiškio raj.) 1981 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. Rankraštis, IIAS, b. Nr. 812.

26. Граудонис Я. Я. Как наши предки учились обрабатывать металл.—Наука и техника. Рига, 1981, № 8 (252), с. 28—29.

27. Okulicz J. Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n. e.—Wrocław etc., 1973.

28. Митрофанов А. Т. Железный век средней Белоруссии.—Минск, 1978.

29. Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai.—V., 1961.

30. Krzywicki L. Piliakalnia pod wsią Petraszunami.—Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie 1911—1914. Wilno, 1914, t. 5, s. 1—27.

31. Krzywicki L. Grodziska na górze Ościkowej pod Rokiszkami.—Pamiętnik Fizyograficzny, 1914, t. 22, cz. 5, s. 18—31.

ГОРОДИЩЕ СОКИШКЯЙ

Э. ГРИГАЛАВИЧЕНЕ

РЕЗЮМЕ

Городище находится в северо-восточной части Литвы, в 5 км к северо-западу от местечка Дукштас, на берегу оз. Саманис (рис. 1). Недалеко от него, на расстоянии около 1 км, у оз. Персветас еще в начале XX в. Л. Крживицкасом было исследовано городище Дукштас.

Городище большое и высокое. Со стороны озера оно достигает 18—19 м высоты, до кромки воды — около 24 м, по краям — высота с обоих краев 6 и 8 м, а со стороны полей — 4 м. С нескольких сторон оно окружено террасами: 3 террасы на северо-восточном склоне и 2 небольшие террасы на северо-западном. Площадка городища длиной 70 и шириной 65 м вытянута к озеру и снижается в том же направлении. По краю площадки тянется терраса шириной 1,5 м, лишь внизу она достигает 4 м.

Во время археологических исследований, проведенных в 1980—1983 гг. Институтом истории АН ЛитССР, была открыта площадь величиной в 1115 м. Исследована северо-западная и северо-восточная части площадки, а также проведен пробный шурф длиной 26, шириной 2 м от центра к юго-восточному краю площадки для установления культурного слоя (рис. 2). Культурный слой распределен неодинаково. Чаще всего он достигает от 40 см до 1,2 м, а по краям — до 2 м. Верхний слой поврежден вспашкой.

На городище Сокишкяй обнаружено около 650 находок, свыше 10 тысяч фрагментов керамики, около 11 тысяч фрагментов остеологического материала. Основную часть составляли каменные (107) и костяные (около 500) изделия, меньше роговых (9), глиняных (53) и металлических (13 железных и 6 бронзовых) изделий. Следует отметить, что металлические изделия обнаружены лишь в верхнем поврежденном культурном слое.

Находка на этой горе каменного ладьевидного топора свидетельствует о первых жителях, которые были носителями культуры ладьевидных топоров и шнуровой керамики.

Во время исследований было выделено несколько горизонтов культурного слоя — несколько этапов жизни на данном городище.

Сначала гора не была укреплена, склоны постепенно опускались. Но вскоре после заселения гору укрепили. С трех сторон, в менее защищенных местах площадку окружили большим рвом длиной в 50, шириной от 3 до 5, глубиной до 2 м. Ров начинался в восточной части площадки (рис. 3, 4), существовал долго и защищал площадку на протяжении двух этапов, про-

должавшихся до последних веков I тысячелетия до н. э.

Рядом со рвом из песка и глины был сооружен небольшой вал, высотой около 0,6, шириной около 1,5—2 м, рядом с которым выкопан еще один маленький ров шириной 2—3, глубиной до 0,6 м. Кроме того, по краям внутреннего маленького рва стояли две загородки на расстоянии 2,5—3 м из кольев, переплетенных прутиками (рис. 5). В некоторых местах загородки стояли в один ряд. От них к склону вела деревянная кладка, основанием которой служили два ряда кольев на расстоянии 1,5—1,7 м (рис. 6). Над ними прикреплялись деревянные кладки. Над маленьким рвом, возможно, был проложен мост через широкий внешний ров. Так, уже на раннем этапе обнаружена система укреплений городища (рис. 3).

Ранние постройки не сохранились, так как они были повреждены более поздним населением. От них остались лишь очаги, круглые пятна песка и сажки, а также места от столбов. Очаги величиной около 1 м, в виде кругов, сложены из камней. Постройки были наземные, столбовых конструкций, но точных размеров нельзя установить за недостаточностью данных. Очевидно, что они были небольшие и стояли группами в разных местах площадки.

Для данного этапа характерны каменные и костяные изделия: особенно часты каменные топоры (рис. 10: 1—9; 11: 1—5), долотовидные топоры и долота (рис. 11: 13, 14; 12: 7, 10; 13: 1—7; 14: 1, 2, 5, 6, 8), несколько кремневых изделий с ретушью (рис. 11: 6, 11, 12, 15, 16). Обнаружены костяные шилья (рис. 15, 16), скребки, долота, иногда сделанные из рога (рис. 19: 5), костяные стрелы (рис. 20: 1—5, 10), наконечник копья (рис. 20: 17), клыки-амулеты (рис. 23: 6—8), а также булавки (рис. 21: 6, 7, 24; 22: 15; 21: 8; 22: 13). Штрихованная керамика — единственный тип керамики на данном этапе жизни городища. Сосуды найдены разной величины двух основных форм — слабо профилированные с прямой шейкой, «а», «б» профиля, и сосуды с прямыми стенками (рис. 38а), толстостенные и тонкостенные. Ранний этап городища датируется последней четвертью II тысячелетия и первой четвертью I тысячелетия до н. э.

К среднему этапу относится основная часть культурного слоя городища. В нем выделилось несколько горизонтов.

От бывших укреплений остались лишь внешний ров и небольшой вал, который сначала возвышался, а потом сравнялся с общим уровнем.

От жилых построек остались каменные кладки, очаги и столбовые ямы (рис. 3). Постройки были столбовых конструкций, небольшие, величиной около 3,5×5 м, стояли группами. Наиболее застроена верхняя часть площадки, т. е. западный, северо-западный, северный и северо-восточный края площадки шириной 20—25 м.

Очаги построены по-разному: одни в форме круга были сложены из камней (рис. 7:1), другие — каменные кладки круглой формы величиной 1—1,5 м (рис. 7:2).

В северной части площадки были выделены несколько построек, одна из них состоит из рядом поставленных столбов диаметром около 10 см. Стены, по всей вероятности, были переплетены прутьями. Постройка длиной около 5, шириной около 2 м была разделена (рис. 8) рядом таких же столбов на два помещения с отдельным входом — в конце и сбоку. В одном помещении находился небольшой очаг, диаметром около 0,6 м, сложенный из глиняных плит, где, видимо, был использован очень сильный огонь. Постройка была предназначена для специальных хозяйственных работ.

Основными находками, как и в предыдущем этапе, являлись каменные и костяные изделия: довольно часто встречались каменные топоры и долота, костяные шилья, скребки, резцы и другие изделия. К нижнему горизонту среднего этапа относятся костяные ножи (рис. 18:14—16), стрелы (рис. 20:6, 7), наконечники копий (рис. 20:13—16), булавки (рис. 21:1—5), клыки-амулеты (рис. 23:9, 12), формы для литья металлических изделий (рис. 24:1—3). К верхнему горизонту данного культурного слоя относятся топоры, долота, нижний камень зернотерки, костяные наконечники копий (рис. 20:18), булавки (рис. 21:9—12, 26; 22:8, 9, 11, 12, 15), клыки-амулеты (рис. 23:11). Среди глиняных изделий выделяются яйцевидные (рис. 25:1) и плоские (рис. 25:2—4, 17) грузики, а также формы для литья металлических изделий. Основным и единственным типом керамики остаются изделия со штрихованной поверхностью. Употребляются сосуды S-образного профиля старых форм и новых профилей подгрупп «ц», «д», а также сосуды с прямыми стенками разной величины (рис. 38а). На этом этапе жизнь на городище проходила очень интенсивно. Хронологически охватывает вторую и третью четверти I тысячелетия до н. э. Как свидетельствует культурный слой, этап закончился большим пожаром.

Поздний этап представлен культурным слоем, находящимся наверху засыпанного рва, более поздними изделиями. На этом этапе были проведены большие работы по укреплению горы, во время которых форма ее сильно изменилась. Внешний ров был засыпан, края площадки расширены. Кроме того, по краям сделана горизонтальная терраса шириной 1—4 м, которая окружала площадку со всех сторон. Склоны, особенно верхняя их часть, сделаны крутыми высотой 4 м. На северо-западном склоне гора отделена от остальной части холма, а в середине склона сделана терраса шириной около 1—1,5 м. На северо-восточном склоне сделаны 3 террасы шириной 1,5—3 м, окружавшие городище с северной, северо-восточной и восточной сторон. Верхняя терраса поднималась вверх. Возможно, что здесь был проезд на гору.

Культурный слой позднего этапа почти весь поврежден вспашкой. Но обнаруженные в нем находки резко отличались от изделий нижних слоев, что можно объяснить использованием железа, в связи с чем каменные и костяные изделия стали меньше употребляться. Остаются точильные камни (рис. 11:7), костяные рукоятки (рис. 23:13), глиняные пряслица (рис. 25:5, 7—10), остатки от литья железа. Из металли-

ческих изделий представлены железные шилья (рис. 26:2, 4), рыболовные крючки (рис. 17:10), бронзовая посоховидная булавка (рис. 26:16), бронзовый браслет (рис. 26:6).

Керамика мало изменилась. Основным типом остается штрихованная керамика формы S-образного профиля (рис. 38а), но более поздних форм подгрупп «д» и «е». Распространилась новая — остросереберная форма. Продолжают свое существование сосуды с прямыми стенками. Вошла в употребление керамика с гладкой поверхностью (рис. 38).

Этот этап датируется последней четвертью I тысячелетия до н. э. и началом I тысячелетия н. э.

Самый поздний — верхний культурный слой не сохранился, но следы от него остались: керамика и некоторые поздние изделия, отличающиеся от характерных находок городища. К этому времени можно отнести и землянку, раскопанную в твердом грунте ниже культурного слоя. Она почти четырехугольной формы, длиной 5, шириной 3,5 м с прямыми стенами. Основание ее находится на глубине 105 см. Очага не обнаружено, но очень много сажи. В середине основания имеется возвышенность треугольной формы величиной 2,5×2,3×2,5 м, которую окружает небольшой ров глубиной 10 см, шириной 0,5—0,7 м. Привлекает внимание ряд столбовых ямок в верхней части продольной стены, наклоненных так, что столбы как будто образуют каркас для крыши, покрывающей яму-землянку. В ней обнаружены самые поздние находки на городище: железные шилья (рис. 26:1, 3), ножи (рис. 26:11, 15), фрагмент косы (рис. 26:8), бронзовый полуфабрикат браслета (рис. 26:7), каменный точильник (рис. 11:9). Недалеко обнаружены фрагменты железного наконечника копья (рис. 26:12) и рыболовного крючка (рис. 26:14), некоторые бронзовые изделия (рис. 26:13). Характерна керамика с гладкой, шероховатой поверхностью и с зашипным орнаментом. Самые поздние следы жизни на городище датируются III—IV вв. н. э.

Таким образом, выяснилось, что основным занятием населения городища было скотоводство. Кости домашнего скота составили 87% остеологического материала. Из них преобладают свиньи (43%), крупный рогатый скот (21,5%), мелкий рогатый скот (16,2%). В пищу употребляли даже лошадь, кости которых составляют здесь 5,2%.

Немаловажное значение имела охота на лося (4,6%), кабана (2,9%), косулю (0,5%), медведя (0,2%) и пушных зверьков: бобров (2,1%), зайцев (1,6%), лис (0,5%), куниц (0,3%), выдр (0,1%). О культивировании земледелия свидетельствуют обнаруженные в культурном слое среднего этапа нижние камни зернотерок. Население городища занималось и металлообработкой, а позже производством железа.

О духовной жизни и представлениях свидетельствуют обнаруженный большой камень, положенный на каменную кладку и обращенный плоской частью на восток (рис. 9), заваленные камнями очаги (рис. 7:1). О культе зверей говорят амулеты, сделанные из клыков зверей.

Городище Сокишкяй является одним из самых ранних памятников культуры штрихованной керамики на северо-востоке Литвы. Оно относится к отдельной локальной группе культуры штрихованной керамики.

ПОДПИСИ ПОД ИЛЛЮСТРАЦИЯМИ

Рис. 1. План городищ Сокишкяй (1), Дукштас (2), кладбище Сокишкяй (3) и сельское поселение Дукштеляй (4), место усадьбы Старого Дукштаса (5) и общий вид городища Сокишкяй с северо-западной стороны

Рис. 2. Места раскопов в городище: раскопы № I, II — 1980 г., раскопы № Ia, IIa, III — 1981 г., раскопы № IV—VII — 1982 г., раскопы № IIб, IVa, Va, VIa, VIб, VIII — 1983 г.

Рис. 3. Каменные кладки (средний этап) и сооружения (ранний и средний этапы) на площадке городища Сокишкяй: 1 — песок; 2 — камни; 3 — нижние камни; 4 — места столбов; 5 — глина; 6 — углистый слой; 7 — место валка; 8 — место рва; 9 — дно рва

Рис. 4. Профили рвов и небольших валов из разных мест: 1 — северо-восточная стена раскопа № Ia; 2 — юго-западная стена раскопа № Ia; 3, 4 — юго-западная стена раскопа № 2a

Рис. 5. Остатки двойной загородки (раскоп № 3)

Рис. 6. Места столбов деревянной кладки (раскоп № 2a)

Рис. 7. Очаги: 1 — № 5 (раскоп № 2); 2 — № 6 (раскоп № 2a)

Рис. 8. Столбовые ямы постройки

Рис. 9. Ритуальный камень

Рис. 10. Каменные топоры

Рис. 11. Каменные изделия: 1—5 — высверлины на топорах; 6, 11, 12, 15, 16 — кремневые изделия; 7, 9 — шлифовальные камни; 8 — камень с просверленной дыркой; 10 — камень со следами обработки; 13, 14 — долотовидные топоры

Рис. 12. Каменные долотовидные топоры и долота

Рис. 13. Каменные долотовидные топоры

Рис. 14. Каменные долотовидные топоры и долота

Рис. 15. Костяные шилья

Рис. 16. Костяные шилья

Рис. 17. Костяные изделия: 1, 3—5, 15, 16, 18 — долотца; 2 — амулет; 6—14, 17 скребки

Рис. 18. Костяные изделия: 1 — долотце; 2—5, 9 — кочедыки; 10—12 — скребки; 6—8, 13 — резцы; 14—16 — ножи

Рис. 19. Костяные и роговые изделия: 1 — пластинка; 2 — неопределенного назначения; 3 — конец рукоятки; 4, 6, 7, 9 — долота; 5 — долото из рога; 8 — оковка

Рис. 20. Костяные изделия: 1—7, 10 — стрелы; 8, 9, 13—18 — наконечники копий; 11, 12 — кинжалы

Рис. 21. Костяные булавки

Рис. 22. Костяные булавки

Рис. 23. Костяные изделия и клыки: 1—5 — скребки; 6—9, 11, 12 — амулеты; 10 — неопределенного назначения; 13 — рукоятки

Рис. 24. Предметы для обработки металлов

Рис. 25. Глиняные изделия: 1—4, 13, 17 — грузики; 5—12, 15, 16 — пряслица; 14 — неопределенного назначения

Рис. 26. Металлические изделия из железа: 1—4 — шилья; 5 — шпоры; 8 — серпик; 10, 14 — фрагменты рыболовного крючка; 11, 15 — ножи; 12, 17 — фрагменты наконечников копий и бронзы; 6 — браслет; 7, 9 — полуфабрикат; 13 — спираль; 16 — булавка

Рис. 27. Штрихованные сосуды S-образной профилировки подгруппы «а»

Рис. 31. Штрихованные сосуды S-образной профилировки подгруппы «б»

Рис. 29. Штрихованные сосуды S-образной профилировки подгруппы «ц» (1, 3, 4) и сосуды с гладкой поверхностью (2, 5)

Рис. 30. Штрихованные сосуды S-образной профилировки подгрупп «ц» (3) и «д» (1, 2, 4—7)

Рис. 31. Штрихованные сосуды S-образной профилировки подгруппы «е»

Рис. 32. Сосуды с прямыми стенками: 1—6 — штрихованные; 7—8 — с гладкой поверхностью

Рис. 33. Сосуды с прямыми стенками: 1—4, 7, 9, 10 — штрихованные; 5, 6, 8 — с гладкой поверхностью

Рис. 34. Штрихованные сосуды разных форм: 1—3, 8 — с прямыми стенками; 4—7, 9 — ребристые; 10 — сосуды S-образной профилировки подгруппы «е»

Рис. 35. Штрихованные сосуды ребристой формы

Рис. 36. Сосуды с гладкой поверхностью

Рис. 37. Керамика разных групп: 1 — защитной; 2, 3, 6 — с шероховатой и 4, 5, 7 — гладкой поверхностью

Рис. 38. Изменение типов керамики в городище Сокишкяй: а — типы керамики со штрихованной поверхностью; б — типы другой керамики

ŽODIS APIE ATSAKINGĄJĄ REDAKTORE

Penktajame Lietuvos archeologijos tome ne tik skelbiama trijų šiaurės rytų Lietuvos piliakalnių unikali medžiaga, bet ir garbingo jubiliejaus proga sveikinama leidinio redakcinės kolegijos pirmininkė, šio tomo atsakingoji redaktorė Regina Volkaitė-Kulikauskienė.

Archeologės Reginos Kulikauskienės darbai plačiai žinomi ir Lietuvoje, ir toli už jos ribų. Svarbiausia jos tyrinėjimų sritis — laikotarpis, kai prieš pat valstybės susidarymą iš atskirų genčių ėmė jungtis viena bendra lietuvių tauta. Tačiau Jubiliatei nesvetimi ir ankstesnių epochų klausimai. Tai rodo ir šiame leidinyje skelbiami Narkūnu ankstyvojo geležies amžiaus piliakalnio tvrinėjimai.

Prieš dešimtmetį buvo išleista Reginos Kulikauskienės darbu bibliografinė rodyklė (Regina Volkaitė-Kulikauskienė. Literatūros rodyklė 1943—1976. V., 1976), kurią sudaro apie pusantro šimto pozicijų, neminint nespausdintų straipsnių bei atsiliepimų. Ši rodyklė yra pirmosios tęsinys ir apima paskutinįjį, taip pat

turtingą, dešimtmetį. Išspausdinti to laikotarpio darbai daugiausia susiję su dviem reikšmingomis Jubiliatės tirtomis problemomis. Pirmiausia — lietuvių materialinės kultūros nagrinėjimu. 1978 ir 1981 m. išėjo „Lietuvių materialinė kultūra IX—XIII amžiuje“ dvi knygos. Čia Regina Kulikauskienė — ne tik atsakingoji redaktorė, bet ir kai kurių skyrių autorė. Antroji darbo kryptis — lietuvių etnogenezės tyrinėjimai. 1977 m. buvo sudaryta Reginos Kulikauskienės vadovaujama kompleksinė probleminė grupė. Pirmaisiais metais grupė parengė darbo planus, numatė veiklos gaires. 1979 m. ta tema suorganizuota respublikinė konferencija, kurioje skaityti pranešimai išspausdinti Jubiliatės redaguotoje knygoje „Iš lietuvių etnogenezės“ (1981 m.). Su šia problema tiesiogiai susijusi Vilniuje 1981 m. vykusio antroji tarprespublikinė baltų etnogenezės ir etninės istorijos konferencija, kurios organizacinio komiteto pirmininkė buvo Regina Kulikauskienė. Ji ne tik redagavo šios konferencijos tezes ir straipsnius